

Masarykova univerzita

Pedagogická fakulta

Katedra historie

**Počátky hnutí Solidarita v Polsku a Perestrojka
v Sovětském svazu optikou českého tisku**

(magisterská diplomová práce)

Mgr. et Bc. Petr Svoboda

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně a jen na základě použitých pramenů a literatury.

Podpis _____

Poděkování

Chtěl bych touto cestou vyjádřit poděkování osobám, bez jejichž přispění by tato práce nemohla vzniknout. Zejména bych rád poděkoval vedoucímu mojí práce, prof. PhDr. Jaroslavu Vaculíkovi, CSc. za cenné připomínky k formální i obsahové stránce práce. V neposlední řadě děkuji mým rodičům, za veškerou péči a podporu, kterou mně během studia poskytovali.

Anotace

Tato magisterská diplomová práce „Počátky hnutí Solidarita v Polsku a Perestrojka v Sovětském svazu optikou českého tisku“ si klade za cíl, seznámit čtenáře s náhledem českých periodik na dění v Polsku počátkem osmdesátých let dvacátého století a na perestrojku v Sovětském svazu v druhé polovině osmdesátých let. Autor se snaží postihnout, do jaké míry byla periodika schopna podávat informace čtenářské obci o těchto závažných historických procesech a jakou měrou byly podávány informace relevantní a nezkreslené.

Annotation

This diploma thesis " The beginnings of the Solidarity movement in Poland and Perestroika in Soviet Union through the optics of the Czech press" aims to inform the reader with a preview of czech periodicals on events in Poland in the beggining in 80's of the 20th century and perestroika in the Soviet Union in the second half of the eighties of the twentieth century. The author notices to what extent periodicals were able to inform the readership about the important historical processes events, to what extent relevant information was given and unbiased.

Klíčová slova

Solidarita, Lech Wałęsa, Wojciech Jaruzelski, odborové hnutí, stávka, PSDS, glasnosť, perestrojka, KSSS, urychlení, demokratizace, reformy, Michail Sergejevič Gorbačov, Boris Jelcin

Keywords

Solidarity movement, Lech Wałęsa, Wojciech Jaruzelski, trade union, strike, PUWP, glasnost, perestrojka, CPSU, acceleration, democratization, reforms, Mikhail Sergeyevich Gorbachev, Boris Yeltsin

Obsah

ÚVOD	6
1. ČETNOST ČLÁNKŮ	9
1.1. Četnost článků v denících	9
1.2. Četnost článků v týdenících	11
1.3. Četnost článků v měsícnících	12
2. POLSKO	14
2.1. CESTA KE KONFRONTACI V POLSKU	14
2.1.1. Konec éry Władysława Gomułky	14
2.1.2. Gulášový socialismus	15
2.1.3. Předchůdce Solidarity	16
2.1.4. Polák papežem	17
2.2. SOLIDARITA A JEJÍ REFLEXE V ČESKÉM TISKU	18
2.2.1. Poslední kapka	18
2.2.2. Zrod vyjednávání	19
2.2.3. První porážka PSDS	22
2.2.4. Gierkův pád a vznik Solidarity	23
2.2.5. Předurčena ke zkáze	28
2.2.6. Nonkonformní hnutí	31
2.2.7. Wojciech Jaruzelski	33
2.2.8. Příprava k bitvě	35
2.2.9. Vojenská diktatura	37
2.3. POČÁTEK SMRTELNÉ NEMOCI POLSKÉ LIDOVÉ REPUBLIKY	49
3. SOVĚTSKÝ SVAZ	50
3.1. OPOUŠTĚNÍ STAGNACE	50
3.1.1. Konec Brežněvovy éry	50
3.1.2. Interregnum	52
3.2. GORBAČOVOVA ÉRA OPTIKOU ČESKÉHO TISKU	55
3.2.1. Nové myšlení	55
3.2.2. XXVII. sjezd KSSS	57
3.2.3. Od reforem k rozkladu	60
3.2.4. Sbližování supervelmocí	66
3.2.5. Trhliny ve zdech říše a její následný pád	73
3.3. POSLEDNÍ FÁZE EPOCHY	76
3.3.1. Osudný srpen	76
3.3.2. Zánik SSSR	77
ZÁVĚR	78
PRAMENY A LITERATURA	85
a) Prameny	85
b) Literatura	85

Úvod

Problematika Sovětského svazu a Polska měla k našim dějinám vždy určitým způsobem blízký vztah. Dění v Polsku počátkem osmdesátých let nemělo s tehdejším Československem až tak mnoho společného, nicméně není o nic méně zajímavé se zabývat jeho odrazem v našem tisku. Právě politické klima bylo v těchto letech v Československu a Polsku bylo dosti podobné, ovšem reakce na něj diametrálně odlišná. Počátky osmdesátých let byly u nás charakterizovány normalizací, která téměř vyřadila ze hry proudy, které by se oficiálně stavěly proti režimu, což se nutně podepsalo i na podobě českého periodického tisku. Naproti tomu rok 1980 v Polsku vstoupil do dějin zcela zásadním způsobem. Hnutí, které vešlo ve známost jako „Solidarita“, sdružovalo téměř jednu třetinu obyvatel státu, kteří byli nespokojeni s vládou v jejich zemi a se sociální situací. Zejména z tohoto důvodu bude zajímavé sledovat postoje československého tisku k této formě odporu.

V případě Sovětského svazu se nás jeho problematika zřejmě nejvíce dotýkala během druhé světové války a zvláště po ní, po Únoru 1948. V době, kdy se k moci dostala komunistická strana, se naše země ocitla na půl století plně pod vlivem sovětských vládních představitelů. Jistá změna nastala v roce 1985, kdy se do vedení v Sovětském svazu dostal M. S. Gorbačov. V rámci jeho vize „revoluce shora“ měly jednotlivé socialistické satelity požívat více svobody v rozhodování a jeho záměrem bylo nezasahovat do vnitřních záležitostí jednotlivých států. Sovětský svaz prožíval skutečně mimořádnou dobu. Komunistická strana v Sovětském svazu podrobila kritické analýze situaci, která se vytvořila do poloviny osmdesátých let a vypracovala linii založenou na myšlence přestavby a urychlení sociálně ekonomického rozvoje země a obrody všech sfér života společnosti. Perestrojka v Sovětském by se dala považovat za naději, která svítla nejen pro ČSSR, ale samozřejmě i pro Polsko a ostatní státy za železnou oponou. Období, kterým naše země procházela, bylo velmi složité a závažné v hledání cesty následujícího rozvoje. Vystává ale otázka, do jaké míry a zda vůbec si naši nejvyšší představitelé přáli tuto naději využívat, nebo zda si přáli být „pod ochranou velkého ochránce“ i nadále.

Předkládaná práce čerpá primárně z novinového materiálu a tím pádem se nesnaží o hodnocení těchto historicky významných momentů, ale klade si za cíl, přiblížit čtenáři jakým způsobem se naše periodika vyjadřovala o hnutí Solidarita nebo o politickém klimatu v Polsku a o dění v Sovětském svazu, respektive, zda vůbec tyto mimořádné dějinné události reflektovala. Jestli docházelo v průběhu sledovaných období k názorovému obratu u novinářů nebo zda zastávali stále stejná stanoviska. A také zdali je patrný rozdíl ve vnímání událostí v jednom ze satelitů Moskvy a pak s jistým časovým odstupem v Moskvě samotné. Je nabíledni, že pro vedoucí činitele KSČ vznikla novým sovětským kurzem značně nevýhodná situace, protože se nebezpečně podobala reformním pokusům Pražského jara. Ale právě vědomí toho, že impuls pro tyto společenské změny vycházel z lůna komunismu, zcela měnil situaci. Polské hnutí bylo pro naši tehdejší garnituru o to znepokojivější, že v této době ze SSSR nevyzařovala síla a rozhodnost k zastavení „polských protistátních živlů“, jak se například stalo v roce 1956 či 1968.

Zpočátku ve stručnosti prezentuji jednotlivá periodika, zohledňuji četnost výskytu článků a jejich rozsah a umístění v tiskovinách, pro jednodušší orientaci. Zbývající prostor zaujímá daná problematika.

Pro zpracování tématu této práce byla zvolena obvyklá analýza textu a historicko-komparativní metoda. Při analýze šlo zejména o zjištění relevantnosti prezentovaných informací. Vzhledem k tomu, že primární pramenný zdroj pro tuto práci jsou dobová periodika, tedy tiskoviny vycházející v Československu v letech 1980 – 1983 a 1986 – 1989,¹ je na místě zaměřit se na jejich objektivnost/neobjektivnost k danému tématu. K porovnání názorů sloužilo více zdrojů sekundární literatury,² taktéž pojednávající o daném období.

K porovnávání jednotlivých subjektů byla užita metoda historicko-komparativní. Ať už v rámci jedné tiskoviny, nebo i mezi jednotlivými periodiky navzájem. Dalo by se říci, že tuto metodu je vhodné použít v případě, kdy prameny o určitém problému nemohou poskytnout dostatečné informace, a je-li potřeba takovou mezeru vyplnit. Pro správnou funkci komparativní metody je nejprve

¹ V případě Rudého práva byly zkoumány výtisky v letech 1985 – 1989.

² Viz seznam literatury.

důležité vyjasnit si několik otázek: zejména jde o co nejpřesnější definování objektu komparace a určení cíle, dále si musíme uvědomit, zda jsou srovnávané jevy relativně stabilní či spíše proměnné, stanovit kritéria, hlediska či „rozměry“, podle nichž bude možno objekty komparace analyzovat a vyjasnit si vztah komparativního postupu k časové ose, k chronologii. Jednotky analýzy, které podléhaly komparaci, byly články, komentáře a různá prohlášení v jednotlivých denících, týdenících, měsíčnících a revue v časovém období od počátku roku 1980 do konce roku 1982 a dále pak od počátku roku 1986 do konce roku 1989. Jednalo se o tyto tiskoviny: Důvěrník (příloha deníku Práce), Hospodářské noviny (ekonomický týdeník ÚV KSČ), Mezinárodní vztahy (Československá revue pro zahraniční politiku), Mladá fronta (deník ÚV SSM), Nová mysl (teoretický a politický časopis ÚV KSČ), Politická ekonomie (měsíčník Československé akademie věd), Práce (deník Revolučního odborového hnutí), Rudé právo (deník ÚV KSČ), Svobodné Slovo (deník Československé strany socialistické), Tribuna (týdeník pro ideologii a politiku), Tvorba (týdeník pro politiku, vědu a kulturu). Zjištění, zda jsou jednotlivé citace z periodik relevantní, respektive do jaké míry podléhají dobové ideologii, bylo cílem komparace. Jako kritérium pro komparaci jednotlivých jevů v textu byla stanovena sekundární literatura,³ která byla v konečné fázi fundamentálním bodem, od kterého se odvíjely autorovy postoje k jednotlivým reakcím tisku. Posledním zohledňovaným bodem je chronologický přístup. Přihlížel jsem jak k diachronnímu postupu, tak i synchronnímu. V případě diachronního postupu bylo cílem postihnout referování českého tisku o dané problematice v průběhu jejího vývoje. Synchronního přístupu bylo využito pro hledání diferenciací mezi způsobem prezentace jednotlivých periodik.

V poslední části výzkumu byla užita induktivní metoda. Tato metoda napomáhala k dotvoření obrazu o české žurnalistice ve zkoumaném období. Cílem této metody bylo, zjistit, jak jednotlivá periodika informovala o událostech v Polsku a Sovětském svazu, jakou měla sdělovací schopnost a do jaké míry byly jimi podávané informace relevantní.

³ Viz. seznam literatury

1. Četnost článků

1. 1. Četnost článků v denících

Při zkoumání počtu výskytů článků týkajících hnutí Solidarita v Polsku a perestrojky v Sovětském svazu během sledovaného období⁴ se potvrdila moje domněnka, že nejfrekventovanějším periodikem bylo Rudé právo. Tento deník obsahoval 495 zmínek o Polsku a 304 článků o dění v SSSR. Čili v obou případech výrazně vyšší počet, než ostatní deníky.

Plných 495 článků se věnovalo polské problematice. I přes to, že novináři z Rudého práva tvořili jakousi „žurnalistickou elitu“, frekvence autorských článků zde byla minimální. Drtivá většina reflexí byla přejata z ČTK⁵, PAP⁶ a jiných zahraničních agentur. Případy, u kterých tomu tak nebylo, byly nejčastěji podepsány Janem Lipavským a Milanem Jelínkem. U politických projevů E. Gierka, S. Kanii nebo W. Jaruzelského byly zaplněny nezřídka dvě strany. Zprávy ÚV PSDS zabíraly až strany čtyři. Autorské postřehy zaujímaly přibližně ¼ strany a zprávy od agentur byly přejímány ve formě ještě stručnější.

Problematice v SSSR Rudé právo věnovalo 304 článků. Zde se v hojné míře vyskytovala plná znění Gorbačovových projevů, ať už ze zasedání ÚV KSSS, nebo při vystoupení pro veřejnost po celém SSSR a také politické zprávy ÚV KSSS. Velkou část také tvořily články přejaté ze sovětského tisku. U více článků byli uvedeni autoři Lubor Kazda a Jan Tihlařík. Rozsah jednotlivých článků se velmi různí. Některé číslo Rudého práva bylo až z 90 % vyhrazeno plnému znění stanovisek KSSS, nebo projevu M. S. Gorbačova, což mnohdy znamenalo 8 – 9 stran. Většina ostatních článků, přejatých od tiskových agentur zabírala polovinu strany, až stranu celou.

V obou případech byly těmto informacím věnovány zejména strany šest a sedm, což byla dvojstrana pro zahraniční zpravodajství.

⁴ 1. leden 1980 – 31. prosinec 1982 – Polsko. 1. leden 1986 – 31. prosinec 1989, (Rudé právo bylo sledováno ještě v roce 1985) – SSSR.

⁵ Česká tisková kancelář (ČTK).

⁶ Polská tisková agentura. Založená roku 1918.

V deníku ROH Práce, se nacházelo 229 článků, týkajících se Polska. Zde se nejvýrazněji profiloval novinář J. Hromádka.

Interpretací sovětských událostí se zabývalo 94 článků. Významnějšími autory, co do počtu reflexí, byli moskevský zpravodaj Jozef Zeleňák a také Miroslav Pavel.⁷

V obou případech ovšem zcela dominovaly zprávy přejaté od ČTK. Lokace článků byla převážně na stranách 4 a 5, které se věnovaly zahraničnímu dění. Články nikdy nebyly delší než na polovinu strany. Komentáře M. Pavla a J. Hromádka zabíraly spodní pětinu strany.

U Svobodného slova dominovaly zprávy přejímané z agentury ČTK, nebo TASS.⁸ Zmínek o Polsku bylo věnováno 266 článků. Rozsahem šlo o menší útvary, zřídka zabíraly polovinu strany. V informování o polských záležitostech žádný autor nebyl výrazný, téměř 100 % článků bylo převzato z výše uvedených agentur.

O problematice SSSR se psalo v 82 případech, nejvíce autorských článků pocházelo od F. Jandla a velké množství bylo přejato od politických a ekonomických komentátorů z agentury APN.⁹

V obou případech byly nejčastěji články umístěny na straně č. 2. Zajímavostí je, že u Svobodného slova se zahraničnímu dění věnovala jen jedna strana. Tím, že z osmi stran deníku se zahraničními informacemi zabývala jen jedna, byly články obsahově výrazně kratší než u „konkurence“. Rozsah byl na jeden až tři odstavce.

Mezi deníky se v počtu zmínek o dění v Polsku umístila Mladá fronta na druhém místě. Zde počet reflexí dosáhl čísla 282. V drtivé většině šlo o příspěvky převzaté z agentur ČTK, TASS a APN. Nejčastěji měly svoje umístění na stranách 5 a 3. Rozsahem se jednalo o stručné informace.

Naopak události v SSSR reflektovala ze všech deníků nejméně, a to sice 67 články. V Mladé frontě se nejvýrazněji profiloval Martin Komárek,¹⁰ který byl

⁷ Po roce 1989 se Miroslav Pavel stal zakladatelem vydavatelství Vltava-Labe-Press a akcionářem vydavatelství Economia. Také v současnosti působí v Hospodářských novinách.

⁸ Tisková agentura Sovětského svazu (TASS).

⁹ Agentstvo Pečati Novosti (APN) – tisková agentura sídlící v Moskvě.

¹⁰ Martin Komárek, český novinář a publicista, je autorem sbírky humorných aforismů a dalších krátkých textů, které jsou sarkastickým pohledem na posledních deset let života naší společnosti.

autorem plných 17 článků a měl svůj pravidelný komentátorský sloupek. Věnoval se aktuálnímu zahraničnímu dění. Sloupky M. Komárka rozsahem nikdy nepřesáhly délku běžnou pro tento publicistický útvar. Vždy maximálně pětina strany. Za zmínku stojí také čtyři články od moskevského zpravodaje Lubomíra Stančeka.

Většina postřehů byla v obou případech na páté straně.

1.2. Četnost článků v týdencích

Týdeník Tvorba obsahoval 65 článků, týkajících se polského dění. Nejčastěji se objevovaly příspěvky od novináře Víta Suchého a dále pak Jaroslava Javůrka. Pouze šest z nich zabíralo více stran, tyto začínaly vždy stranou 6. Zbytek tvořily krátké sloupky, v každém případě na poslední straně a majoritně bez uvedeného autorství.

Zmínek o perestrojce v Sovětském svazu bylo 20. Nejvýraznějším autorem článků o SSSR byl Milan Syruček.¹¹ Rozsahem se velmi různily, od poloviny strany, až po strany čtyři. Nejčastěji na straně 14, potažmo 3.

Tribuna se vyjadřovala k událostem v Polsku 25 články. Vzhledem k tomu, že se jednalo o týdeník, dominovaly zde články autorské. Nejčastějším autorem byl Karel Horák.

SSSR bylo věnováno 28 článků. V tomto případě se nejvýznamněji na tváři Tribuny podílel šéfredaktor František Kudrna.

Místo výskytu článků nebylo pevně dané rubrikou. Rozsahem byly reflexe poměrně rozdílné, polským událostem připadly průměrně 4 strany na článek. Na dění v SSSR stačilo obvykle půl strany. Pokud se jednalo o rozhovory s politickými představiteli, zaujímaly přibližně celou stranu.

V současnosti působí jako vedoucí oddělení komentátorů Mladé fronty Dnes. M. Komárek je synem Valtra Komárka. Narodil se nar. 13. 2. 1961.

¹¹ Milan Syruček - po studiích pracoval v Mladé frontě v různých odděleních, až trvale zůstal v zahraničním odd. i jako jeho vedoucí a komentátor. Byl rovněž zpravodajem MF v Paříži. V době okupace v srpnu 1968 se podílel na vydávání tiskovin. Byl spolupracovníkem Československé televize, kde zejména připravoval a uváděl zahraničně politické pořady (např. Slovem a kamerou). Pracoval i v jiných periodikách, mj. jako šéfredaktor UNESCO Kurýr. Posledním místem působení je *Economia*, která vydává mj. *Hospodářské noviny* a *Ekonom*.

Ekonomický týdeník ÚV KSČ Hospodářské noviny obsahoval 8 článků o polských událostech. Novináři Jan Procházka a Karol Rzemieniecki se shodně podepsali každý pod dva články. Tyto zabíraly přibližně dvě strany. Zbývající čtyři byly přejaté z agentury ČTK nebo polského deníku Trybuna Ludu.¹²

Novému myšlenkovému proudu v SSSR bylo věnováno 26 článků. Nejvýrazněji se na nich podílel Václav Lavička,¹³ dalšími autory byli Lubomír Cívín¹⁴ nebo Sofie Svobodová. Články z pera V. Lavičky byly většinou situovány na 11 stranu a jednalo se o sloupky, takže zabíraly ¼ strany.

1.3. Četnost článků v měsícnících

Nejprve je na místě, zmínit periodikum Důvěrník, což byla příloha deníku Práce. V žádném, ze zkoumaných čísel jsem nenašel ani jednu zmínku o dané problematice. I otázka periodicity zde byla nejasná, protože každý ročník měl jiný počet čísel, vždy přibližně kolem deseti.

Revue Mezinárodní vztahy se primárně zabývala zahraniční politikou, proto bylo udivující, že za sledované období nabídla jen jeden jediný článek o polských událostech, z pera Vlastimila Heřta. Rozsahem na patnácti stranách.

Sovětskému svazu bylo věnováno jedenáct článků. Nutno ale podotknout, že rozsah byl vždy minimálně 6 stran, spíše se pohyboval kolem deseti stran. Nejčastějšími autory byli Vlastimil Heřt a Vladislav Rybecký.

¹² Trybuna Ludu - tento komunistický deník měl v 70. a 80. letech náklad 1,5 milionu výtisků a měl stejnou roli jako Rudé právo v tehdejší Československu. Po demokratickém zlomu v roce 1989 převzal pomyslný prapor hlasatele levicových názorů mnohem liberálnější deník Trybuna, v důsledku konkurence a odklonu většiny společnosti ke konzervativním hodnotám však postupně ztratil většinu čtenářů. Nepomohlo ani jeho napojení na Svaz demokratické levice (SLD), nástupnickou formaci komunistické Polské sjednocené dělnické strany (PSDS).

¹³ Václav Lavička je v současnosti redaktor zahraničně ekonomického oddělení Hospodářských novin. Novinářskou dráhu zahájil v listopadu roku 1979 v ekonomické redakci ČTK. Zpravodajství ze světové ekonomiky. V první třetině devadesátých se věnoval světové ekonomice převážně v Hospodářských novinách, od října roku 1994 do konce roku 1999 v Mladé frontě DNES. Soustavně sleduje především makroekonomické ukazatele regionů a zemí, které jsou důležitými hospodářskými partnery České republiky. V prvé řadě je to Německo a celá eurozóna.

¹⁴ V současnosti vedoucí factoringové společnosti České spořitelny.

V obou případech se reflexe vyskytovaly, na různých stranách, bez jakýchkoliv konotací. Takže nelze zobecnit, že se články nacházely spíše na začátku periodika, nebo na konci.

Nová mysl, teoretický a politický časopis ÚV KSČ, obsahoval tři články o polských problémech. Nejvíce se k tématu vyjadřoval Milan Matouš a v jednom případě Josef Skála,¹⁵ který recenzoval knihu právě Milana Matouše „Spiknutí proti Polsku“.

Sovětskému svazu bylo věnováno devět článků. Dalšími autory byli např. od Miroslav Krpata¹⁶, nebo Tomáš Trávníček. Jeden článek byl převzat z teoretického a politického časopisu ÚV KSSS Komunist.

U tohoto periodika částečně pokulhává označení měsíčník, protože některá čísla byla spojena do jednoho¹⁷ a na konci roku vycházelo speciální vydání, bez číselného označení. Rozsah článků byl v obou případech vždy kolem deseti stran a umístění také různé. Převládaly autorské články.

Překvapující bylo zjištění, že i Politická ekonomie nenabídla k otázce Polska ani jeden článek. Ke druhému tématu přispěla devíti příspěvky. Nízký počet článků částečně vyvažoval jejich rozsah, který se pohyboval od 10 do 15 stran. Dvěma články přispěl Zdeněk Hába¹⁸ a stejně tak i Luděk Urban.¹⁹ V neposlední řadě zde zmíním dalšího autora, Valtra Komárka.²⁰

Celkový počet článků zabývajících se Polskem činí 1374. Zmínky o perestrojce se vyskytovaly přibližně v polovičním počtu, konkrétně 650. Periodika jsou

¹⁵ PhDr. Josef Skála, CSc., momentálně místopředseda ÚV KSČM, pro komunální a regionální politiku a občanský sektor, člen OV a PR KSČM.

¹⁶ Miroslav Krpata, mj. také sociolog, autor titulů jako Charakter soudobé epochy (1975), Vědecký komunismus (1971) nebo Kapitoly z dějin kubánské revoluce (1989).

¹⁷ Jednalo se o měsíce červenec – srpen.

¹⁸ Prof. Ing. Zdeněk Hába, DrSc. je levicový ekonom, v nedávné době přispíval svými články do Britských listů. Také působil jako ekonomický poradce. Je členem KSČM.

¹⁹ Prof. Ing. Luděk Urban, CSc., Jean Monnet Professor. V současnosti působí na UK Fakultě sociálních věd, Institut ekonomických studií, katedra evropské ekonomické integrace a hospodářské politiky. V letech 2004 – 2005 působil jako lektor na FSS MU v Brně. Primárně se zabývá vztahem ekonomické situace v České republice a EU.

²⁰ Prof. Valtr Komárek – ředitel bývalého Prognostického ústavu ČSAV. V prvním období po listopadu 1989 vešel ve známost lidí spolu s kolegy Václavem Klausem, Milošem Zemanem a Vladimírem Dlouhým. Byl poslancem Sněmovny lidu Federálního shromáždění za OF a prvním místopředsedou vlády. Nyní je členem ČSSD.

rozdělena na deníky, týdeníky a měsíčníky, aby byly jednotlivé počty článků přehlednější.

2. Polsko

2.1. Cesta ke konfrontaci v Polsku

2.1.1. Konec éry Władysława Gomułky

Ekonomické problémy, které v Polsku vrcholily koncem 60. let, počaly přerůstat v otevřené povstání, které nakonec vedlo i k pádu polského komunistického vůdce Władysława Gomułky.²¹ Příčin pádu nejvyššího představitele státu, který stál uprostřed mezi revizionisty a dogmatiky, bylo mnoho.²² V polovině šedesátých let došlo ke konfrontaci mezi církví a stranou, kdy se episkopát chápal iniciativy v různých celonárodních otázkách. Toto samozřejmě pobuřovalo stranu, která obviňovala církev z nedostatku vlastenectví. Dalším problematickým momentem byla izraelsko-arabská šestidenní válka v červnu 1967, která vyvolala v mnoha polských a polsko-židovských kruzích vlnu sympatií s Izraelem. Pobouřený Gomułka byl tímto vmanévrován do velké „antisionistické“ kampaně, která vedla k odstranění osob židovského původu z mnohých vedoucích funkcí ve státě. Gomułka nebyl antisemitou a snažil se tento proces brzdit, ale zjistil, že jeho autoritu začali ohrožovat političtí rivalové. V té době mnoho Poláků s nadšením sledovalo činnost reformního proudu v Československu. Jejich heslo „celé Polsko čeká na svého Dubčeka“ považoval Gomułka za velmi nebezpečné. Obával se rovněž, že Spolková republika Německo, propagující svou *Ostpolitik*, se sblíží s Československem a že dojde k izolaci Polska.²³

Dalším krokem, který vedl k destabilizaci, byl vznik konspirační organizace *Ruch* v letech 1966 – 1967. Na rozdíl od jiných, dosti početných odbojových organizací, z nichž větší část měla jen školáckou podobu, *Ruch* několik let nejen

²¹ Władysław Gomułka (6. února 1905, Krosno – 1. září 1982) byl polský komunistický politik. V letech 1956 až 1970 byl v čele Polské sjednocené dělnické strany a tím prakticky prvním mužem Polska, přestože původně prováděl reformy, postupně se podílel na represích proti demokratickým silám. Aktivně podporoval sovětské rozhodnutí o vpádu vojsk Varšavské smlouvy do Československa v roce 1968.

²² Vykoukal, J. a kol.: *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, Praha 2000, s. 543.

²³ Wandycz, P. S.: *Střední Evropa v dějinách, do středověku do současnosti*, Praha 1998, s. 241 – 242.

existoval, ale vypracoval i vlastní programovou koncepci a vědomě navazoval na konspiraci z let 1945 – 1947 usilující o nezávislost. Ovšem tato opoziční činnost se odehrávala „pod povrchem“ a širší veřejnost se této činnosti dozvídala výlučně při příležitosti procesů nebo pořadů RSE.²⁴ Bezpečnostní služba byla stále dostatečnou zábranou a z této strany skutečné ohrožení Gomułkovy pozice nevycházelo.²⁵

Rozbuškou, která způsobila výbuch nespokojenosti obyvatel, bylo nenadálé zvýšení (respektive „regulace“) cen základních potravin vyhlášené na 12. prosince 1970. Marně strana argumentovala tím, že cena dražších televizních přijímačů, zubní pasty a umělohmotné obuvi byla snížena. Události v Maďarsku r. 1956 a Československu r. 1968 ukázaly, že institucionální rigiditu komunistického systému nelze změnit mírovou reformou.²⁶ A proto došlo k radikálním reakcím od obyvatel. Nejvýbušněji na toto opatření reagovali dělníci v Gdaňských loděnicích. Během pár dní se ke Gdaňsku přidala další města. Tyto stávkové akce si připsaly na konto nejméně 41 lidských obětí.²⁷

Dne 19. prosince 1970 navrhl Józef Tejchma²⁸ Gomułkovi aby odstoupil. Hrdina z roku 1956 se ještě snažil bránit – navrhoval zvýšení rodinných přídatků a odložení zvýšení cen většiny druhů masa a uzenin o tři měsíce, ale soudruzi byli nesmlouvaví. Na druhý den, po čtrnácti letech a dvou měsících, odešel Gomułka do politického důchodu.²⁹

2.1.2. Gulášový socialismus

Po Gomułkově vládě nastoupil 20. prosince 1970 do čela strany Edward Gierek. Je zarážející, jak podobné si byly kariéry těchto dvou vůdců. Oba muži se

²⁴ Rádio Svobodná Evropa – RSE (plný anglický název Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL)) je rozhlasová organizace založená Kongresem USA pro šíření objektivních informací v diktátorských režimech. RFE/RSE sám ovšem spadal pod kompetenci tzv. „Národní rady pro svobodnou Evropu“ (National Committee for a Free Europe).

²⁵ Paczkowski, A.: Půl století dějin Polska, Praha 2000, s. 238 – 239.

²⁶ Halecki, O.: A history of Poland, New York 1983, s. 402.

²⁷ Kovács, I.: Pilsudski... Katyň... Solidarita..., Brno 2010, s. 258.

²⁸ Józef Tejchma – politik PSDS, v období 1964-1972 byl tajemníkem Ústředního výboru PSDS, v roce 1970 po odstranění Gomułky se předpokládalo, že bude jeho nástupcem.

²⁹ Paczkowski, A.: Půl století dějin Polska, Praha 2000, s. 242.

zpočátku těšili velké popularitě, kterou si v očích lidu zasloužili tím, že zachránili národ od osudu horšího než smrt, tj. od sovětské invaze. Gomuška byl oblíbený tři až čtyři roky, Gierek asi dva. Poté pro oba nastalo období nadějí spojených s novou ekonomickou strategií, které však přineslo zklamání v politické sféře a razantní pokles Gierkovy obluby. Jeho neúspěch je obzvláště příznačný, neboť odhalil fatální neschopnost komunistického režimu poučit se z vlastních chyb. Díky pověsti drsného stranického vůdce a také návštěvám baltských přístavů a textilní továrny v Lodži, kde stávkovaly ženy, vstoupil na jeviště jako tribun lidu. Hovořil s dělníky a vyjádřil pochopení pro jejich stížnosti plné hněvu.³⁰ Gierek ovšem dobře věděl, co je to falešná solidarita. Nakolik byl pokrytecký, vystihuje i jeho známá věta, kterou žádal o podporu dělníků pro svoji politiku: „Tak co tedy, pomůžete?“ – „Pomůžeme!“³¹

Gierek si chtěl zemi a společnost koupit především materiálním dostatkem. Neomezené zahraniční úvěry mu k tomu poskytly snadnou příležitost a zajistily dobrý výsledek. Životní úroveň mezi roky 1971 – 1975 rostla průměrně o 7 % ročně. Strana se ale v roce 1976 přepočítala, když nesprávně usoudila, že poněkud zvýšená životní úroveň umožní zavést zvýšení cen. Dělníci odpověděli stávkami. Podobně jako v roce 1970 došlo k útokům na budovy stranických sekretariátů, policie brutálně reagovala.³² Další ranou pro polský národ byl pozměňovací návrh ústavy v letech 1975 – 1976, který dodal závislosti Polska na SSSR formální podobu. To podnítilo vznik skupiny nacionalistických disidentů později známé jako Konfederace nezávislého Polska (KPN).³³

2.1.3. Předchůdce Solidarity

Dalším subjektem, který spatřil světlo světa v závislosti na událostech, kdy byli řadoví dělníci potrestáni za účast na protestech v továrnách v Radomi a Varšavě, byl v září 1976 Výbor na obranu dělníků (KOR). Jeho cílem zprvu bylo

³⁰ Davies, N.: Polsko, dějiny národa ve střední Evropě, Praha 2003, s. 37 – 38.

³¹ Kovács, I.: Pilsudski... Katyň... Solidarita..., Brno 2010, s. 273.

³² Wandycz, P. S.: Střední Evropa v dějinách, do středověku do současnosti, Praha 1998, s. 245.

³³ Davies, N.: Polsko, dějiny národa ve střední Evropě, Praha 2003, s. 39.

zprostředkovat pomoc pronásledovaným a trestaným dělníkům a organizovat podporu jejich rodinám, které zůstaly bez zaopatření. Později se vybuďovala stále lépe fungující struktura „paralelní polis“, jejíž součástí byla tzv. létající univerzita, necenzurované vydávání knih a historických a kulturních časopisů, stejně jako distribuce několika tisíc exemplářů informačních věstníků mezi dělníky.³⁴

Vznik KORu zahájil novou fázi opozičních hnutí. V březnu 1977 byla podepsána zakládající listina Hnutí na obranu práv člověka a občana (ROPCiO). Tato iniciativa měla vůči KORu charakter konkurence. Hlavním rozdílem byl v hodnocení perspektiv a cílů. Zatímco KOR byl v jistém smyslu přirozeným pokračováním levicově liberálních seskupení, ROPCiO zase navazovalo na tradice odvolávající se na Piłsudského a nezávislost a také na křesťansko-demokratické proudy. Na okraji těchto hlavních směrů vznikaly v letech 1977 – 1979 četné iniciativy zaměřené na konkrétní společenské skupiny: Studentský výbor solidarity (SVS), Sdružení vědeckých kurzů (SVK), Prozatímní výbor rolnické sebeobraný Lublinska aj.³⁵

Neschopnost odstranit hospodářskou krizi, zvyšování represe a současně snaha využívat dobré vztahy se Západem spolu s podezřením ze strany dalších socialistických zemí, zvyšovaly zranitelnost Gierkova režimu.

2.1.4. Polák papežem

Na podzim 1978 dostal Gierek přímo danajský dar, když byl 16. října 1978 krakovský arcibiskup a kardinál Karol Wojtyła zvolen papežem a přijal jméno Jan Pavel II. O rok později souhlasil Gierek s papežovou návštěvou ve vlasti.³⁶ Jan Pavel II. skoncoval s opatrnou „Ostpolitik“ svých předchůdců a nehodlal se spokojit s podporou pouhého pasivního přežívání křesťanství pod komunistickým režimem. K občasnému znepokojení i svých vlastních biskupů začal katolíky v Polsku a všude jinde ve východní Evropě odrazovat od jakýchkoli kompromisů s marxismem a církev lidem nabízel nejen jako tichou svatyni, ale také jako alternativní kotvu

³⁴ Kovács, I.: Piłsudski... Katyń... Solidarity..., Brno 2010, s. 260.

³⁵ Paczkowski, A.: Pił století dějin Polska, Praha 2000, s. 266 – 267.

³⁶ Vykoukal, J. a kol.: Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989, Praha 2000, s. 554.

morální a společenské autority. Polští komunisté si velice dobře uvědomovali, že taková změna postoje katolické církve od kompromisu k rezistenci by se mohla proměnit v otevřenou výzvu mocenskému monopolu strany. Ale zároveň věděli, že znemožnit papeži návštěvu rodného Polska, by jen zesílilo jeho přitažlivost, a režimu by to odcizilo další miliony papežových obdivovatelů. Slavnosti spojené s návštěvou, jichž se účastnily obrovské davy, daly spojení inteligence, dělníků a církve celonárodní vlastenecký a etický rozměr. Za papežovy návštěvy bylo Polsko svobodnou zemí, jinou než dosud. Byla tak připravena půda pro události, jež znamenaly přelom v historii Polska.³⁷

2.2. Solidarita a její reflexe v českém tisku

2.2.1. Poslední kapka

Po výše zmíněných událostech bylo zcela zřejmé, že kostky jsou vrženy. V krunýři polského komunistického světa se objevila trhлина. Stačilo opravdu málo a dosud potlačovaný hněv obyvatel explodoval.

Tím posledním impulzem se nakonec stalo další prudké zvýšení cen potravin. V červnu začaly místní nepokoje, které, jak se zdálo, navazovaly na tradici lidových protestů z let 1970–1976 a již v červenci se do 180 podniků po celé zemi rozšířila stávková vlna, do níž se zapojilo na 80 000 osob.³⁸ „Všichni si uvědomujeme, že naše hospodářství vstoupilo do obtížné etapy, že se značně změnily podmínky jeho rozvoje, že se omezily faktory, které přispívaly k dynamickému růstu. Nemůžeme v krátké době dosáhnout tržní rovnováhy, neboť došlo k určité disproporcii mezi technickou modernizací a organizací výroby.“³⁹ Toto jsou slova šéfredaktora polského listu *Życie Warszawy* B. Rolińskiego. Autor zde problém evidentně globalizuje. Nezmiňují se konkrétní problémy, které vedly k tak zlomovým událostem mezi dělníky, ale za tvůrce problémů vidí právě je.

³⁷ Judt, T.: *Poválečná Evropa. Dějiny od roku 1945*, Praha 2008, s. 603 – 604.

³⁸ Řezník, M.: *Dějiny Polska v datech*, Praha 2010, s. 462.

³⁹ K hospodářské politice PLR. *Rudé právo*, č. 175, 26. červenec 1980, s. 7.

K přelomu v těchto událostech došlo 14. srpna 1980, kdy stávkující dělníci požadovali kromě zvýšení mezd a vybudování pomníku obětem z ledna 1970, i návrat svých kolegů propuštěných ze zaměstnání. Jedním z nich byl mladý nezaměstnaný elektrikář, člověk s velkým politickým smyslem a osobním charisma, Lech Wałęsa.⁴⁰ „Zvýšení mezd, bez úměrného zvýšení produktivity práce, je koneckonců zhoršováním hospodářské situace. Zaujmout správné stanovisko může být nepopulární, ale u člena strany je to nutné. To patří k jeho povinnostem a k zásadám socialistické demokracie.“⁴¹ Tento komentář dokonale vystihuje postoj tehdejší vládnoucí garnitury v Polsku. Edward Gierek ve svém večerním televizním projevu téhož dne stávku co nejrozhodněji odsoudil. S tímto ostře kontrastuje zpráva ČTK, otištěná v deníku Práce: „Soudruh Edward Gierek potvrdil odhodlání strany a jejího vedení využít všechny možnosti k vyřešení problémů, které zneklidňují společnost a dále důsledně kráčet cestou společensko-hospodářské politiky... Tedy takové politiky, která za svůj hlavní a jediný cíl považuje uspokojování potřeb člověka.“⁴² „K realizaci této politiky a vzhledem k připravovaným opatřením bude zcela nutné dočasné zastavení některých investic a plné využití existujícího materiálního a lidského potenciálu.“⁴³

Z výše uvedených úryvků z tisku je patrné, že si PSDS⁴⁴ stále neuvědomovala rozsah a závažnost situace a vzniklými okolnostmi byla zaskočena. Odmítala si připustit, že se dostala do bodu, z něhož není cesty zpět.

2.2.2. Zrod vyjednávání

Zastánci násilného zásahu, kteří měli v Polsku přezdívku „betoni“⁴⁵, s tímto jednoduchým receptem neuspěli. Vedení si už nebylo jisto ani spolehlivostí silových aparátů. V čelném grémiu strany postupně převládalo stanovisko, k němuž v tu chvíli radila i Moskva – vyhnout se krveprolití z roku 1970 a orientovat se na

⁴⁰ Wandycz, P. S.: Střední Evropa v dějinách, do středověku do současnosti, Praha 1998, s. 246.

⁴¹ Větší nároky na řízení. Rudé právo, č. 195, 20. srpen 1980, s. 6.

⁴² Odpověď na důležité otázky. Práce, č. 197, 21. srpen 1980, s. 2.

⁴³ Nezbytnost vysoké odpovědnosti každého. Mladá fronta, č. 197, 21. srpen 1980, s. 5.

⁴⁴ Polská sjednocená dělnická strana (PSDS), polsky Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (PZPR) byla polská komunistická strana vzniklá v prosinci 1948 spojením Polské dělnické strany (PPR) a Polské socialistické strany (PPS) po čistkách v jejich řadách. Strana vládla v PLR až do roku 1989.

⁴⁵ Křen, J.: Dvě století střední Evropy, Praha 2005, s. 836.

jednání. I přes to, že vláda na vyjednávání posléze přistoupila, stále se chovala podle obvyklého scénáře. Snažila se atomizovat hnutí a jednat s jednotlivými podniky. Dalším příčinou ne zrovna pružného jednání, dozajista nikoli marginální, byl strach z projevení slabosti strany, za což by ona negociace mohla být považována. „Vláda nakonec prokázala ochotu vyjednat a vyjít požadavkům pracujících vstříc.“⁴⁶ „Strana zná problémy pracujících a chce je důsledně odstraňovat... Za momentálně nejdůležitější pro stranu a všechny její členy označuje její semknutost s bezpartijními s cílem upevnit normální práci, pořádek a disciplínu na pracovištích a udržet společenský klid.“⁴⁷ „V Gdaňsku pokračuje v práci vládní komise, ustavená politickým byrem ÚV PSDS a radou ministrů k posouzení požadavků pracujících... Komise již jednala s dělníky... a část pracovních kolektivů po jednání opět zahájila práci.“⁴⁸

Vládní delegace byla pod vedením místopředsedy vlády Mieczysława Jagielského. Rokování Jagielského a Wałęsy mohl vidět a slyšet každý. Jejich rozhovorům bylo přítomno několik stovek dělníků, novinářů, herců a zahraničních zpravodajů. Na dvoře loděnice probíhala autorská čtení spisovatelů, recitační večery, vystoupení kulturních osobností⁴⁹ a mše svaté.⁵⁰ „Zahraníční zpravodajové ze západoněmeckého listu Deutsche National-Zeitung líčí v pomlouvačném duchu situaci v PLR... Jiný západoněmecký list Westfälische Rundschau přímo vyzývá ke změně systému existujícího v Polsku...“⁵¹ K situaci se také samozřejmě vyjadřovali vrcholní představitelé USA. „Prezident USA James Carter vyjádřil uspokojení a obdiv nad událostmi v Polsku a interpretoval je z hlediska své proslulé doktríny lidských práv. Ještě cyničtější výrok pronesl Ronald Reagan⁵², jenž tvrdil, že Poláci

⁴⁶ Potřeba klidu a rozvahy. Svobodné slovo, č. 199, 23. srpen 1980, s. 2.

⁴⁷ Upevňovat pracovní disciplínu. Práce, č. 198, 22. srpen 1980, s. 2.

⁴⁸ Vládní komise pokračuje v práci. Práce, č. 199, 23. srpen 1980, s. 2.

⁴⁹ Koncem srpna přijel do loděnic také známý režisér Andrzej Wajda, jehož film *Člověk z mramoru* uvedený v roce 1977 znamenal politickou mobilizaci. Světoznámý režisér nyní slíbil, že zvěční také boj dělnictva v uplynulých deseti letech. Jeden místní strojní montér navrhl, aby se ten film jmenoval *Člověk ze železa*. U tohoto názvu A. Wajda zůstal. Film vznikl v roce 1981 s neuvěřitelnou pohotovostí a také díky využití dokumentárních záběrů je působivým a pravdivým vyobrazením tehdejších událostí.

⁵⁰ Kovács, I.: Pilsudski... Katyň... Solidarita..., Brno 2010, s. 280.

⁵¹ Jen socialismus zajišťuje zájmy polského lidu. Rudé právo, č. 200, 24. srpen 1980, s. 7.

⁵² R. Reagan byl zastáncem té nejtvrdší linie v boji s komunismem. Dokonce v USA se mu v mnohých kruzích přezdívalo „studnoválečník“.

při svých akcích vycházejí z těch kritérií svobody, která jsou schválena ve Spojených státech.“⁵³

Závažnost situace nedokázalo zvrátit ani kázání nejvyššího představitele katolické církve v Polsku, kardinála Stefana Wyszyńskiego. „Polská televize vysílala po dva dny kázání primase katolické církve, které proběhlo 26. srpna 1980 v Čenstochové. Primas vyzýval zachovat, šetřit a chránit materiální možnosti Poláků.“⁵⁴ Toto byl samozřejmě návod, nepouštět se do stávkových akcí. Pochopitelně nešetřil ani kritickými slovy na adresu úřadů, které činil odpovědnými za stav, ve kterém se země ocitla. Ovšem je zcela nabíledni, že byly odvysílány jen ty fragmenty, které se hodily vládnoucí garnituře. Měla se tak mj. projevit zprostředkovací role církve mezi vládou a opozicí, její postavení nad stranami a snaha zabránit eskalaci napětí.

Růst napětí v Polsku přiměl i SSSR k přehodnocení stanoviska ohledně vojenského zásahu. Sovětský velvyslanec Boris Ivanovič Aristov předal Brežněvovi zprávu o polských událostech, která se nesla v ostrém tónu, a následně vznesl před polským stranickým šéfem Edwardem Gierkem sovětský požadavek použití síly k razantnímu ukončení nepokojů. Dne 28. 8. 1980 byla tato nota polskou stranou odmítnuta. V tisku nebyly tyto návrhy zcela explicitně zmíněny, ale bylo možné zaznamenat mírný náznak orientace na SSSR. „... Polsko spojují velmi úzké a všestranné spojenecké svazky se socialistickou mocností Sovětským svazem...“⁵⁵ „Jsme velkou a významnou socialistickou zemí, ležící ve středu Evropy v bezprostřední sféře bezpečnosti světové socialistické mocnosti – Sovětského svazu, patříme k Varšavské smlouvě a Radě vzájemné hospodářské pomoci. Jakékoliv porušení kteréhokoli z prvků, jež rozhodují o zájmech našeho státu, by muselo vést k nevypočitatelným důsledkům.“⁵⁶

⁵³ Těžká cesta k normalizaci. Rudé právo, č. 207, 3. září 1980, s. 7.

⁵⁴ Výzva ke klidu. Mladá fronta, č. 203, 28. srpen 1980, s. 5.

⁵⁵ Situace na pobřeží Baltu nadále vážná. Mladá fronta, č. 205, 30. srpen 1980, s. 5.

⁵⁶ V zájmu socialistického Polska. Práce, č. 203, 28. srpen 1980, s. 2.

2.2.3. První porážka PSDS

Žádná komunistická strana nikdy nepřistoupila na koncept, že by pracující mohli jít „svou vlastní cestou“. Experimenty tzv. „Dělnické samosprávy“, které se ujaly v Jugoslávii a krátce v Polsku v roce 1956, nikdy neotřásly pozicí strany. Takže Wałęsa stál tvář v tvář posvátnému mýtu, který nebyl toliko významný jen pro lid Polska, ale pro všechny státy pod sovětským vlivem.

Vládní vyjednaváč Jagielski si na konci rozhovorů uvědomil, že k řešení zůstávají pouze dvě možné alternativy. Buď přistoupit na požadavky stávkujících, nebo se uchýlit k použití hrubé síly. Na toto řešení ovšem nebyla strana připravena.⁵⁷ „Z dramatu posledních dní se zrodila dohoda, na jejímž základě vznikly podmínky pro obnovení práce.“⁵⁸ „Tajemník ÚV PSDS S. Kania vzal na vědomí a schválil zprávy vládních komisí pověřených jednáním se zástupci dělníků v Gdaňsku a Štětíně... Vládní komise, která jednala se stávkujícími dělníky, dosáhla dohody o ukončení stávky.“⁵⁹ Žádné z periodik se nezmiňuje o přesném znění 21 bodů⁶⁰ dohod. Byly mezi nimi nejen požadavky sociální (zvýšení mezd, snížení hranice odchodu do důchodu aj.), ale i požadavky politické (povolení nezávislých odborů, právo na stávku, odvolání sankcí proti vzpurným dělníkům, propuštění z vězení aj.). Z článků je do jisté míry patrné, že podpis dohod byl pro stranu nezbytným krokem, ale také krokem, který bude mít svoje následky v budoucnosti, že „si to strana nenechá líbit“. Svobodné slovo otisklo článek ČTK, ve kterém se píše: „Stále ještě zbývá vyřešit nesnadné a složité problémy. Příští zasedání nejvyššího stranického orgánu zhodnotí příčiny a zdroje krize a určí akční program.“⁶¹ O tom, že hnutí dělníků nemělo svoji pozici stále jistou, svědčí i vyjádření tajemníka ÚV PSDS Jerzyho Waszczuka: „Dohody podepsané mezi vládou a stávkujícími dělníky jsou pouze kompromis, který měl zabránit narušení

⁵⁷ Davies, N.: God's playground. A History of Poland since 1795 to the present. New York 2005, s. 483 – 484.

⁵⁸ Život v PLR se vrací do normálních kolejí. Práce, č. 207, 2. září 1980, s. 2.

⁵⁹ Postupná normalizace. Svobodné slovo, č. 206, 1. září 1980, s. 2.

⁶⁰ Těchto 21 postulátů pracovníků gdaňské loděnice z konce srpna 1980 se ocitlo na seznamu UNESCO jako jeden z devadesáti světových „Dokumentů paměti“.

⁶¹ Situace se uklidňuje. Svobodné slovo, č. 207, 2. září 1980, s. 2.

stability Polska. Jsou to dohody, které mohou u nás i v dalších socialistických zemích vzbudit některé pochybnosti.“⁶²

Přímým důsledkem 21 postulátů bylo, že se 1. září 1980 Mezipodnikové stávkové výbory (MSV) v Gdaňsku, Štětíně a Vratislavi změnilly v Mezipodnikové přípravné výbory (MPV). Toto následovali delegáti stávkových výborů z každého vojvodství Polska.⁶³

2.2.4. Gierkův pád a vznik Solidarity

Vznik této dohody s sebou přineslo nejen tvrdou ránu pro sebevědomí PSDS, ale také Gierkův pád. V noci z 5. na 6. září proběhlo VI. plenární zasedání ÚV PSDS, na kterém bylo ohlášeno, že Edward Gierek byl zproštěn funkce prvního tajemníka a na jeho místo byl zvolen Stanisław Kania.⁶⁴ „V souvislosti s vážnou nemocí Edwarda Gierka jej ústřední výbor uvolnil z funkce prvního tajemníka a na jeho pozici jednomyslně zvolil Stanislava Kaniu.“⁶⁵ Nový vůdce vystoupil s výzvami k jednotě, aktivní účasti na řešení problémů a také kritikou Gierka. Ta byla kulantně zaobalena do typických frází tohoto období. „Ujímám se povinností prvního tajemníka ÚV PSDS za neobvyklých okolností. Soudruh Gierek, který řídil naši stranu v posledních deseti letech, je těžce nemocen. Vzhledem k nemoci není vhodná doba na hodnocení jeho činnosti.“⁶⁶ Již na tomto zasedání, na kterém byl zvolen, přednesl svůj emocionálně podbarvený projev. „Budeme s veškerou důsledností analyzovat zdroje napětí, budeme je likvidovat, aby se již nikdy neopakovala tak dramatická situace... Povedeme ostrý boj s protisocialistickým protivníkem, který chce zneužít vzniklých konfliktů k cílům, jež jsou v rozporu s tím, o co usilují a co požadují dělníci.“⁶⁷ V době volby S. Kanií začala pomalu stoupat hvězda W. Jaruzelského. Ne náhodou si ho totiž Kania vybral jako svého nejbližšího spolupracovníka, což bylo samozřejmě schváleno Moskvou.

⁶² Jerzy Waszczuk o situaci v zemi. Mladá fronta, č. 209, 4. září 1980, s. 5.

⁶³ Davies, N.: Polsko, dějiny národa ve středu Evropy, Praha 2003, s. 40.

⁶⁴ Kovács, I.: Pilsudski... Katyň... Solidarita..., Brno 2010, s. 281.

⁶⁵ Soudruh Stanisław Kania zvolen prvním tajemníkem ÚV PSDS. Rudé právo, č. 212, 8. září 1980, s. 1.

⁶⁶ Z projevu soudruha S. Kanií na zasedání ÚV PSDS. Rudé právo, č. 212, 8. září 1980, s. 6.

⁶⁷ Spekulace antisocialistických sil. Tribuna, č. 38, 17. září 1980, s. 9.

Jako nového tajemníka strany, čekaly Kaniu cesty mezi pracující lid a do míst, kde byla situace nejvážnější. „Cesta na gdaňské pobřeží byla příležitostí k prvnímu setkání S. Kaniu s polskými pracujícími mimo hlavní město.“⁶⁸ Následující projev, který přednesl pracujícím, by se dal směle přirovnat k tomu, který před deseti lety přednášel E. Gierek před rozbouřenými dělníky. S tím rozdílem, že tentokrát nevystupovala PSDS toliko z pozice síly, jako spíše vynuceného partnera. „Potíže, které přerostly v konflikt, pramenily z podceňování ekonomických zákonů socialismu, společenských potřeb a morálních norem. Dále S. Kania zdůraznil, že strana musí postupovat trpělivě...“⁶⁹ Nejvyšší zástupci Polska si uvědomovali svojí momentální situaci, což se odrazilo i v článku, otištěném ve Svobodném slovu. „Představitelé PSDS jsou si vědomi toho, že v těchto dnech byla polská dělnická třída postavena před těžkou zkouškou a že nejdůležitějším úkolem PSDS je nyní obnovit důvěru dělnické třídy a všech pracujících ke straně.“⁷⁰ Rozdíl mezi projevem, který měl v den svého zvolení na sjezdu ÚV PSDS a tím, který přednesl v Gdaňsku a na jiných místech a továrnách je dostatečně výmluvný, aby se dalo usoudit, jak moc byla jeho slova myšlena vážně.

V této době se již dělnická opozice zabývala organizačními záležitostmi a vytvářením své řídicí struktury. 16. září 1980 se sešel mimořádný odborářský sjezd, na kterém byly hned druhý den založeny⁷¹ Nezávislé samosprávné odbory „Solidarita“ (Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność“ – NSZZ „Solidarność“) v čele s Lechem Wałęsou.⁷² K těmto celopolským odborům se přihlásilo na 3,5 milionu pracujících⁷³ včetně mnoha členů vládnoucí PSDS. Vznik Solidarity byl nejdůležitější událostí ve středovýchodní Evropě od dob druhé

⁶⁸ Setkání s aktivem Gdaňska. Rudé právo, č. 212, 9. září 1980, s. 7.

⁶⁹ Vystoupení soudruhu S. Kaniu v Gdaňsku. Rudé právo, č. 213, 10. září 1980, s. 7.

⁷⁰ Důležitý úkol PSDS. Svobodné slovo, č. 216, 12. září 1980, s. 2.

⁷¹ Někteří autoři (Norman Davis, Andrzej Chwalba, Piotr S. Wandycz) mylně uvádějí datum vzniku Solidarity 31. srpna 1980. V tento den byly podepsány nejvýznamnější dohody mezi vládou a odborovým hnutím v Gdaňsku.

⁷² Vykoukal, J. a kol.: Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989, Praha 2000, s. 560.

⁷³ Do jara 1981 vstoupilo do Solidarity na 10 mil. Poláků, což v průměru představovalo zástupce v každé rodině.

světové války a možná ještě starší.⁷⁴ Znamenal počátek konce komunistického systému a sovětského panství v Polsku.⁷⁵

Tyto události posledních dní zvedly obrovskou vlnu zájmu v západním světě. Náš komunistický tisk o tomto samozřejmě nerad referoval, a když už, stavěl všechny, kteří podporovali hnutí Solidarita do pozice buržoazních a rozvracečských štváčů, jejichž jediným cílem bylo destabilizovat PLR. „Na západě se najednou objevili ochránci národní suverenity, práv polských dělníků. Mezi nimi je např. možné jmenovat představitele Socialistické strany Francie... Ptáme se však, proč se více zabývají událostmi v Polsku než třídním bojem ve své zemi?“⁷⁶ „Americký list New York Times uvádí, že realizace dohodnutých požadavků může v Polsku ohrozit vedoucí úlohu strany.“⁷⁷ „Francouzský pravicový tisk Le Fiaro předvídá, že pokusí-li se nynější vláda vzít zpět učiněné ústupky, vypukne mnohem jiná krize, mnohem závažnější.“⁷⁸

S tímto tvrzením francouzského tisku nelze než souhlasit. Zrození Solidarity bylo chápáno jako strašná systémová anomálie. Ovšem způsob, jakým se objevila, i její rozsáhlost a vliv na obyvatele byly natolik zarážející, že nebylo v tu dobu možné přistoupit k bezprostřední akci.

Kania samozřejmě věděl o tom, že I. správa ministerstva vnitra a Výbor na obranu vlasti již v polovině července zvažovaly možnost vyhlásit válečný stav.⁷⁹ Avšak aby k tomu mohlo dojít, museli by být občané zbaveni základních práv, jež jim zajišťovala ústava. Nejvyšší představitelé státu si byli vědomi, že u tak ožehavé záležitosti je mimořádně důležité načasování, a momentální společensko-politická situace rozhodně příhodná nebyla. Jacek Kuroń⁸⁰ poskytl švédské televizi rozhovor, kde se výmluvně vyjadřuje o vyhlášení válečného stavu. „Na dotaz, zda neočekává

⁷⁴ Český historik Milan Hauner to označil za „jedinou spontánní a skutečně dělnickou třídou uskutečněnou revoluci, k níž došlo kdykoliv v dějinách, namířenou proti socialistickému státu, ovládanému byrokraty (jménem dělnické třídy, ale ve skutečnosti proti ní), která byla provedena ve znamení kříže a s papežovým požehnáním.

⁷⁵ Chwalba, A.: *Polsko 1989 - 2008 Dějiny současnosti*, Brno 2009, s. 11 – 12.

⁷⁶ Dvojsmyslná přízeň západu. *Mladá fronta*, č. 218, 15. září 1980, s. 3.

⁷⁷ Znovu na plně obrátky. *Mladá fronta*, č. 208, 3. září 1980, s. 5.

⁷⁸ Nahradit výrobní ztráty. *Práce*, č. 208, 3. září 1980, s. 2.

⁷⁹ Kovács, I.: *Pilsudski... Katyň... Solidarita...*, Brno 2010, s. 281.

⁸⁰ Jacek Jan Kuroń (3. března 1934 Lvov - 17. června 2004 Varšava). Jeden z demokratických vůdců opozice v PLR. Kuroń byl prominentní kulturní a politickou osobností, pedagog a historik. Spoluzakladatel KOR, dvakrát byl ministrem práce a sociálních věcí.

někaké radikálnější kroky od současného polského vedení, J. Kuroń odpověděl: *Jaké radikálnější kroky? Uvědomují si, že kdyby podnikli cokoli radikálnějšího, budou hořet výbory a je budou věšet.*⁸¹

„Rozhlasová stanice tzv. Svobodná Evropa, se kterou osobně spolupracuje poradce prezidenta USA pro záležitosti národní bezpečnosti Z. Brzezinski⁸², podněcovala antisocialistické živly v Polsku k akcím proti socialismu.“⁸³ Za zmínku určitě stojí, že v době polské krize působili v Bílém domě hned dva Poláci, kteří měli nemalý vliv na rozhodnutí, která utvářela zahraniční politiku vůči východní Evropě. Jedním z nich byl již zmíněný Zbigniew Brzezinski a dalším pak Richard Pipes⁸⁴, který dokonce sestavoval první projev prezidentu Ronaldu Reaganovi k polské krizi. Pro oba byl příznačný velice tvrdý a kritický pohled na SSSR a jím provozovanou politiku v jeho satelitech, o to více v Polsku.

„Na problémech v Polsku se rovněž různé západní sociálně demokratické listy snaží dokazovat správnost prognóz sociálních demokratů. Tak západoněmecký Frankfurter Allgemeine licoměrně píše, že polští dělníci se mohou spolehnout na socialisty celého světa a sociálně demokratické vlády. Autoři takovýchto tvrzení však ignorují prostou pravdu, že protest polských pracujících nebyl zaměřen proti socialistickému zřízení, ale proti chybám v řízení...“⁸⁵ Bude zajímavé sledovat vývoj názorů komentátorů a novinářů. Na počátku září označují protesty dělníků nikoli za projev nevole vůči politickému systému, ale vůči problémům v podnicích, čili

⁸¹ Rozhodovat s rozvahou a zodpovědností. Práce, č. 228, 26. září 1980, s. 2.

⁸² Zbigniew Kazimierz Brzeziński (* 28. března 1928, Varšava) je polsko-americký politolog a patří vedle Henry Kissingera a Samuela P. Huntingtona za šedou eminenci americké zahraniční politiky. V letech 1977 - 1981 byl bezpečnostním poradcem amerického prezidenta Jimmyho Cartera. Dnes je profesorem americké zahraniční politiky na Johns Hopkins University v Baltimoru, poradcem Centra pro strategická a mezinárodní studia (CSIS) ve Washingtonu D.C. a autorem odborných politogických knih. Vedle toho je činný jako poradce mnoha velkých amerických a mezinárodních firem. Nyní je také zahraničněpolitickým poradcem amerického prezidenta Baracka Obamy.

⁸³ Stabilizace žádá boj se vším, co poškozuje jednotu lidu, Rudé právo, č. 219, 17. září 1980, s. 7.

⁸⁴ Prof. Richard Edgar Pipes (11. července 1923 Cieszyn/Těšín) je americký historik polského původu, specializující se na ruské dějiny a poradce prezidenta USA Ronalda Reagana. Narodil se v Cieszyně (Polsko) v židovské rodině. Dětství a mládí prožil ve Varšavě odkud jeho rodina odešla po okupaci Polska v říjnu 1939 a dostal se přes Itálii do USA. Zde vystudoval vysokou školu a v roce 1950 získal doktorát na Harvardově univerzitě, kde až do roku 1996 působil jako vysokoškolský pedagog. V letech 1981-1982 působil jako poradce amerického prezidenta Ronalda Reagana pro Sovětský svaz a východní Evropu. Publikoval velké množství knih věnovaných historií Ruska, Sovětského svazu i ruské revoluci v roce 1917.

⁸⁵ Dvojsmyslná přízeň. Svobodné slovo, č. 218, 15. září 1980, s. 2.

řekněme dílčím. Za měsíc bude Solidarita označována za destrukce chtivé hnutí, jehož jediným cílem je svrhnout dosavadní status quo v Polsku.

„Zajímavé“ je, že západní státy jsou v tisku očerňovány a je jim připisována jediná touha, a to sice zničit PLR. Ale nikde se autoři článků nezmiňují o tom, že i ze západu a USA proudily do USA mnohamiliónové půjčky. Zato se dozvídáme, že obrovská finanční výpomoc leží jen na bedrech všemocného SSSR a přátelských socialistických zemí. „Pomoc socialistických zemí v podobě úvěrů, urychlených dodávek zboží apod. umožní částečně vyplnit mezeru na trhu.“⁸⁶ „Velký význam pro překonání hospodářských problémů Polska je rozsáhlá pomoc Sovětského svazu, jejíž celková hodnota podle agentury PAP představuje 690 mil. dolarů...“⁸⁷

„Francouzský časopis l'Express vyobrazil hrůzu vzbuzujícího medvěda se zlýma očima, dívaje se ze Sovětského svazu – na Polsko.“⁸⁸ „Poslední srpnové a první zářijové dny v bratrské Polské lidové republice svědčí o tom, že třídní nepřátelé nepromarní příležitost ke své aktivizaci.“⁸⁹ „Vývoj událostí v PLR je zejména od léta 1980 velmi dramatický a složitý. K nepřehlednosti přispívá intenzivní buržoazní propaganda. Působí v nejrůznějších verzích od neofašistické až po anarchistickou...“⁹⁰ „A využívá určitých nesrovnalostí společensko-hospodářského života a s ním souvisejících událostí v očerňování Polska a k ovlivňování politického smýšlení Poláků.“⁹¹ V této teorii utvrdil soudruhy v Polsku i generální tajemník KS USA Gus Hall.⁹² „Reakční, antisocialistické síly v USA a na celém světě pracují bez ohledu na čas přesvědčit lidi o tom, že vývoj v Polsku výmluvně dokázal, že socialismus nefunguje a fungovat ani nemůže...“⁹³

⁸⁶ K otázkám ekonomiky. Rudé právo, č. 220, 18. září 1980, s. 7.

⁸⁷ Úsilí o plný chod výroby. Rudé právo, č. 218, 16. září 1980, s. 7.

⁸⁸ Suchý, V.: Antikomunisté a jejich „polská horečka“. Tvorba, č. 39, 24. září 1980, s. 9.

⁸⁹ Horák, K.: Spekulace antisocialistických sil. Tribuna, č. 38, 17. září 1980, s. 8.

⁹⁰ Matouš, M.: Antikomunismus a současný vývoj v Polsku. Nová mysl, č. 4, 1981, s. 80.

⁹¹ Provoz se obnovuje. Svobodné slovo, č. 208, 3. září 1980, s. 2.

⁹² Gus Hall – generální tajemník Komunistické strany USA. V úřadu působil v letech 1959-2000. Čtyřikrát neúspěšně kandidoval na post prezidenta USA.

⁹³ Socialismus zvítězí!. Tribuna, č. 40, 1. října 1980, s. 1.

2.2.5. Předurčena ke zkáze

Svým vznikem byla novum v dějinách odborového hnutí a neměla také odvětvovou strukturu tradičních odborů, ani přísnou hierarchii jejich organizace. Byla vlastně více méně volným sdružením regionálních celků, vedených jejich zastupitelstvem – Celostátní dohádovací komisí, jejíž hlavou se stal Lech Wałęsa, největší autorita hnutí a „zosobnění Srpna“.⁹⁴ Zpočátku existence hnutí byla Solidarita prezentována jako výsledek úspěšného jednání vlády a vzbouřených dělníků. Jako subjekt, který zapadá do naplánovaného scénáře PSDS. „Podle textu dohod má být tento odborový svaz organizací, která ve své činnosti vychází z ústavy PLR, uznává vedoucí úlohu PSDS, společenské vlastnictví společenských výrobních prostředků a mezinárodní spojenecké svazky Polska a neusiluje o přeměnu v politickou stranu.“⁹⁵ Stanislaw Kania uvedl na 6. zasedání byra ÚV PSDS, že je „nezbytně nutné zachovat politickou jednotu odborového hnutí“.⁹⁶

Solidarita existovala po 25 měsíců.⁹⁷ Ovšem už po pár týdnech její existence se jí vláda rozhodla zničit a otevřené zůstávaly jen prostředky, jak toho dosáhnout. Podepsala si Solidarita rozsudek smrti jen proto, že se stala příliš radikální a že její požadavky nebylo možno uspokojit, aniž by byl likvidován komunismus? „Napětí v Polsku se znovu vystupňovalo, když se do Gdaňsku sjeli zástupci nových odborů ze všech koutů země. Bylo rozhodnuto, že delegace Solidarity v čele s Lechem Wałęsou, pojedou do Varšavy k předsedovi vlády a bude ho tlačit novým seznamem stupňovaných hospodářských i politických požadavků.“⁹⁸ Jedním z bodů, které nejvíce jitrily situaci v zemi, byla konečná registrace Solidarity Nejvyšším soudem PLR. To že byla registrace vynucena generální stávkou a byla uskutečněna po více jak dvouměsíčních tahanicích, příliš ke konsolidaci poměrů nepřispělo. Zdálo se, že setkání představitelů Solidarity s premiérem uklidní situaci, ale opak byl pravdou. „Ze strany Solidarity není po známce spolupráce ani vidu ani slechu. Spíše naopak, Solidarita jde dál svou cestou, nechce na sebe vzít část odpovědnosti za vývoj

⁹⁴ Křen, J.: Dvě století střední Evropy, Praha 2005, s. 837.

⁹⁵ Hora, V.: Nezávislé odbory v plánech antisocialistických sil. Tribuna, č. 52, 24. prosinec 1980, s. 8.

⁹⁶ Ve světě. Tvorba, č. 41, 8. říjen 1980, s. 24.

⁹⁷ Zde opět někteří autoři uvádějí dobu její existence 15 měsíců (Wandycz). Davis uvádí „patnáct měsíců legální činnosti Solidarity“, i když byla oficiálně delegalizována až v říjnu 1982.

⁹⁸ Lipavský, J.: Dva rozhovory. Rudé právo, č. 259, 1. listopad 1980, s. 7

situace v zemi. Pod hrozbou dalších stávek si znovu vynucuje, ba diktuje to, co sama uzná za vhodné.“⁹⁹

Dalo by se konstatovat, že každý úspěch ale i neúspěch přibližoval Solidaritu jejímu konci. Nevyhnutelnému konci. Toto hnutí bylo v podstatě bezmocné, jelikož jedinou zbraní, kterou disponovalo, byla hrozba stávkou. Systém záměrně provokoval Solidaritu a tím ji tlačil do pozice stále bližší konfrontaci. V Rudém právu byl otištěn článek od agentury TASS, který přesně vystihoval situaci. „Obecně lze říci, že problém odborů se u nás stal zásadní otázkou, a to jak politickou, tak ideologickou.“¹⁰⁰

Registrační konflikt znamenal počátek nové politiky, jejímž cílem bylo narušování Solidarity kombinací politické korupce a represí. Záměrem této politiky bylo zavedení Solidarity do takové hry, která by permanentně testovala soudržnost odborů a současně je tlačila k radikálnímu chování, poskytujícímu záminku k represím za nedodržování dohodnutých pravidel. „Situace v Polsku je velmi obtížná, téměř kritická.“¹⁰¹ Počátek listopadu 1980 evokoval dojem blížícího se bodu zlomu, což potvrzovala i vystoupení polských vládních činitelů. Dne 3. listopadu 1980 oznámila Rada obrany státu, že vnitropolitický vývoj ohrožuje obranyschopnost Polska.¹⁰² Tisk velmi pohotově upozornil na skutečnost, že polsko-sovětské vztahy se úspěšně rozvíjejí v souladu s životními zájmy národů obou zemí.¹⁰³ Tímto bylo čtenářům nepokrytě dáno najevo, že v případě ohrožení lidové demokracie v Polsku, může dojít k intervenci. Tiskový mluvčí vlády 4. listopadu prohlásil, že pokud dojde v Polsku k ohrožení socialismu, mají polští komunisté plné právo požádat ostatní socialistické země o pomoc.¹⁰⁴ „Po dalším prohlášení předáků Solidarity, kde vyhrožují další sérií stávek“¹⁰⁵, Stanislaw Kania dramaticky vyzýval národ k rozumu.

⁹⁹ Lipavský, J.: Státní rada PLR vyzývá ke klidu a spolupráci. Rudé právo, č. 266, 10. listopad 1980, s. 6.

¹⁰⁰ Problém odborů je zásadní otázkou. Rudé právo, č. 267, 11. listopad 1980, s. 7.

¹⁰¹ Výzvy nic nevyřeší. Svobodné slovo, č. 259, 1. listopad 1980, s. 2.

¹⁰² Polsko: Celostátní porada. Mladá fronta, č. 266, 10. listopad 1980, s. 5.

¹⁰³ Nebezpečná eskalace. Rudé právo, č. 262, 5. listopad 1980, s. 7.

¹⁰⁴ Vykoukal, J. a kol.: Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989, Praha 2000, s. 561-562.

¹⁰⁵ Ultimata nových odborů. Svobodné slovo, č. 262, 5. listopad 1980, s. 2.

Podle dokumentů, které historici odhalili, bylo během období legálního fungování Solidarity nebezpečí sovětské intervence reálné pouze při jediné příležitosti, v prosinci 1980. Tehdy oddíly karpatského a běloruského vojenského obvodu prováděly v nejvyšší bojové pohotovosti zlověstně vyhlížející cvičení u polsko-sovětských hranic. Dokument, který by se však vztahoval k tomu, že jednotky ve skutečnosti také chtěly vstoupit do Polska, se doposud neobjevil.¹⁰⁶ V našem tisku byla krátká zmínka o setkání představitelů Varšavské smlouvy v Moskvě v prosinci 1980, jejíž resumé událostí v Polsku se setkala s plným pochopením a podporou představitelů PLR.¹⁰⁷ Toto bylo ale v ostrém protikladu s faktem, jak na moskevské setkání zareagovali polští představitelé. České tiskoviny, přejímaje články z polských, si nemohli dovolit dát najevo, že nejvyšší představitel Polska je mírně řečeno plný obav z reakcí „spojenců“.¹⁰⁸ O armádním cvičení vojska SSSR, ani o jeho potenciálním vpádu na polské území v našich tištěných médiích nepadlo ani slovo. Toto záměrné opomíjení faktů bylo ovšem pochopitelné. V Československu byly stále silné reminiscence na srpen 1968, kdy vojska Varšavské smlouvy obsadila naše území s cílem „uchránit socialismus“. Hlavní důvody, proč se SSSR neangažoval v záležitosti Polska, jsou na jedné straně události, které probíhaly v Maďarsku v roce 1956 a právě v Československu v roce 1968 a dozajista i sovětská intervence v Afghánistánu, která byla v té době aktuální. Nemalým dílem k tomu jistě přispěly i varování, adresované Sovětskému svazu Evropským společenstvím a NATO.¹⁰⁹ „Politika NATO zřejmě ignoruje nezvratný skutečnost, že PLR je plnoprávným členem Varšavské smlouvy a může vždy počítat s bratrskou solidaritou...“¹¹⁰ Zpravodaj ČTK záměrně za termín „intervence cizích vojsk“ použil decentního eufemismu „bratrská solidarita“. Dalo se ale předpokládat, že zainteresovaný čtenář dobového tisku tuto publicistickou lest odhalil.

¹⁰⁶ Kovács, I.: Pilsudski... Katyň... Solidarita..., Brno 2010, s. 281.

¹⁰⁷ Ne diverzím, anarchii a chaosu. Rudé právo, č. 294, 12. prosinec 1980, s. 7.

¹⁰⁸ To, co Kania a Jaruzelski uslyšeli v Kremlu a co před tím cítili ve Varšavě z chování zastánců tvrdé linie, jim rozhodně stačilo, aby byli zděšeni. V Moskvě se vehementně dožadovali zásahu proti Polsku všichni členové Varšavské smlouvy, vyjma Rumunska a Maďarska a v předvečer moskevského jednání ve Varšavě, si Kania s Jaruzelským vyslechli mnoho velmi kritických výhrad na jejich „linii obnovy“.

¹⁰⁹ Vykoukal, J. a kol.: c. d.: 562.

¹¹⁰ Provokace NATO proti Polsku. Práce, č. 306, 29. prosinec 1980, s. 2.

2.2.6. Nonkonformní hnutí

Ať už to bylo jakkoli, krize byla zažehnána a velké oslavy desátého výročí dělnické revolty na Pobřeží, plánované polovinu prosince 1980, proběhly bez narušení.¹¹¹ V našem tisku se k této události neobjevila ani jedna zmínka, což je vzhledem k 1374 článkům zarážející skutečnost.

Na druhou stranu periodika s oblibou otiskovala úryvky z dopisů, ve kterých se uvědomělí soudruzi vyjadřovali k problematice. Samozřejmě ty, které byly na straně vlády. Bylo nanejvýše žádoucí, aby čtenáři v Československu nabyli dojmu, že události odehrávající se v Polsku probíhají v rozporu s přáními a tužbami jeho obyvatel. Toto bylo ovšem poněkud v protikladu s faktem, že do jara 1981 vstoupilo do Solidarity na 10 mil. Poláků, což v průměru představovalo zástupce v každé rodině. Slova dělníka ze závodu v Toruni: „Musíme říct, že se všichni zamýšlíme nad tím, jak se vláda a stát vyrovnají s plněním požadavků, zda budou na všechno stačit prostředky. Bez dobré práce nelze vytvořit základ pro úspěšné vyřešení všech těchto složitých problémů.“¹¹² Zasloužilí pracovníci a budovatelé lidového Polska, dělníci z města Lodž apelují na kolegy: „Vykasejme si konečně rukávy a dejme se do poctivé práce... Na vládě jsou vynucovány vyšší mzdy. Ačkoli požadavky můžou být zdůvodněné, nepřetahujme strunu, protože za současných podmínek realizace těchto požadavků může pouze prohloubit krizi vyvolanou stávkami.“¹¹³

Dalším společným znakem všech tiskovin bylo vyzdvihování ekonomických dopadů na hospodářství PLR. Jedinou starostí dělníků bylo, co nejdříve začít pracovat, aby se věci vrátily do zaběhlých kolejí. Žádný dotazovaný občan se v novinách zcela explicitně nezmínil, že mu vadí něco konkrétního na Solidaritě nebo na jejich představitelích. V čtenáři to implicitně budilo dojem, že obyvatelé Polska, kterých se to nejvíce týká čili dělníci, vyřeší problémy v zemi zvýšenou produktivitou práce a po jakýchkoliv změnách v systému neprahnu, což dokládají i následující slova. „Potíží v naší zemi se snaží využít antisocialistické síly,

¹¹¹ Paczkowski, A.: Půl století dějin Polska, Praha 2000, s. 294.

¹¹² Obnovení pracovního rytmu. Práce, č. 210, 5. září 1980, s. 2.

¹¹³ Lipavský, J.: Trubuna Ludu odpovídá na dotazy čtenářů. Rudé právo, č. 275, 20. listopad 1980, s. 7.

podporované imperialistickými kruhy. Ale to se jim nepodaří, socialismus se v Polsku hluboce zakořenil a nikomu se nepodaří svést nás ze socialistické cesty.“¹¹⁴ Následuje například nezávislý samosprávný Odborový svaz zaměstnanců skláren v Jaworzni, který zaslal Státní radě PLR rezoluci, v níž se mj. píše: „Členové našeho svazu jsou pro obnovu, ale proti anarchii a chtějí poctivě a v klidu pracovat... Máme rovněž starost o budoucnost národa a státu.“ Dále mj. protestují proti stupňování požadavků, jejichž splnění je vymáháno stávkami.¹¹⁵ Dá se předpokládat, že onou anarchií je myšlena aktivita hnutí Solidarita, jež vyvíjela mimořádné úsilí právě na zlepšení pozice dělníků ve státě. „Polští pracující podporují stanoviska PSDS a zdůrazňují, že je třeba upevnit stranické řady, zvýšit aktivitu komunistů a všech opravdových vlastenců socialistické vlasti a zdokonalit formy práce stranických organizací.“¹¹⁶ Leckterý čtenář denního tisku by si opravdu mohl z těchto komentářů vytvořit představu takovou, že polští pracující se k Solidaritě obracejí zády. Je ale na nejvyšší míru diskutabilní, dělat závěry o postoji dělnictva k NSZZ Solidarita z pečlivě vybraných příspěvků, které nepředstavují ani zdánlivě reprezentativní vzorek populace. Vždyť to byla Solidarita, kdo se pustil do boje za důstojnost pracujícího člověka, za jeho pracovní a národní práva. Dělníci k ní chovali důvěru právě proto, že jejím cílem bylo vytvoření občanské společnosti nikoli aspirace na politické odosobněné hnutí.

Dalo se usuzovat, že Solidarita byla – v souladu s tím, co říkal Kania – uznána za nezbytný prvek politicko-společenského prostředí a součástí systémové struktury. Že to byla iluze, ukázaly následující měsíce, zejména leden a únor, během nichž docházelo k ostrým konfliktům. „Antisocialistické síly v Polsku potichu nebo zcela veřejně navrtávají díry do stejné lodi, na které se dnes všichni Poláci plaví po rozbouraném moři politických událostí.“¹¹⁷ „Solidarita se uchyluje k dalším akcím, které zvyšují napětí v zemi. Čtyřhodinová „výstražná“ stávka se uskutečnila v městě Jelenia Góra a další akce namířené proti státu se odehrály ve vojvodství

¹¹⁴ List Pravda k názorům polských dělníků. Mladá fronta, č. 295, 13. prosinec 1980, s. 5.

¹¹⁵ Pro obnovu stability. Svobodné slovo, č. 283, 29. listopad 1980, s. 2.

¹¹⁶ Překonat vzniklé těžkosti v PLR. Práce, č. 295, 13. prosinec 1980, s. 2.

¹¹⁷ Po nás potopa. Mladá fronta, č. 19, 23. leden 1981, s. 2.

Bialsko Biała.“¹¹⁸ Přes obrovské problémy, které toto uskupení působí obyvatelům PLR, „Solidarita stále demagogicky prohlašuje, že, jejím hlavním cílem je, bránit životní zájmy pracujících.“¹¹⁹

Bylo čím dál zřejmější, že Solidarita se nedá systémem pohltit, což bylo patrné i z denního tisku. Ovšem stále se informace nesly v duchu, že to co vláda dělá, jsou obrovské ústupky, které jsou vynucovány násilím. „Celou noc jednal předseda rady ministrů PLR J. Pińkowski s představiteli Wałęsových odborů o zkracování pracovní doby a dalších ultimativních požadavcích Solidarity. Přes velmi svízelnou a stále se zhoršující hospodářskou situaci prosadilo vedení Wałęsových odborů svoje další požadavky, dokonce i politického charakteru.“¹²⁰ „Po několika měsících společenského, hospodářského i politického chaosu, už nemůže být pochyb, že lidem ze Solidarity vůbec nejde o zlepšení hospodářství a o normalizaci života v zemi.“¹²¹

2.2.7. Wojciech Jaruzelski

K posilování nezávislých okruhů se družil pokles autority vlády, jíž byla vytýkána vina za pomalé naplňování dohod, za provokování lokálních konfliktů a nejvíc byla obviňována za drasticky se zhoršující hospodářskou situaci. Průmyslová produkce jevila v druhé polovině roku 1980 tendence k rychlému poklesu, mizerná úroda způsobila pokles zemědělské výroby, což při současném nárůstu mzdového fondu nevěstilo nic dobrého. „Hlavní statistický úřad PLR vydal Zprávu o společensko-hospodářské situaci země a plnění plánu v roce 1980. Negativní bilance polské ekonomiky za uplynulý rok příliš nepřekvapuje, neboť rozporuplný vývoj národního hospodářství během 70. let mohl po hospodářském poklesu v roce 1979, následující neúrodě a zejména pak po vypuknutí otevřené společenské krize v druhé polovině roku 1980 sotva vyústit v pozitivní postup vpřed.“¹²² Právě Hospodářské noviny podávaly relativně neobjektivnější informace o dění v Polsku.

¹¹⁸ Solidarita již otevřeně proti členům PSDS. Mladá fronta, č. 24, 29. leden 1981, s. 2.

¹¹⁹ I včera série stávek. Svobodné slovo, č. 23, 28. leden 1981, s. 2.

¹²⁰ Výsledek celonočního jednání. Svobodné slovo, č. 27, 2. únor 1981, s. 2.

¹²¹ Výzvy k důsledné obnově pořádku. Práce, č. 32, 7. únor 1981, s. 2.

¹²² Hluboká nerovnováha. Hospodářské noviny, č. 7, 13. únor 1981, s. 11.

Jak už z názvu vyplývá, samozřejmě se zaměřovaly na ekonomickou stránku problému, a proto byly oproštěny od ideologického patosu, jako třeba Rudé právo nebo Mladá fronta. Poprvé zde bylo reflektováno, že už během 70. let byly v Polsku závažné ekonomické problémy.

V tomto okamžiku muselo být tvrdé jádro komunistického vedení na pokraji zoufalství. Komunisté ztratili jistotu, že stranická mašinerie je schopna promyšleně zareagovat na jakoukoli naplánovanou akci. Nejen tato patová situace přivedla v život rozhodnutí o změně premiéra. Tím se 11. února 1981 stal Wojciech Jaruzelski, který si zároveň podržel portfej ministra národní obrany.¹²³ „25 členů a kandidátů ústředního výboru poukazovalo na velmi obtížnou společenskou, politickou a hospodářskou situaci země, na nutnost rozhodněji antisocialistickým a destruktivním silám, které se prostřednictvím Solidarity snaží narušovat proces socialistické obnovy v Polsku.“¹²⁴ „Dalším bodem se stala volba nového premiéra, kterým se stal po Józefu Pinkowském Wojciech Jaruzelski. Jeho vláda bude vládou demokratického dialogu se společností, bude pozorně naslouchat názorům a kritice...“¹²⁵ O tom, nakolik byla jeho vláda vládou dialogu, není třeba polemizovat. Zbavení obyvatel základních práv, které jim zaručuje ústava a vyhlášení stanného práva se formě dialogu moc nepodobá.

V osobě generála Jaruzelského se objevil silný muž režimu. K tomu napomohly jednak jeho osobní vlastnosti, o nichž v té době věděl jen úzký kroužek lidí moci, a také síla, již reprezentoval jako dlouholetý (od jara 1968) velitel armády, která byla disciplinovanou institucí a navíc se těšila společenské prestiži. Jeho volbou začal pomalý proces svérázné militarizace státní správy. Dalším krokem bylo odvolání S. Kani, který představoval živoucí symbol paralyzovaného stranického vedení, v říjnu 1981¹²⁶ a jeho vystřídání právě W. Jaruzelskim.¹²⁷ „Městský výbor PSDS ve Varšavě ostře kritizoval ústřední stranické vedení... Příčinou prodlužující se politické krize je podle jejich názoru nejednota ve stranickém vedení. Proto bylo

¹²³ Vykoukal, J. a kol.: Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989, Praha 2000, s. 563.

¹²⁴ Východisko z krize. Rudé právo, č. 35, 11. únor 1981, s. 7.

¹²⁵ Wojciech Jaruzelski v čele vlády PLR. Rudé právo, č. 36, 12. únor 1981, s. 7.

¹²⁶ Norman Davies uvádí září 1981.

¹²⁷ Davies, N.: Polsko, dějiny národa ve středu Evropy, Praha 2003, s. 43.

navrženo urychleně svolat celostátní stranickou konferenci.“¹²⁸ „Díky kritice členů ÚV PSDS, která se vztahovala k neúčinnosti stranického vedení při řešení hluboké hospodářské a společenské krize, nabídl Stanislaw Kania rezignaci na svoji funkci. Ústřední výbor ji přijal a zvolil prvním tajemníkem ÚV PSDS předsedu rady ministrů a ministra obrany PLR Wojciecha Jaruzelského.“¹²⁹

2.2.8. Příprava k bitvě

Tímto dnem generál Jaruzelski soustředil ve svých rukou nejvyšší možnou moc. Krátce poté se politbyro PSDS ujalo posledního pokusu o řešení situace na základě tzv. Fronty národní jednoty, čili širšího seskupení, zahrnujícího režim, Solidaritu a církve. „Dne 4. listopadu 1981 došlo k setkání, jehož se účastnili předseda rady ministrů, armádní generál Wojciech Jaruzelski, polský primas J. Glemp¹³⁰ a předseda celostátní komise Solidarity L. Wałęsa.“¹³¹ Schůzka však nepřinesla žádný výsledek a Jaruzelski se obrátil k silovému řešení, o jehož aktuálnosti vypovídalo již probíhající nasazení tzv. operačních skupin armády, které od 24. října 1981 vyjížděly do terénu, kde potlačovaly stávkové demonstrace a shromažďovaly informace.¹³² Oficiálně však předstíraly pomoc při distribuci potravin a snažily se šířit představu, že armáda je přítelkyně lidu.

Ovšem novináři polského deníku Trybuna Ludu neopomněli zdůraznit, že: „K frontě národní jednoty nelze počítat Solidaritu. Neumožňuje to jak její program, tak i průběh jejího sjezdu i četná prohlášení jejích předáků, vyzývající ke konfrontaci.“¹³³ Dalším důvodem, kvůli kterému vláda odmítala spolupracovat se Solidaritou, bylo její nejasné hospodaření s prostředky, alespoň takto to uvedla agentura ČTK. „Sám předák Solidarity Lech Wałęsa byl nucen přiznat, že se ztratilo hodně peněz i

¹²⁸ Solidarita těžší z kritické situace v zásobování. Rudé právo, č. 244, 15. říjen 1981, s. 7.

¹²⁹ Soudruh Wojciech Jaruzelski prvním tajemníkem ÚV PSDS. Rudé právo, č. 247, 19. říjen 1981, s. 6.

¹³⁰ 8. června 1981 nastoupil do úřadu primase římskokatolické církve po kardinálu Wyszyńském, který 28. května zemřel.

¹³¹ V PLR trvá napětí. Práce, č. 264, 7. listopad 1981, s. 2.

¹³² Vykoukal, J. a kol.: Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989, Praha 2000, s. 566.

¹³³ Zostření situace v Polsku. Práce, č. 273, 18. listopad 1981, s. 2.

tiskařských strojů... Bývalá pracovnice centrály Solidarity v Gdaňsku uvedla, že se od samého počátku stala Solidarita pro mnohé zlatým dolem.¹³⁴

V této době se veškerá energie novinářské, publicistické a televizní tvorby soustředila na zdiskreditování představitelů Solidarity. Vehementněji než kdykoli předtím. „Solidarita se v útocích na PSDS uchyluje k obvyklé demagogii i vyloženým lžím.“¹³⁵ „Jediná dohoda, která je (Solidaritu) zajímá, je koalice odpůrců socialismu, a to bez ohledu na následky, k nimž by to vedlo.“¹³⁶ Země byla v politické a hospodářské křeči a vyprovokovat Solidaritu k radikálním projevům byla jediná cesta z této zoufalé situace. Vláda 1. prosince 1981 zvýšila cenu alkoholu o 40-80 %, bez předchozího projednání se Solidaritou. Wałęsa prohlásil, že kvůli vodce stávkovat nebudou.¹³⁷ Ideální byla představa vehnat Solidaritu do otevřeného povstání a pak už bylo jen otázkou času, kdy se vycvičí komanda a připraví vojsko. Nakonec však postačilo Wałęsovo bouřlivé vystoupení v Radomi, kde se konalo zasedání vedoucích orgánů Solidarity. To se vyznačovalo napětím, obavami, chaosem a nervozitou. Jednání doprovázela přepjatá představa, že moc leží na ulici. „V Radomi, kde zasedalo vedení Solidarity a předsedové jejích oblastních organizací, byla schválena linie konfrontace a přejímání moci v Polsku reakčními antisocialistickými silami... To jen potvrdilo ojedinelé zmínky o bouřkách a šibenících pro stranické funkcionáře, rozbití Sejmu a vlády byly jen prologem ke sborovému útoku na socialistickou moc.“¹³⁸ „Je zcela zřejmé, že předáci Solidarity připravují kontrarevoluční akce.“¹³⁹ Podle článku v deníku práce této skutečnosti nasvědčuje i fakt, že: „V řadě výborů Solidarity se začali v posledních dnech nahrazovat odborářští funkcionáři osobami, které zaujímají zjevně protivládní pozice.“¹⁴⁰ Den před vyhlášením válečného stavu byla poslední slova komentátorů ČTK „Solidarita volá po konfrontaci“.¹⁴¹

¹³⁴ „Hospodaří“ do vlastní kapsy. Práce, č. 274, 19. listopad 1981, s. 2.

¹³⁵ Demagogická kampaň solidarity. Práce, č. 287, 4. prosinec 1981, s. 2.

¹³⁶ Další provokace Soliarity. Mladá fronta, č. 288, 5. prosinec 1981, s. 5.

¹³⁷ Kovács, I.: Pilsudski... Katyň... Solidarita..., Brno 2010, s. 285.

¹³⁸ Masky spadly, cíle jsou odkryty. Mladá fronta, č. 290, 8. prosinec 1981, s. 5.

¹³⁹ Solidarita vyzývá k útoku. Rudé právo, č. 291, 9. prosinec 1981, s. 7.

¹⁴⁰ Pokusy o destabilizaci situace v Polsku. Práce, č. 291, 9. prosinec 1981, s. 2.

¹⁴¹ Zasedání v Gdaňsku opět tribunou pro útoky na PSDS. Práce, č. 294, 12. prosinec 1981, s. 2.

2.2.9. Vojenská diktatura

„První tajemník ÚV PSDS, předseda rady ministrů, ministr národní obrany PLR Wojciech Jaruzelski oznámil, že vzhledem k anarchii v Polsku a k nezodpovědným akcím extremistických sil v Solidaritě, které se otevřeně snaží uchvátit moc, vyhlásila státní rada PLR válečný stav.¹⁴² Byla vytvořena vojenská rada národní záchrany a byli jmenováni zplnomocnění vojenští komisaři...“¹⁴³ Nejvyšší moc v zemi převzala Vojenská rada záchrany národa¹⁴⁴ složená z 15 generálů v čele s Jaruzelským. „Vojenská rada národní záchrany vydala prohlášení, v němž informuje veřejnost o svém poslání, které je zabránit občanské válce v zemi.“¹⁴⁵ „Dále byly vydány dekrety, které upravují současný veřejný život.“¹⁴⁶ Tyto upravovaly společenské aktivity tak, aby bylo v podstatě znemožněno jakékoli činnosti, která by mohla mít revoluční charakter. „Bylo zakázáno svolávat a organizovat veškeré shromáždění, bez předběžného souhlasu příslušného místního orgánu státní správy. Dále bylo zakázáno vydávat veškeré tiskoviny a používat všech tiskárenských zařízení. Bylo pozastaveno právo pracujících organizovat stávkový a pořádat protestní akce. Následovalo pozastavení činnosti odborů, sdružení, spolků a veřejných i odborných organizací, jejichž činnost ohrožuje zájmy státu.“¹⁴⁷

K podpoře již tak mimořádně masivního zákroku¹⁴⁸ vysílal první program rozhlasu vystoupení generála Jaruzelského, jemuž předcházela státní hymna, každou hodinu. Část tohoto projevu byla otištěna v našem deníku Svobodné slovo. „Obracím se dnes na vás jako voják i jako předseda polské vlády. Obracím se na vás v záležitosti nejdůležitější. Naše vlast se ocitla nad propastí... V tomto dramatickém okamžiku polských dějin na mě doléhá nesmírné břemeno odpovědnosti. Mou

¹⁴² Podle tehdejší platné polské ústavy mohl být vyhlášen pouze válečný stav (*stan wojenny*), nikoli výjimečný, jak se často chybně uvádí. Pokud se v práci vyskytuje „výjimečný stav“, jedná se o doslovné citace z tiskovin. V ostatních případech je uvedena správná forma „válečný stav“.

¹⁴³ Výjimečný stav v Polsku. Mladá fronta, č. 295, 14. prosinec 1981, s. 1.

¹⁴⁴ *Wojskowa Rada Ocalenia Naroda* – WRON, zkratka byla hned posměšně překřtěná na vránu, polsky *wrona*.

¹⁴⁵ Nejnovější vývoj v Polsku. Mladá fronta, č. 295, 14. prosinec 1981, s. 3.

¹⁴⁶ Rozhodný krok k obraně lidové moci v Polsku. Rudé právo, č. 295, 14. prosinec 1981, s. 1.

¹⁴⁷ Nejnovější vývoj v Polsku. Mladá fronta, č. 295, 14. prosinec 1981, s. 3.

¹⁴⁸ Nasazeno bylo 70 000 vojáků a 30 000 policistů a funkcionářů vnitřní. Hlavní složkou vnitřní byly zásahové policejní jednotky ZOMO.

povinností je tuto odpovědnost přijmout... Sděluji, že dnes byla ustavena Vojenská rada národní záchrany a byl vyhlášen válečný stav... Neusilujeme o vojenský převrat ani o vojenskou diktaturu... Naším jediným úkolem je ochrana právního řádu v Polsku, vytvoření záruk, jež umožní obnovit pořádek a kázeň.“¹⁴⁹ „Byla schválena rozhodnutí, jež upravují činnost podniků, úřadů i jednotlivců za výjimečného stavu.“¹⁵⁰

Ještě téhož dne proběhla vlna stávek ve výrobních podnicích a na vysokých školách. Celostátní stávkový výbor v gdaňské loděnici nařídil v celé zemi přerušit práci. Od rána 14. prosince se zastavily největší továrny, doly, přístavy, loděnice, hutě a stovky menších závodů.¹⁵¹ S tímto faktem ostře kontrastovalo vyjádření ČTK. „Ve Varšavě a ve většině polských vojvodství je klid... Pracuje se ve většině průmyslových podniků. Také městská a železniční doprava funguje v podstatě bez závad.“¹⁵²

Zásadní skutečností v této vyhrocené situaci byla prezentace výjimečného stavu v zahraničí a také dopad finanční na podporu od ostatních států. Polsko vězelo v patové situaci. Na jedné straně si Jaruzelski získal svým tvrdým zásahem v zemi sympatie u velkého ochránce Sovětského svazu. Ale na straně druhé u západních velmocí, na kterých bylo Polsko také finančně závislé, jeho prestiž rapidně klesla. Reakce v západních hlavních městech byla jednoznačná, nikoli však rozhodná. Alexander Haig¹⁵³ prohlásil, že: „Polský národ by měl nalézt způsob, jak překonat aktuální potíže a dospět ke kompromisu mezi silami, které tam existují.“¹⁵⁴ Americký prezident R. Reagan nebyl tohoto názoru a jeho reakce na polskou krizi byla velmi rozhněvaná. Opět se projevila jeho nenávisť ke komunismu, když adresoval Brežněvovi dopis, ve kterém ho upozornil, že pokud nepřestane

¹⁴⁹ Výjimečný stav. Svobodné slovo, č. 295, 14. prosinec 1981, s. 2.

¹⁵⁰ K vývoji situace v PLR. Svobodné slovo, č. 296, 15. prosinec 1981, s. 2.

¹⁵¹ Kovács, I.: Pilsudski... Katyň... Solidarita..., Brno 2010, s. 286.

¹⁵² Východisko z krize. Práce, č. 298, 17. prosinec 1981, s. 2.

¹⁵³ Alexander Meigs Haig (* 2. prosince 1924 - † 20. února 2010) byl armádním generálem Armády Spojených států, který za prezidentství Ronalda Reagana působil jako ministr zahraničí USA, dále jako ředitel kanceláře Bílého domu během prezidentského úřadu Richarda Nixona a Geralda Forda. V roce 1973 pracoval jako zástupce Náčelníka Sboru náčelníků štábů Armády Spojených států, což je druhá nejvyšší pozice v americké armádě. Poté působil jako Nejvyšší velitel spojeneckých vojsk v Evropě, kde velel všem jednotkám NATO a americké armády.

¹⁵⁴ Paczkowski, A.: Půl století dějin Polska, Praha 2000, s. 316.

napomáhat represím v Polsku, „Spojeným státům nezbude, než přijmout konkrétní opatření, která ovlivní mnohé v našich vztazích“.¹⁵⁵ V reakci na toto chování píše americký zpravodaj Rudého práva: „Washington vyhrožuje vážnými důsledky Sovětskému svazu a dalším socialistickým zemím...“¹⁵⁶ Posléze byly ohlášeny sankce uvalené na Polsko, např. přerušování vývozního a dovozního bankovního úvěrového pojištění, zastavení polských letů do USA a odnětí práva polských lodí rybařit v amerických vodách. Jaruzelski o mnoho let později, na konferenci o událostech v prosinci 1981 přiznal, že tyto a další sankce stály Polsko 12 mld. dolarů, což byla pro zemi zcela zásadní částka.¹⁵⁷

S názorem amerického prezidenta ostře kontrastovalo rozhodnutí a postoj EHS. Dokonce i A. Haig prezidenta varoval před německým přístupem vůči politickým a ekonomickým sankcím. „Vlády zemí EHS se nepodřídily nátlaku Spojených států, které zastavily mj. veškeré dodávky potravin do Polska.“¹⁵⁸ „I Kanada se nehodlá připojit ke Spojeným státům v jejich útočné politice...“¹⁵⁹ Tento přístup západních velmocí se ale v průběhu času měnil a hospodářská pomoc se začínala podmiňovat zmírněním situace v Polsku.¹⁶⁰

Zajímavé bylo také sledovat reakce na politické úrovni od ostatních představitelů států, respektive ty které byly otiskovány. Naším novinářům šlo samozřejmě o pozitivní pohled na události v PLR. Pokud byly zmiňovány státy socialistické, byl prezentován názor stylem „co si myslí občané“, co bylo odvysíláno v televizi, či otištěno v médiích nebo šlo o komentáře od vysoce postavených straníků. „Sovětská televize k vývoji v PLR zdůraznila, že armáda byla povolána s jediným cílem – vyvést zemi z krize, ochránit zákonnost a obnovit společenský

¹⁵⁵ Alexander Haig naléhal na prezidenta, aby se neuchyloval k razantním sankcím vůči SSSR a Polsku. Ty by pro Sovětský svaz byly otázkou života a smrti a také a to hlavně, potencionálním důvodem k válce.

¹⁵⁶ Spojené státy vyhlásily obchodní válku Polsku. Rudé právo, č. 305, 27. prosinec 1981, s. 7.

¹⁵⁷ Pipes, R.: Vixi, Praha 2005, s. 247-249.

¹⁵⁸ EHS nehodlá zastavit pomoc Polsku. Rudé právo, č. 304, 24. prosinec 1981, s. 7.

¹⁵⁹ Spojené státy vyhlásily obchodní válku Polsku. Rudé právo, č. 305, 27. prosinec 1981, s. 7.

¹⁶⁰ Západ si byl ale na druhou stranu vědom toho, že jím poskytované úvěry ani odklad plateb zahraničních dluhů nemohl vyvážit ztráty způsobené chaosem v zemi. Hospodářský rozvrat a jeho nevyhnutelný důsledek, nedostatek všeho zboží, dosáhl takového stupně, že hrozil všeobecný výbuch. Západní věřitelské země souhlasily s odkladem polských platebních povinností na léta 1985-1987. Také banky souhlasily s odkladem splacení 95 % dluhů. Trvaly však na tom, že Polsko musí platit alespoň úroky.

pořádek... Veřejnost NDR a všechny sdělovací prostředky věnují opatřením v Polsku velkou pozornost... Zdůrazňují, že vyhlášení výjimečného stavu bylo nutné, neboť se Polsko nachází na pokraji zhroutení... Dva nejvýznamnější rumunské deníky informují, že nastalá situace v Polsku zajišťuje normalizaci situace a nastolení pořádku.¹⁶¹ Vietnamský deník napsal, že: „Vměšování Spojených států do vnitřních záležitostí polského lidu jsou vážným porušením svrchovanosti nezávislého státu, která je zaručena chartou OSN.“¹⁶² Sovětský list Pravda upozorňuje na to, že: „Washington usiluje o krizi v PLR a o internacionalizaci krize.“¹⁶³

Náš tisk vyzdvihoval zejména fakt, že nekomunistické státy podporovaly Solidaritu s jediným cílem – rozvrátit PLR. Faktem zůstává, jak bylo uvedeno i v našem tisku, že na provoz odborového hnutí proudily ze západu nemalé částky. „Centrály imperialismu, které stály v pozadí vzniku Solidarity, jí poskytují velkou morální i materiální podporu.“¹⁶⁴ S mimořádným nasazením byla poutána pozornost na to, že západní státy porušují svým vměšováním do polských záležitostí a porušováním helsinských dohod. „Zastavíme-li hospodářskou pomoc, ať již jde o odklad splatnosti dluhů¹⁶⁵ či jakoukoli jinou formu, bude to mít pro Polsko velice vážný dopad.“¹⁶⁶ Za otevřené vměšování do polských záležitostí byla označena i rezoluce západoněmeckého Spolkového sněmu, jež vyzývá k „propuštění všech internovaných Poláků“.¹⁶⁷ Zajímavé je, že reakce jiných, než socialistických zemí byly označeny za vměšování, ale naléhání SSSR na vyřešení situace bylo prezentováno jako „přátelská rada velkého bratra“. Ve skutečnosti postupovala Moskva podle starého osvědčeného receptu, udržovat všechny kolem ve strachu a nejistotě. Ještě těsně před vyhlášením výjimečného stavu v Polsku, adresoval Brežněv polským představitelům vyjádření¹⁶⁸: „No dobrá, nevstoupíme.

¹⁶¹ Na straně polského lidu. Rudé právo, č. 296, 15. prosinec 1981, s. 7.

¹⁶² Spojené státy vyhlásily obchodní válku Polsku, cit. článek.

¹⁶³ Brejžek, B.: Západ a polské události. Tvorbá, č. 2, 13. ledna 1982, s. 6.

¹⁶⁴ Horák, K.: Cílem byla kontrarevoluce. Tribuna, č. 7, 17. únor 1982, s. 3.

¹⁶⁵ Mj. o splatnosti dluhů se jednalo na pařížské konferenci s patnácti věřitelskými státy v dubnu 1981.

¹⁶⁶ Situace v zemi se uklidňuje. Mladá fronta, č. 303, 23. prosinec 1981, s. 5.

¹⁶⁷ Hodnocení situace. Mladá fronta, č. 1, 3. leden 1980, s. 5.

¹⁶⁸ Ve smyslu intervence vojsk Varšavské smlouvy do Polska, jen Kádár a Ceaușescu byli rozhodně proti.

Ale jestliže se situace ještě více zkomplikuje – vstoupíme.“¹⁶⁹ Reálnost intervence je i z dnešního pohledu stále komplikovaná.¹⁷⁰ O kolik méně čitelnou pak musela být pro polské představitele počátkem osmdesátých let? V plném souladu s tehdejší rétorikou, „agentura PAP odmítá pokusy EHS uvádět rozhodnutí polského vedení vyřešit vlastními silami polské problémy do souvislosti s jinými zeměmi.“¹⁷¹ Ministerstvo zahraničí PLR vydalo memorandum adresované ostatním 34 státům, které podepsaly závěrečný akt konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, ve kterém se psalo: „Vláda PLR očekává od signatářských zemí KBSE, že pochopí celou složitost vnitřních i mezinárodních podmínek situace v Polsku, a že se jejich postoj bude vyznačovat odpovědností v duchu helsinské konference...“¹⁷²

Aby argumenty, podávané naší veřejnosti, vyzněly věrohodněji, byly podpořeny výroky evropských komunistických stran, které nebyly přímo ve sféře vlivu Sovětského svazu. Ovšem pozorný čtenář mohl zaznamenat, že rétorika „západních“ komunistů je odlišná od agresivních článků z východní části Evropy. Předseda KS Finska A Saarinen obhajuje opatření polské vlády a PSDS a „nepovažuje je v žádném případě za překvapující“. Francouzský l'Humanité „připisuje veškerou zodpovědnost za události, které otřásají pozicí Polska Solidaritě“. ¹⁷³ S tímto koresponduje i prohlášení generálního tajemníka FKS¹⁷⁴ Georgette Marchaise: „Poláci si musí své problémy vyřešit sami a najít takové řešení, které nejlépe odpovídá zájmům pracujících a národa.“¹⁷⁵ „Guss Hall rozhodně odsoudil hysterickou kampaň, kolem opatření přijatých v Polsku...“¹⁷⁶ Méně smířlivým tónem reagovali na události italští komunisté. „Vedení IKS¹⁷⁷ odsoudilo opatření polské vlády a žádá obnovení dialogu mezi vládou, církví a Solidaritou.“¹⁷⁸

¹⁶⁹ Durman, K.: Útěk od praporů, Praha 1998, s. 227.

¹⁷⁰ Navzdory výše zmíněné citaci L. Brežněva, uvádí Jiří Vykoukal, že tehdejší šéf KGB Andropov prohlásil: „Nemáme v úmyslu vypravit armádu do Polska... Nevím, jak se věci vyřeší, ale i kdyby se k moci v Polsku dostala Solidarita, víc se nestane. Jestliže se však proti SSSR obrátí kapitalistické země, bude to pro nás velmi nebezpečné. Musíme se postarat o vlastní zemi, o posílení Sovětského svazu.“

¹⁷¹ Polsko odmítá vměšování západu. Mladá fronta, č. 7, 9. leden 1982, s. 5.

¹⁷² Ocenění pomoci přátel. Svobodné slovo, č. 19, 23. leden 1982, s. 2.

¹⁷³ Na straně polského lidu. Rudé právo, č. 296, 15. prosinec 1981, s. 7.

¹⁷⁴ Francouzská komunistická strana

¹⁷⁵ Polsko je pouze záminkou. Rudé právo, č. 302, 22. prosinec 1981, s. 7.

¹⁷⁶ Pohlédnout pravdě do očí. Rudé právo, č. 302, 22. prosinec 1981, s. 7.

¹⁷⁷ Italská komunistická strana

¹⁷⁸ Horák, K.: Cílem byla kontrarevoluce. Tribuna, č. 8, 24. únor 1982, s. 3.

Rétorika používaná nejen československými novináři, ale i tiskovými agenturami jako ČTK, TASS, PAP se vyznačovala společným rysem, a to sice všemožně očernit jakoukoliv reakci západních států, která nekorespondovala s oficiální politikou Polska. Zcela obvyklé byly věty typu: „Hrubý útok proti svrchovanosti Polska“¹⁷⁹ nebo „Bezprecedentní narušování nezávislosti PLR.“¹⁸⁰, či „Protipolská hysterie v USA sílí.“¹⁸¹ Média se snažila lidem vnutit myšlenku, že USA se svými spojenci se snad snaží uchvátit Polsko pro sebe, vymanit ho z vlivu Sovětského svazu. Tato představa byla ovšem zcela iluzorní. Těžko si lze představit, že počátkem osmdesátých let by Spojené státy americké věřily ve fundamentální změnu politického režimu v Polsku. Je nabíledni, že ultimativní politika Spojených států vůči Polsku v době výjimečného stavu byla zapříčiněná osobou nového prezidenta Ronalda Reagana. Za vlády Jimmyho Cartera by k tak radikálním krokům jistě nedošlo. Pro Reagana bylo typické, že upřednostňoval zejména principální postoj, takže mu s největší pravděpodobností nešlo o „vyrvání Polska ze socialistického společenství“¹⁸². Ostatně podle Richarda Pipesa, Reaganova poradce pro záležitosti týkající se polské krize, byli úředníci ministerstva zahraničí připraveni se Polska vzdát, jako nějaké ztracené věci.¹⁸³ Důležitým faktorem pro naše sdělovací prostředky byl bezesporu i přízrak Pražského jara. Mnozí si byli vědomi toho, že tyto dvě události mají mnoho společného. Při napadení naší vlasti vojsky Varšavské smlouvy v srpnu 1968 došlo k obrovskému semknutí obyvatelstva. Periodika se za každou cenu snažila zabránit tomu, aby se u nás zvedla vlna sympatií pro polské hnutí. Husák dokonce ostře vystupoval proti umírněnému kurzu, který měla PSDS v období před vyhlášením výjimečného stavu.¹⁸⁴

Z následujícího článku čtenář mohl nabít dojem, že ve Spojených státech je na prvním místě v oblasti mezinárodní politiky postupný rozvrat PLR. Autor zde píše, že „totální ideologická válka, kterou vede mezinárodní imperialismus v čele USA,

¹⁷⁹ Výjimečný stav nezměnil zahraniční politiku PLR. Rudé právo, č. 12, 15. leden 1982, s. 7.

¹⁸⁰ Situace se dále stabilizuje. Mladá fronta, č. 12, 15. leden 1982, s. 5.

¹⁸¹ M. Rakowski odsoudil sankce. Mladá fronta, č. 15, 19. leden 1982, s. 5.

¹⁸² Jelínek, M.: Začátek obtížné cesty. Rudé právo, č. 10, 13. leden 1982, s. 6.

¹⁸³ Pipes, R.: c. d.: s, 262.

¹⁸⁴ Durman, K.: c. d.: s, 226.

dosáhla dosud nevidaných rozměrů¹⁸⁵. Již není uvedeno, jaké ony „nevidané rozměry“ jsou a čím přesně se podobají totální ideologické válce. „Diverze proti Polsku trvá již téměř 30 let.“¹⁸⁶ Onou diverzí je pravděpodobně myšleno několik stovek milionů dolarů¹⁸⁷, které byly půjčeny PLR, když byla její ekonomika zcela v troskách.

„Vláda Spojených států nyní připravila a uskutečňuje a vůči zemím reálného socialismu, především proti Polsku, mimořádně agresivní plán podvratných akcí.“¹⁸⁸ Tento článek byl přejat z polského *Żołnierz Wolności*, který byl deníkem Polské lidové armády, což by mohlo vysvětlovat mnohé. Mimo jiné také uvedl, že „snahou Solidarity je vyvolat občanskou válku“.¹⁸⁹ Lidová armáda měla v Polsku vysoký kredit mezi obyvatelstvem a i v zahraničí se těšila respektu. O to větší to byl pro Solidaritu a pro obyvatele šok, že právě tato armáda se postavila proti ní.

Mimo reflexí postoje ostatních států se náš tisk zabýval zejména dopadem výjimečného stavu na obyvatele Polska, na běžný život a na souvislosti s tím spojené. Spíše bych měl uvést, že šlo o mediální kampaň, která měla za cíl podávat informace výhradně o tom, jak válečný stav zlepšuje všechny aspekty běžného života. Častým námětem bylo také očerňování církve. Ve skutečnosti měla církev postoj dosti nejednoznačný a v žádném případě se nepostavila režimu, tak jak by se mohlo od takové instituce očekávat. Primas Głemp přednesl poselství: „Budu vyzývat k rozvážnosti i za cenu, že se vystavím potupě, a budu prosit, i kdybych měl jít bos a žadonit na kolenou: nevyvolávejte boj Poláka proti Polákovi.“¹⁹⁰ Článek Jana Lipavského názorně ukazuje, že buď došlo k mylné interpretaci, nebo, což je spíše pravděpodobné, šlo autorovi opět o překrucování faktů. „Aspirace církevního kléru daleko překračují okruh náboženských problémů a fakticky znamenají pokus církve hrát vedoucí ideově politickou roli...“¹⁹¹ Dalším exemplární ukázkou tehdejšího postoje k církvi a k její roli v polských událostech prezentuje C. Halečka

¹⁸⁵ USA vedou totální ideologickou válku. *Mladá fronta*, č. 176, 27. červenec 1981, s. 5.

¹⁸⁶ Marné pokusy zvýšit nátlak. *Mladá fronta*, č. 150, 26. červen 1982, s. 5.

¹⁸⁷ V dubnu 1981 přislíbila NSR další úvěr ve výši 670 milionů dolarů a USA nabídly novou úvěrovou částku ve výši 3 miliard dolarů.

¹⁸⁸ Urychlit cestu z krize. *Mladá fronta*, č. 201, 25. srpen 1982, s. 5.

¹⁸⁹ Ve světě. *Tvorba*, č. 16, 21. dubna 1982, s. 24.

¹⁹⁰ Paczkowski, A.: c. d.: s. 317.

¹⁹¹ Lipavský, J.: K současné situaci v Polsku. *Rudé právo*, č. 206, 31. srpen 1982, s. 7.

v kulturním týdeníku *Tvorba*. „Je faktem, že kontrarevoluční pohyb v Polsku byl přímo podporovaný a usměřňovaný silami klerikálního antikomunismu, zvláště papežem Janem Pavlem II. a reakčním polským episkopátem, jehož část v době války spolupracovala s německým fašismem...“¹⁹² Pravdou je, že hnutí *Solidarita* mělo v církvi mimořádnou morální oporu. Ale je nutné zdůraznit, že šlo zejména o onu morální podporu. Wałęsa byl přijat Wyszyńským i papežem a při tvorbě projevů spolupracovat s katolickým klérem, ale byla to právě tato katolická církev, která v závěrečné fázi před válečným stavem a posléze během roku 1982 umírňovala radikální křídlo *Solidarity*¹⁹³ a snažila se o jistý společenský konsensus. O toto se už naši novináři příliš nezajímali, a pokud ano, viděli v tom jen „chytračení přísluhovačů Vatikánu“¹⁹⁴, což dokládá následující úryvek článku z pera Jana Lipavského. „Proč až teď se episkopát distancuje od stávek, když ještě donedávna *Solidaritu* bezvýhradně podporoval? Soudí se, že episkopát chce vytlout pro sebe náležitý politický kapitál i z toho, že *Solidarita* ztrácí svou pochybnou popularitu...“¹⁹⁵ Církevním představitelům nešlo o získání politického potenciálu, ale za dané situace, kdy byl v zemi nastolen válečný stav, se snažili o co nejpokojnější průběh situace.

V červenci 1982 bylo vyhlášeno prodloužení výjimečného stavu a agentura PAP byla vládou pověřena, aby upozornila společnost na stále trvající předpisy.¹⁹⁶ Ale novináři stále zdůrazňovali, že je nutné krizi pochopit a zdolávat svědomitou prací, aby mohla být opatření výjimečného stavu co nejdříve zrušena.¹⁹⁷ Dále byla deklarována amnestie, ve které bylo propuštěno téměř tisíc internovaných osob a na tři sta vězňů. „Na příkaz Wojciecha Jaruzelského bylo v červenci propuštěno zcela nebo na dovolenou 1221 internovaných. Z internačních středisek byly propuštěny všechny ženy.“¹⁹⁸ Denní tisk neopomněl vyzdvihnout „dobrou vůli“ generála Jaruzelského, který znovu povolil činnost některých organizací a dále

¹⁹² Halečka, C.: Vatikán a „*Solidarita*“. *Tvorba*, č. 12, 24. březen 1982, s. 6.

¹⁹³ Lech Wałęsa patřil v rámci *Solidarity* k umírněné frakci a mnohdy to dokazoval svým jednáním.

¹⁹⁴ Lipavský, J.: Postavit hráz provokatérům, *Rudé právo*, č. 266, 9. listopad 1982, s. 7.

¹⁹⁵ Lipavský, J.: Chytračení episkopátu?, *Rudé právo*, č. 262, 4. listopad 1982, s. 7.

¹⁹⁶ Předpisy výjimečného stavu platí. *Mladá fronta*, č. 206, 31. srpen 1982, s. 5.

¹⁹⁷ Ve světě. *Tvorba*, č. 30, 28. červenec 1982, s. 20.

¹⁹⁸ Akce proti spekulantům. *Rudé právo*, č. 189, 13. srpen 1982, s. 7.

povolil soukromé návštěvy polských občanů u nejbližších příbuzných v zahraničí.¹⁹⁹ Dále mezi projevy té „nejlepší vůle“ patřilo například obnovení mezinárodního dálkopisného spojení.²⁰⁰ Celý tento populistický manévr byl ovšem diktován chladnou mocenskou kalkulací a manipulací, podzim 1982 totiž začal opět tvrdým kurzem. V denním tisku nebylo například nijak reflektováno masové propouštění v médiích²⁰¹, došlo i na vysoké školy a vědecké ústavy.²⁰²

S velkou oblibou bylo v tisku zmiňováno, jak efektivně se systém vypořádává s odpůrci vlády a státu. V rámci tvrdé linie bylo vyneseno několik tvrdých rozsudků s předáky „protistátních organizací“. „Došlo k zatčení Jacka Kuroňe, Adama Michnika a dalších předáků polského výboru na obranu dělníků (KOR). Byli obviněni z příprav násilného svržení státního zřízení v PLR.“²⁰³ Mezi další zatčené a odsouzené patřili představitelé Konfederace nezávislého Polska za „vyvolávání veřejných nepokojů“²⁰⁴.

Celá tato mediální kampaň prezentující vládní ústupky z výjimečného stavu, tvrdé vypořádávání se s rozvracečím státu jen budovala dojem nabývající síly Jaruzelského režimu. Tisk vzbuzoval ve čtenáři dojem suverenity strany a jejího promyšleného plánování. To vyústilo v radikální krok, kdy byly 8. října 1982 přijaty zákony o vzniku nových odborových organizací.²⁰⁵ V této souvislosti byla zrušena registrace Solidarity.²⁰⁶ Už v srpnu naznačoval, s neskryvaným entusiasmem, polský zpravodaj Rudého práva ve svém článku, že „otázka odborů zůstává nadále jedním z klíčových politických problémů Polska“.²⁰⁷ Intenzita této problematiky v Lipavského článcích postupem času rostla. „Ze Sejmu přišla zpráva, že příslušné komise přijaly návrh zákona o odborech, návrh vymezující práva a povinnosti odborového hnutí v PLR.“²⁰⁸ Právě pro Jana Lipavského bylo příznačné, že nikdy

¹⁹⁹ Východisko je v práci. Práce, č. 172, 22. červenec 1982, s. 2.

²⁰⁰ Dělníci chtějí pořádek. Práce, č. 206, 31. srpen 1982, s. 2.

²⁰¹ Z 6500 zaměstnanců rozhlasu a televize jich bylo 6 tisíc propuštěno.

²⁰² Křen, J.: Dvě století střední Evropy, Praha 2005, s. 849.

²⁰³ Předáci tzv. KOR zatčení. Svobodné slovo, č. 210, 4. září 1982, s. 2.

²⁰⁴ Výzva mladých mladým. Mladá fronta, č. 245, 15. říjen 1982, s. 5.

²⁰⁵ Nové odbory. Mladá fronta, č. 243, 13. říjen 1982, s. 5.

²⁰⁶ Provokace nevyšla. Mladá fronta, č. 242, 12. říjen 1982, s. 5.

²⁰⁷ Lipavský, J.: Jaké budou polské odbory?. Rudé právo, č. 183, 4. srpen 1982, s. 7..

²⁰⁸ Lipavský, J.: Složitost zápasů. Rudé právo, č. 235, č. říjen 1982, s. 6.

neopomněl zmínit, jak se proradný episkopát staví proti rozhodnutím vlády.²⁰⁹ Několikaměsíční celonárodní diskuze[...] vyústila v nový zákon o odborech²¹⁰, na který PLR tak dlouho čekala.“²¹¹ Prorežimní orientace odborů byla explicitně zmíněna i v našem tisku. „Odbory především musejí bezvýhradně uznávat společenské vlastnictví společenských prostředků a vedoucí úlohu PSDS ve společnosti.“²¹² Po přijetí nového zákona o odborech a zákona o společenských a pracovních organizacích se Sejm seznámil s návrhem zákona o národních radách a místních samosprávách.“²¹³

V rámci odborové propagandy zdůrazňoval tisk nadšení polských pracujících z nových odborů. „Do nových odborů²¹⁴ vstupují členové PSDS, dalších politických stran i bezpartijní závodů.“²¹⁵ Jako důraz morálního a ideologického vítězství bylo popsáno nadšené vstupování bývalých členů Solidarity do nového subjektu a také lidí, kteří v uplynulém období nebyli členy žádného odborového svazu.²¹⁶ Toto tvrzení je v rozporu se skutečností, že nové odbory byly přijímány ve společnosti s nedůvěrou a odporem a mnozí brali tento vstup jako dočasný ústupek.²¹⁷ Představitelé Polska si od nového zákona o odborech neslibovali jen konečnou likvidaci pozůstatků Solidarity a její právně legalizovanou nezákonnost, ale také masivní zvýšení životní úrovně a s ní spojený růst výroby.²¹⁸ „Polské orgány jsou přesvědčeny, že nově vznikající odborové hnutí bude důležitým článkem socialistické demokracie...“²¹⁹

Dalším projevem „dobré vůle“ vládnoucí garnitury bylo propuštění dalším 308 internovaných osob, „jejichž postoje zaručují, že nebudou vyvíjet činnost proti

²⁰⁹ tamtéž, s. 6.

²¹⁰ Ovšem o opatrnosti a obavách vlády svědčil fakt, že zákon předpokládal možnost registrace nových svazů jen na úrovni pracoviště a nikoli mezi jednotlivými subjekty.

²¹¹ Lipavský, J.: Zákon o nových odborech v Polsku. Rudé právo, č. 240, 9. říjen 1982, s. 1.

²¹² Odbory po etapách. Svobodné slovo, č. 239, 8. říjen 1982, s. 2.

²¹³ Na správné cestě. Práce, č. 241, 11. říjen 1982, s. 2.

²¹⁴ Ve skutečnosti bylo jejich fungování možné až od 1. ledna 1983. Formálně tedy v Polsku od momentu nastolení výjimečného stavu, který přerušoval činnost všech odborových svazů, nemohly déle než rok fungovat žádné syndikalistické organizace.

²¹⁵ Základy nových odborů. Rudé právo, č. 242, 12. říjen 1982, s. 7.

²¹⁶ Organizování odborů v PLR. Práce, č. 244, 14. říjen 1982, s. 2.

²¹⁷ Paczkowski, A.: c. d.: 334.

²¹⁸ Ve světě. Tvorba, č. 42, 20. říjen 1982, s. 24.

²¹⁹ Doubrava, L.: Bod obratu. Hospodářské noviny, č. 50, 17. prosinec 1982, s. 10.

zájmům PLR“.²²⁰ Ale to, že v Gdaňsku vypukly protistátní demonstrace proti delegalizaci Solidarity už naši novináři zřejmě nepovažovali za důležité zmínit. Jen velmi okrajově bylo uvedeno, že „malá skupinka výtržníků se snažila vyprovokovat protestní akci, ale nezískali žádnou podporu pracujících a byli rozehnáni“.²²¹

Po zveřejnění stanov nových odborů v PLR, které jen potvrdili jejich závislost na straně a vládě²²², došlo k obávané reakci Spojených států. Ze strany USA byla zrušena doložka nejvyšších výhod v obchodě se Spojenými státy.²²³ Náš tisk označil krok Ronalda Reagana za nepřátelský vůči Polsku, jež porušuje uznávané normy mezinárodních vztahů.²²⁴ V souvislosti se sankcemi uvalenými na Polsko ze strany západních států Evropy a USA, jsou našimi novináři frekventovány skutečnosti, jako porušování mezinárodních smluv a vměšování do záležitostí suverénního státu, ale to podstatné, že budou mít mimořádně drtivý ekonomický dopad na obyvatelstvo, jim jaksi v jejich ideologické zapálenosti unikalo. Klasickým klišé oné doby byla věta, opakující se ve většině periodik: „Plnou zodpovědnost za zhoršení polsko-amerických vztahů nese vláda USA.“²²⁵

Od prosince se československý čtenář mohl dozvědět, že koncem listopadu bylo v Polsku zaregistrováno nebo čekalo na registraci přibližně 2000 odborových organizací²²⁶, tento fakt byl prezentován jako důkaz toho, že pracující v závodech si přejí mít odbory v souladu se zněním nového zákona.²²⁷ „Nové odbory vznikají rovněž v těch závodech, které byly svého času baštou Solidarity.“²²⁸ Nikde nebylo u nás zmíněno, jaká byla sociální struktura nových odborů. Mnohdy docházelo k takovým situacím, že do nich odmítali vstupovat i členové PSDS²²⁹ a velké procento nových organizací tvořili důchodci, kteří zde hledali materiální výpomoc. Velmi stručně a okrajově bylo zmíněno, že nové organizace byly zaváděny převážně

²²⁰ V Sejmu o odborech. Svobodné slovo, č. 240, 9. říjen 1982, s. 2.

²²¹ Veřejné schůze PSDS. Svobodné slovo, č. 242, 12. říjen 1982, s. 2.

²²² Stanovy odborů v PLR. Práce, č. 253, 25. říjen 1982, s. 2. „Svaz uznává vedoucí úlohu PSDS zakotvenou v ústavě a ústavní zásady zahraniční politiky PLR.“

²²³ Reagan chce diktovat Polsku. Rudé právo, č. 257, 29. říjen 1982, s. 6.

²²⁴ Nepřátelský krok proti Polsku. Práce, č. 257, 29. říjen 1982, s. 2.

²²⁵ Proti nátlaku a vydírání USA. Práce, 258, 30. říjen 1981, s. 2.

²²⁶ Registrace odborů. Rudé právo, č. 286, 2. prosinec 1982, s. 6.

²²⁷ Narůstající zájem dělníků. Rudé právo, č. 288, 4. prosinec 1982, s. 6.

²²⁸ Lipavský, J.: Rozšiřuje se odborová základna. Rudé právo, č. 298, 16. prosinec 1982, s. 7.

²²⁹ Těmto to dokonce nařizoval stranický příkaz.

v menších závodech.²³⁰ To, že v členské průkazky nových odborů vlastnilo pouze přibližně 30 % pracujících už nikde uvedeno nebylo, stejně tak že v akademických a vědeckých kruzích bylo toto číslo ještě rapidně nižší.

Pokračující stabilizace a nově vzniklé podmínky umožňují pozastavení výjimečného stavu, jeho zásadní předpisy měli skončit před koncem roku 1982.²³¹ To, že náš tisk nereflektoval jisté skutečnosti²³², neznamenalo že by si jich nebylo vědomo vedení PLR. Ale veřejnost potřebovala být opět „laskavými kroky“ uklidněna, což se vládě do jisté míry podařilo. Generál Jaruzelski si dával na vyhrání této bitvy deset let, zatím to vypadalo, že jeho první bitva je vyhraná. Rok trvání výjimečného stavu byl prezentován jako rok, který přinesl nesporné vyjasnění a upevnění socialistického státu.²³³ Oficiální představitelé Polska se nechali slyšet, že dochází k významnému kroku k úplnému zrušení výjimečného stavu v blízké perspektivě.²³⁴ Podle již tradičního scénáře bylo zmíněno, že dojde k amnestii těch občanů, kteří se dopustili trestných činů proti veřejnému pořádku.²³⁵ Co už ale bylo v tisku opomenuto je fakt, k těmto skutečnostem velkou, ne-li fundamentální, měrou přispěla zpráva z listopadu 1982, že papež Jan Pavel II. v příštím roce opět navštíví Polsko. Vláda se jistě těmito kroky snažila udržet si obhajitelnou pozici před nejvyšším církevním představitelem.

Postoj obyvatel k pozastavení výjimečného stavu by se dal shrnout do věty: „Dominují dva pocity, naděje a obava.“²³⁶ Zanedlouho se v deníku Svobodné slovo²³⁷ objevil článek, kde byli čtenáři informováni, že polský Sejm přijal důležité zákony, které rozhodují, o pozastavení výjimečného stavu 31. prosince 1982 na celém území Polské lidové republiky.²³⁸ Mj. byly také schváleny směrnice o způsobu předávání majetku bývalých závodních odborových organizací novým odborům

²³⁰ Růst nových odborů. Rudé právo, č. 302, 21. prosinec 1982, s. 7.

²³¹ Ve světě. Tvorba, č. 50, 15. prosinec 1982, s. 24.

²³² Taktické předpoklady výjimečného stavu byly naplněny jen částečně. Solidarita byla rozbita, ale nikoli poražena. Hospodářství bylo vyvedeno z kolapsu, nikoli však reformováno

²³³ Mikulka, K.: Směrem ke stabilizaci. Rudé právo, č. 293, 10. prosinec 1982, s. 6.

²³⁴ Očekává se pozastavení výjimečného stavu v Polsku. Rudé právo, č. 295, 13. prosinec 1982, s. 6.

²³⁵ Lipavský, J.: Návrh na pozastavení výjimečného stavu v Polsku. Rudé právo, č. 296, 14. prosinec 1982, s. 6.

²³⁶ Čeká nás hodně práce. Rudé právo, č. 299, 18. prosinec 1982, s. 7.

²³⁷ Stejně tak v denících Rudé právo, Mladá fronta a Práce.

²³⁸ Sejm přijal důležité zákony. Svobodné slovo, č. 301, 20. prosinec 1982, s. 2.

s platností od 1. ledna 1983.²³⁹ Tímto naši novináři de facto poprvé implicitně zmínili, že nové odbory ustavené v měsíci říjnu, byly do ledna 1983 oficiálně nefungující. Za rok trvání výjimečného stavu nebyl zaznamenán žádný posun ve stylu posuzování událostí v Polsku našimi více či méně zainteresovanými novináři²⁴⁰, což zřejmě nejlépe dokládá následující úryvek. „Každý, kdo bez zaujetí sledoval vývoj v PLR, musí přiznat, že vyhlášení výjimečného stavu bylo nezbytným a jedinečným krokem k likvidaci společenského chaosu, anarchie a hospodářského rozvratu. Zamezilo krveprolití a občanské válce a významně přispělo k upevnění stability na evropském kontinentě.“²⁴¹

2.3. Počátek smrtelné nemoci Polské lidové republiky

Pro Solidaritu znamenal válečný stav těžký zásah. Většina opozičních činitelů se ocitla v internaci, vznikla náhradní a prozatímní koordinační komise vedená těmi, kteří se zatčení vyhnuli. Solidarita se přeměnila ze široké odborářské instituce na úzkou, kádrově založenou konspirační organizaci, která hledala vhodný prostor pro svoje další aktivity.²⁴² Oproti tomu pro Jaruzelského to bylo nejvhodnější období pro maximalizaci jeho vlivu. Za válečného stavu panoval v Polsku svého druhu režim osobní moci Jaruzelského a jeho nejbližší družiny. Časem, jak se válečný stav zmírňoval, obnovovaly se civilní formy a režim jako by se vracel dostavu před srpnem 1980. Mluvíme-li o údobí počínající rokem 1983, lze ho nazvat obdobím normalizace poměrů. Především šlo o přesun politického rozhodování opět do stranických orgánů, v nichž ovšem stále měli velký vliv Jaruzelského stoupenci.²⁴³

Solidarita se od roku 1983 postupně etablovala ve svých „undergroundových“ strukturách, sílila a čekala na svůj příchod na scénu. I přes poměrně značný rozsah podzemních aktivit, tisku letáků, knih apod., byl zásadním zdrojem informací

²³⁹ Rozhodnutí polské vlády. Svobodné slovo, č. 307, 28. prosinec 1982, s. 2.

²⁴⁰ Jen Jan Lipavský a Karel Horák byli zpravodajové z našeho tisku z PLR.

²⁴¹ Horák, K.: Proces konsolidace pokračuje. Tribuna, č. 51, 22. prosinec 1982, s. 6.

²⁴² Vykoukal, J. a kol.: c. d.: s. 567-568.

²⁴³ Křen, J.: Dvě století střední Evropy, Praha 2005, s. 929.

zahraniční rozhlas.²⁴⁴ Mj. také z tohoto důvodu se tento časový úsek vyznačoval charakteristicky neměnným vztahem režimu a ilegální opozice, který nebyl nikterak výrazněji měněn. Ze strany umělců a intelektuálů docházelo k bojkotu vládních masmédií, ale tento projev odporu neměl na politickou situaci v zemi podstatnější dopad. Jen občas došlo k rozvíření hladiny více či méně dramatickou událostí, které se ale vyznačovaly svojí krátkodobostí. Klasická normalizační šed' všedních dnů byla jistým způsobem narušena v roce 1985, kdy byl v Sovětském svazu zvolen nový představitel státu, M. S. Gorbačov, jehož politika ovlivnila samozřejmě i polský vývoj, ale zcela opačným směrem, než v minulosti. Ovšem na jakékoliv radikální vzepření se režimu to nestačilo a tak se v tomto duchu nesl život Polské lidové republiky až do pádu komunistického režimu, kdy Solidarita vrátila úder, který jí byl uštědřen válečným stavem koncem roku 1981. Ovšem z tohoto zásahu se už vládnoucí strana nevzpamatovala. Poslední tečkou za komunistickou vládou v Polsku byly demokratické volby v prosinci 1990.²⁴⁵

36 milionů bylo pasivním objektem politiky. V roce 1980 lid povstal s cílem stát se jedním z jejich aktivních subjektů. Hnutí Solidarita bylo symbolem tohoto vývoje.

3. Sovětský svaz

3.1. Opouštění stagnace

3.1.1. Konec Brežněvovy éry

V průběhu dvaceti let po Chruščovově pádu se Sovětský svaz zdánlivě vyšplhal na vrchol úspěchů a v mezinárodním měřítku dosáhl takové moci, jež předčila i Stalinův vliv po roce 1945.

Nový vůdce Brežněv konečně zrealizoval ambiciózní plán svého předchůdce Chruščova, a to sice jaderné parity se Spojenými státy, zasahoval podle svého

²⁴⁴ Velké popularitě se těšily s vervou připravované polské pořady Radio France International, tradičně se poslouchaly stanice BBC a Hlas Ameriky, ale největší dopad měla polská stanice Rádía Svobodná Evropa.

²⁴⁵ Davies, N.: God's playground. A History of Poland since 1795 to the present. New York 2005, s. 512.

rozhodnutí do poměrů v celém třetím světě a sovětské ponorky brázdily oceány kolem všech světadílů. Sovětský svaz se teď zcela opodstatněně jevil jako skutečná světová velmoc. V sedmdesátých letech, kdy byl Západ otřesen ostudnou porážkou ve vietnamské válce, aférou Watergate a svržením Šáhova režimu v Íránu, to dokonce vypadalo, jako by se „poměr sil“, jak Sověti rádi říkali, definitivně přechýlil ve „prospěch socialismu“.

Zajisté si veřejnost na Západě i na Východě stále více uvědomovala, že ekonomická prosperita SSSR není zdaleka tak uspokojivá, jak byla ještě za Chruščova. Ale stále zde existovala reálná alternativa, že Sovětský svaz zužitkuje svoji mezinárodní prestiž a absenci vnitřních krizí, aby vzešel ze „soupeření dvou soustav“ jako vítěz nebo alespoň vládce Eurasie.²⁴⁶ Od poloviny sedmdesátých let ale Brežněv počal propadat fyzické zchátralosti a celkové sešlosti. Na konci dekády už byl jeden z nejmocnějších mužů světa fyzicky a psychicky na pokraji sil. Leonid Iljič Brežněv, čtvrtý „rudý car“ v pořadí, vládl v Sovětském svazu plných osmnáct let, které nesly jeho jméno.

V průběhu jeho vládnutí se Sovětský svaz stal supervelmocí, ale uvnitř systému počala bujet zákeřná, nevy léčitelná choroba. Byl nepřítliš erudovaným, dalo by se říci omezeným a prostým člověkem. Nedokázal si utvořit vlastní názor a představu o mnoha otázkách a ve většině politických problémů nebyl sto uchopit jejich podstatu.

Na poli mezinárodní politiky docházelo pravidelně k pádům a vzestupům, což nevykazovalo promyšlenou zahraničně politickou strategii. Na jedné straně zde byla licoměrná snaha o uvolnění vztahů se západním světem, na druhé neustálé snahy o rozšíření moci do celého světa. Mezinárodní otázky byly využívány k zastírání rostoucích problémů na domácí scéně. Mimořádně výstižně situaci charakterizoval očítý svědek, sám Gorbačov. V polovině sedmdesátých let začala jeho sovětská země „ztrácet tempo svého rozvoje“ a v ekonomice „narůstaly poruchy“ obtíže a stále více neřešené problémy. „Upadala prestiž svědomité a kvalitní práce, ekonomika se řítí do slepé uličky a ruku v ruce se zcela potichu a

²⁴⁶ Malia, M.: Sovětská tragedie, Praha 2004, s. 353.

nenápadně začaly rozrušovat ideové a mravní hodnoty.“²⁴⁷ Brežněv zemřel ve věku 76 let 10. listopadu 1982.²⁴⁸

3.1.2. Interregnum

První kroky vedoucí do nových časů se uskutečnily ještě v šeru staré epochy. Za Brežněvovou fasádou nehybnosti bylo možno odhalit nejednu pochybnost, a dokonce i obavu o stav režimu. Tuto nervozitu bylo možno sledovat ve dvouleté mezihře mezi úmrtím Brežněva a volbou Gorbačova generálním tajemníkem. V tomto intermezzu byla nejvyšší funkce ve státě obsazena nejprve Jurijem Andropovem a po něm následoval Konstantin Černěnko. I přes to, že se jednalo o kontinuitu v Brežněvově éře, měla tato část dějin kardinální význam. Myšleno v konotacích k bariérám režimu, zejména šlo o vyvolání dojmu, že „přestavba“ je vskutku na pořadu dne.

Poté, co před smrtí Brežněva zemřeli Kosygin²⁴⁹ a Suslov,²⁵⁰ vypukl souboj o nástupnictví mezi vedlejšími postavami moskevské politiky, Černěnkem, a „reformní stranou“ jejímž lídrem byl Andropov. Svého času se uvnitř sovětské elity objevil jistý kult Jurije Andropova, jakožto muže se skutečnou koncepcí. Velkou většinou byl Andropov považován za opravdového reformátora, bylo ale velmi pochybné, zda měl Andropov, krystalicky čistý produkt stalinského období a

²⁴⁷ Gorbačov, M. S.: Přestavba a nové myšlení pro naši zemi a pro celý svět, Praha 1987, s. 14 – 16.

²⁴⁸ Veber, V.: Komunistický experiment v Rusku 1917 – 1991, Praha 2001, s. 156 – 157.

²⁴⁹ Alexej Nikolajevič Kosygin (1904 - 1980) byl vrcholný sovětský funkcionář KSSS. Byl členem ÚV KSSS (1939 - 1980), kandidát politbyra (1946 - 1948, 1952 - 1953, 1957 - 1960), člen politbyra (1948 - 1952, 1960 - 1980). Když byl v říjnu 1964 Chruščov stranickou oligarchií svržen, Kosygin byl jmenován předsedou Rady ministrů oficiálně. V zemi se vytvořilo kolektivní vedení v jehož čele stál triumvirát - L. I. Brežněva, A. N. Kosygina a N. V. Podgorného, doplněný M. A. Suslovem, A. N. Šeljepinem a dalšími členy politbyra. Z počátku se zdálo, že Kosygin nahradí nevýrazného Brežněva, ale opak se stal realitou. Ještě během řešení krize v ČSSR v období pražského jara vystupoval s Brežněvem jako rovnocenný partner. Kolektivní vedení však brzy vzalo za své. Kosygin se stále více ocital pod palbou stranických aparátčků. Brežněv žárlil na jeho renomé a snižoval jeho úlohu, jak jen mohl, i když k samotnému odvolání se dlouho neodhodlal. V sedmdesátých letech se zhoršoval Kosyginův zdravotní stav a tak přestal mít zásadní vliv na sovětskou politiku. Stagnaci ekonomiky již nemohl ovlivnit.

²⁵⁰ Michail Andrejevič Suslov (1902 - 1982) byl sovětský politik, člen ÚV KSSS 1941 - 1982; člen politického byra ÚV KSSS (1952 - 1953, 1955 - 1982). Od konce 40. let byl považován za experta na ideologické otázky a mezinárodní komunistické hnutí. V období 1964 - 1982 zastával neformální úlohu druhého tajemníka ÚV. Arbitra uvnitř politbyra, jehož úsudku a hodnocení si vážil i samotný generální tajemník. Představoval nedostižnou etickou normu pro většinu aparátčků.

Suslovův chránělec, v úmyslu prosazovat zásadní změny, a to přes veškeré vědomí chyb systému.²⁵¹

V době, kdy Andropov přejímal úřad, panovaly u něj pochybnosti o pevnosti politického systému a celkovou stabilitou svojí vlasti si také nebyl příliš jistý. A tak všechny jeho kroky nesly znaky opatrnosti, umírněnosti a celkového pesimismu. Gorbačovovi, který mu radil k větší smělosti v zavádění pořádku do sovětského systému, odpovídal: „Až budeš mít moje zkušenosti, pochopíš...“²⁵²

Andropov byl v této době pro Západ téměř neznámou osobou. Pozornost vyvolávala jeho schopnost plyně se dorozumívat anglicky, domnělá obliba západní hudby i to, že prý upřednostňoval whisky namísto vodky. Ve skutečnost byly všechny tyto informace jen mystifikací, na které usilovně pracovala samotná KGB, jejímž nejvyšším představitelem byl od roku 1967. Díky této funkci měl přístup i k „realistickým“ informacím a s trochou nadsázky by se dalo mluvit o jistých decentních sklonech k reformnímu chování. Nepopíratelným faktem však je, že bojoval proti absentérství, alkoholismu, černému trhu, zvýšenou měrou bojoval proti korupci a snažil se posilovat pracovní disciplínu.²⁵³

Podstatně majoritnější byla otázka „ekonomického experimentu“. Touto záležitostí byl pověřen Gorbačov, který jako snad jediný v politbyru požíval Andropovovu důvěru. Za jeho spolupracovníka byl vybrán nový tajemník ÚV Nikolaj Ryžkov²⁵⁴ a skupina ekonomů. Výsledkem jejich činnosti byla obsáhlá ekonomická studie v rámci pěti ministerstev, a dva zákony z července 1983 – o rozšíření práv a možností podniků a o „posílení socialistické pracovní disciplíny“. Ryžkov toto vše označil ve svých pamětech za zrod perestrojky, ale na druhou stranu přiznával, že podmínky byly stále diktovány všemocnou ideologií.²⁵⁵

Patrně největšího úspěchu Andropov dosáhl v oblasti kádrové politiky, která spočívala v prosazování a upřednostňování nových a mladších stranických

²⁵¹ Malia, M.: c. d.: s. 409.

²⁵² Durman, K.: Útěk od praporů, Praha 1998, s. 254.

²⁵³ Vykoukal, J. a kol.: Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989, Praha 2000, s. 522 – 523.

²⁵⁴ Nikolaj Ivanovič Ryžkov, sovětský politik. Působil jako premiér od 27. září 1985 do 14. ledna 1991. Byl podpůrcem Gorbačova pokusu restrukturalizovat sovětské hospodářství.

²⁵⁵ Durman, K.: c. d.: s. 255 – 256.

funkcionářů namísto Brežněvových obročníků. Na svém postu setrval rok a tři měsíce a za tuto dobu bylo vyměněno dvacet procent oblastních a krajských tajemníků KSSS, pětina ministrů a plná třetina vedoucích oddělení ve vlastním ÚV KSSS. Skupina mladých umírněných reformátorů byla pod jeho ochrannou rukou. Mezi těmito lidmi byl i M. S. Gorbačov, J. K. Ligačov a také N. I. Ryžkov. Jurij Vladimirovič Andropov zemřel 9. února 1984, čímž se stala mimořádně aktuální otázka nástupnictví.²⁵⁶

Sám Andropov si přál mít za svého nástupce M. S. Gorbačova, a v tomto duchu informoval i ústřední výbor strany. Zastáncům konzervativní linie uvnitř strany se však jevil příliš mladý, a mimoto nebylo na pořadu dne, dosahovat zásadních změn v nastaveném směru. Z tohoto důvodu se po Andropovově smrti na pozici generálního tajemníka objevil Brežněvův „alter ego“ Konstantin Černěnko. Byl sice vůdcem staré gardy, ale i v jejím rámci vynikal snad jen svojí bezpříkladnou věrností Brežněvovi.²⁵⁷ Ustinov se dokonce nechal slyšet, že „Kosťu bude snažší kontrolovat, než Míšu (Gorbačova). Míša je ještě mladý, a nevím ani, jak by si počínal. Kosť je (nyní) ten správný člověk.“ A právě toto bylo primárním důvodem jeho volby.

Celá Černěnkova volba se nesla v duchu „nyní je nejdůležitější nepřipustit roztržku“. O kontinuitě a potřebě udržení statu quo mluvil i Gorbačov. Zřejmě předpokládal, že ještě nepřišel jeho čas a čekal na další lekci, která špičku nomenklatury měla potkat.²⁵⁸ Pokud bychom chtěli vysledovat alespoň nějakou osobní angažovanost nového generálního sekretáře, byl by to zjevný aktivní záměr rehabilitovat Stalina. Ovšem na žádné zásadní kroky neměl Černěnko energii ani čas k realizaci. V průběhu jeho vlády se radikalizoval přístup k disidentům a jejich mlčení bylo vynuceno státní kontrolou médií, či vězněním anebo nuceným odchodem do vyhnanství na Západ.²⁵⁹ Došlo k zpřísnění dohledu nad kontakty se

²⁵⁶ Vykoukal, J. a kol.: c. d.: s. 523 – 524.

²⁵⁷ Vykoukal, J. a kol.: c. d.: s. 524.

²⁵⁸ Durman, K.: c. d.: s. 289.

²⁵⁹ Toto byl osud známého ruského spisovatele Alexandra Solženicyna. V roce 1968 by vyloučen ze Svazu spisovatelů. Roku 1970 byl Andrejem Dmitrijevičem Sacharovem navržen na Nobelova cena za literaturu, která mu byla udělena, nicméně on si ji nevyzvedl z obavy, že by ho ruské úřady nepustily zpět do země. Poté, co na Západě vyšlo jeho nejslavnější dílo Souostroví GULAG, byl však v r. 1974 stejně zbaven občanství a násilně vypovězen ze země. Odjel nejprve do západního Německa,

zahraničím, hledaly se zakázané knihy a časopisy. Prakticky došlo k jakémukoliv projevu nacionalismu a známky nespokojenosti nebo revolty byly zcela vymýceny.²⁶⁰

Hospodářské problémy se prohlubovaly a jejich řešení se zdálo být v nedohlednu. Již tradičně se tato problematika nejvíce dotýkala zemědělství. Ani v zahraniční politice nemůžeme zaznamenat nějaký posun. Reagan se svojí doktrínou „dohnat zbrojením Sovětský svaz k ekonomickému kolapsu“ fungovala nadmíru dobře vláda SSSR nebyla sto, tomuto tlaku účinně čelit. Jediným krokem, který by zabránil úplnému hospodářskému kolapsu SSSR bylo vyjednávání o odzbrojení a celková snaha, vyjít všemožně USA vstříc. Z Černěnkova chování by se dalo vyvodit, že si závažnost situace zcela nepřipouštěl nebo neuvědomoval. Naposledy byl Černěnko v Kremlu 7. února 1985. Zemřel večer 10. března 1985.²⁶¹

3.2. Gorbačovova éra optikou českého tisku

3.2.1. Nové myšlení

Rychle po sobě následující úmrtí tří starých komunistických vůdců, kteří se všichni narodili před první světovou válkou, bylo jaksí symptomatické. Po smrti Černěnka se stal Gorbačov kandidátem číslo jedna na post generálního tajemníka. Ovšem těžko se dalo mluvit o stoprocentní jistotě. Sovětská mocenská elita stála na křižovatce dějin. Kurz, nastolený Černěnkem byl mimořádně lákavý pro uchování statu quo, ale vědomí závažné krize, která by stát postupně zlikvidovala, bylo také silné. Kandidátem nejkonzervativnější linie byl Viktor Grišin²⁶² a cestu z krize zosobňoval právě Gorbačov.²⁶³

později se usadil v USA. V roce 1983 obdržel Templetonovu cenu. Do Ruska se vrátil v roce 1994. Roku 1997 byl zvolen řádným členem Ruské akademie věd. Zemřel 3. srpna 2008 v Moskvě na srdeční infarkt.

²⁶⁰ Longworth, P.: Dějiny Impéria, Praha 2008, s. 271.

²⁶¹ Veber, V.: c. d.: s. 169 – 170.

²⁶² Viktor Vasiljevič Grišin. Členem politbyra ÚV KSSS, během posledních dní vlády Černěnka byl zvažován jako jeho vážný nástupce konzervativním křídlem. V roce 1991 v rozhovoru pro konzervativní deník „Mladá garda“ prohlásil, že o zvolení Gorbačova rozhodlo mladší křídlo strany v čele s Ligačovem, který se obával, že pokud by byl Grišin zvolen, ztratili (mladší straníci) by svoje posty ve straně.

²⁶³ Švankmajer, M. a kol.: Dějiny Ruska, Praha 1999, s. 463.

Je zcela očekávatelné stanovisko předního socialistického deníku u nás, k nově vzniklé situaci. „V Moskvě se konalo mimořádné zasedání ÚV KSSS... Účastníci zasedání uctili minutou ticha památku zemřelého generálního tajemníka, Konstantina Černěnka... Shromáždění konstatovalo, že KSSS a všichni sovětský lid utrpěl těžkou ztrátu. Zemřel vynikající stranický a státní činitel, vlastenec a internacionalista, důsledný bojovník za ideály komunismu a mír ve světě...“²⁶⁴ Nikým nebylo reflektováno, že Černěnko patřil mezi nejvíce zkorumpované politiky a že jeho senilita na sebe poutala stále více pozornosti a byla v poslední fázi jen těžko přehlédnutelná. Nejen z tohoto důvodu nastoupil 11. března 1985 do nejvyšší politicko- mocenské pozice generálního tajemníka ÚV KSSS nový člověk – Michail Sergejevič Gorbačov.

I přes antipatie, které Gorbačov choval k Černěnkovi, bylo očividné, že si uvědomoval svoji novou pozici v čele státu a s tím spojenou nekritičnost k předešlým vůdcům, alespoň zpočátku. Byl nejmladším vůdcem Sovětského svazu v historii a i přes to, že byl chráněncem Andropova, měl kolem sebe spoustu nepřátel, takže na etablování ve funkci potřeboval čas a organizační změny. Odpovídal tomu i jeden z jeho prvních oficiálních projevů, jehož plné znění přineslo Rudé právo. „...Nás všechny, celou naši stranu a zemi postihlo těžké hoře. Zemřel věrný leninovec, vynikající činitel Komunistické strany Sovětského svazu, člověk citlivý a s velkými organizačními schopnostmi, Konstantin Ustinovič Černěnko...“²⁶⁵

Z historického hlediska byl Gorbačov prvním „homo sovieticus“, který měl vládnou podle Leninova odkazu. Všichni ostatní, od Stalina až po Černěnka, se narodili před rokem 1917. Gorbačov se narodil 2. března 1931, když v zemi vrcholila násilná kolektivizace venkova. A tak se v problematice mezinárodních vztahů zorientoval inteligentně a s přehledem.²⁶⁶ Na právnické fakultě Moskevské univerzity promoval roku 1955 a není bez zajímavosti, že se zde seznámil a spřátelil

²⁶⁴ Mimořádné zasedání ÚV KSSS. Rudé právo, č. 60, 12. březen 1985, s. 1.

²⁶⁵ Projev soudruha M. Gorbačova. Rudé právo, č. 60, 12. březen 1985, s. 7.

²⁶⁶ Crozier, B.: Vzestup a pád sovětské říše, Praha 2000, s. 350.

se Zdeňkem Mlynářem, který později sehraje jednu z klíčových rolí v Pražské jaru²⁶⁷ v roce 1968. Tento fakt byl našimi periodiky zcela zamlčen. Téma Pražského jara bylo pro naši politickou elitu stále mimořádně nepříjemné.

Dokonce i poté, co sám Gorbačov přiznal nespornou analogii mezi Pražským jarem a perestrojkou, otiskl týdeník Tvorba článek „Přehodnocení?“²⁶⁸, ve kterém se potvrdila zatvrzelost a dogmatismus některých redaktorů.

I přes to, že Gorbačov vůči straně nebo její politice nikdy nezaujímal otevřeně kritická stanoviska, byl velmi negativně ovlivněn odhalením roku 1956, po nichž přišlo už jen zklamání.²⁶⁹ V tomto duchu se neslo i jeho vystoupení na XXVII. sjezdu KSSS. „Vždy, když před naší vlastní vyvstávají nové výzvy, nalézáme jejich řešení... Dobře si ale také strana uvědomuje, že už se nelze dále vyhýbat neodkladným problémům ve vývoji společnosti a smířovat se se setrvačností...“²⁷⁰

3.2.2. XXVII. sjezd KSSS

XXVII. sjezdu KSSS v únoru 1986 byl z historického hlediska zásadní. Gorbačov hovořil o potřebě hlubokých reforem a nevyhnutelnosti posílit „socialistickou demokracii“.²⁷¹ Signifikantním dokumentem byla politická zpráva ÚV KSSS, přednesená M. Gorbačovem. Mimo jiné v ní stojí, že: „...Stana si hluboce uvědomuje zásadně novou situaci doma i ve světě a svou odpovědnost za osud vlasti. Výrazem její vůle a rozhodnutí uskutečnit nazrálé změny se stala orientace na urychlení sociálně ekonomického rozvoje naší společnosti...“²⁷² Tato zpráva, kterou

²⁶⁷ Roku 1987 Gorbačov uznal, že na jeho liberální politiku 'glasnosti' a přestavby měl vliv Dubčekův „socialismus s lidskou tváří.“ Když se jej ptali na rozdíl mezi Pražským jarem a jeho reformami, odpověděl: „Devatenáct let.“

²⁶⁸ Matouš, M.: Přehodnocení?. Tvorba, č. 33, 17. srpen 1988, s. 3. „Události roku 1968 v Československu poutají znovu pozornost. Mnohé tehdejší problémy vystupují znovu do popředí... Mnozí vyhlásují, že se má rok 1968 přehodnotit... Ovšem uplynulých dvacet let jednoznačně potvrzuje základní myšlenky vyjádřené v Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ, což je reakčním silám nejostřejším trnem v oku... Tudiž pro „přehodnocení“ není nejmenšího důvodu.“

²⁶⁹ Judt, T.: Poválečná Evropa. Dějiny od roku 1945, Praha 2008, s. 612.

²⁷⁰ Gorbačov, M. S.: Politická zpráva ÚV KSSS XXVII. sjezdu KSSS. Rudé právo, č. 48, 26. únor 1986, s. 6.

²⁷¹ Čech, K.: Otevřenost a kritičnost. Mladá fronta, č. 51, 1. březen 1986, s. 5.

²⁷² Politická zpráva ÚV KSSS XXVII. sjezdu KSSS. Rudé právo, 48, 26. únor 1986, s. 2.

v plném znění otisklo Rudé právo, zabírala celých šest stran tiskoviny. Novináři už ale nepovažovali za důležité opatřit jí alespoň minimální komentář.

Demokratizace společnosti se neobejde bez významné úlohy lidu, zdůrazňoval Gorbačov. „V socialistické společnosti, hlavně v současných podmínkách, nemůže být řízení privilegiem úzkého kruhu vládnoucích špiček... Socialistické zřízení se může úspěšně rozvíjet pouze tehdy, když lid sám adekvátně zpravuje své záležitosti.“²⁷³ Podle ideologického měsíčníku Nová mysl patří uplatňování a prohlubování socialistické demokracie, účast dělnické třídy, pracujících a všeho lidu na tvorbě a realizaci politiky k zákonitostem vývoje socialistického společenského řádu.²⁷⁴ Bylo by jistě zajímavé sledovat bezprostřední reakci našich novinářů na to, jak se moc „přesouvá mezi lid“, zejména z Rudého práva. Snad vyčkávali na to, až dojde k posunu ve vývoji, až bude zřejmé, jak se dají prakticky Gorbačovovi vize realizovat.

Šéfredaktor Tribuny, František Kudrna, ve svém článku, píše „...Většina si uvědomuje, že na cestě od návrhu k jeho realizaci i při dobré vůli všech bude ještě hodně překážek, bude třeba mimořádné vytrvalosti při jejich překonávání. Vždyť se nahromadilo tolik vzájemné nedůvěry...“²⁷⁵ Tato autorova slova by se daly interpretovat, že si tímto článkem otvírá pomyslná „zadní vrátka“. Naše vládnoucí garnitura ke Gorbačovovým návrhům přistupovala značně skepticky a s nedůvěrou. Takže právě této „politické náladě“ odpovídá výše citovaný postřeh.

Součástí sjezdu byla diskuze, zejména k Politické zprávě ústředního výboru. Vitalij Vorotnikov²⁷⁶ uvedl, že teze a závěry politické zprávy sjezdu strany, přednesené generálním tajemníkem, si zaslouží bezpodmínečnou podporu.²⁷⁷ Možnost promluvit měli i čestní hosté sjezdu. Herbert Mies²⁷⁸ označil KSSS za dynamickou sílu. Dalším mluvčím byl např. Gus Hall, který prohlásil, že fórum sovětských komunistů má obzvláštní význam, nejen pro Sovětský svaz, ale i pro

²⁷³ Politická zpráva ÚV KSSS XXVII. sjezdu KSSS. Rudé právo, 48, 26. únor 1986, s. 5.

²⁷⁴ Trávníček, T: Prohlubování socialistické demokracie. Nová mysl, č. 5, 1986, s. 31.

²⁷⁵ Kudrna, F.: Nad prohlášením soudruha M. Gorbačova. Tribuna, č. 4, 29. leden 1986, s. 3.

²⁷⁶ Vitalij Vorotnikov – člen politického byra ÚV KSSS, předseda rady ministrů Ruské federace.

²⁷⁷ Z tribuny XXVII. sjezdu KSSS. Rudé právo, č. 49, 27. února 1986, s. 6.

²⁷⁸ Herbert Mies – předseda Německé komunistické strany.

americký lid.²⁷⁹ Rudé právo samozřejmě nebylo sto otisknout všechny reakce, které byly v diskuzi vyřčeny, ale je patrné, že ty publikované vyznívají ve stejném tónu. Všechna vyjadřují plnou podporu sovětskému vedení. Týdeník Tribuna otiskoval slova Vadima Zagladina.²⁸⁰ „XXVII. sjezd konal v ovzduší velkého duchovního rozmachu, vysoké aktivity a zároveň i mimořádně náročné kritiky a sebekritiky.“²⁸¹

Hospodářské noviny uvedly, že náročnost požadovaných změn a jejich charakter si vyžádají zásadní změny v řízení, plánování a v celém hospodářském mechanismu.²⁸² Nebylo sice explicitně řečeno, že je zapotřebí přechodu na tržní ekonomiku, ale tento článek naznačil, že ve stávající situaci je ekonomická reforma nemožná.

Sjezd se snažil navrátit k tzv. leninským principům, očistění ideologie i praxe od nánosů a deformací stalinismu a Brežněvovi politiky. Ve stejném duchu informuje čtenáře Svobodné slovo. „Sjezd ukázal, že KSSS důsledně pokračuje v díle Velkého října a s jistotou uplatňuje leninskou politiku a důstojně plní úlohu vedoucí politické síly dělnické třídy a všeho sovětského lidu.“²⁸³ Čtenáři se už ale nedozvěděl, v čem konkrétně by měl onen návrat k leninským principům spočívat, nebo co přesně si účastníci sjezdu vytyčili za cíl z širokého odkazu Vladimíra Ilijiče Lenina. Opět se v tisku jednalo jen o bezduché kopírování a překládání dokumentů z Moskvy.

Nejlépe vystihuje vnímání XXVII. sjezdu KSSS našimi publicisty a novináři následující věta z článku v týdeníku Tribuna. „Komunismus se po XXVII. sjezdu KSSS opět světu ukázal jako obrovská, prudce akcelerující síla světového pokroku!“²⁸⁴

²⁷⁹ Z tribuna XXVII. sjezdu KSSS. Rudé právo, č. 51, 1. březen 1986, s. 6.

²⁸⁰ Vadim Zagladin – první zástupce vedoucího mezinárodního oddělení ÚV KSSS.

²⁸¹ Šimák, Š.: Atmosféra oprávněných nadějí. Tribuna, č. 8, 26. únor 1986, s. 8.

²⁸² Tvořivý přístup. Hospodářské noviny, č. 14, 4. duben 1986, s. 3.

²⁸³ Jistota leninské politiky. Svobodné slovo, č. 59, 11. březen 1986, s. 2.

²⁸⁴ Nad XXVII. sjezdem sovětských komunistů. Tribuna, č. 10, 12. březen 1986, s. 3.

3.2.3. Od reformem k rozkladu

Mnohdy se tvrdí, že kdyby byl režim v Sovětském svazu opravdu totalitní, nepostavil by do svého čela tak sympatického a smělého vůdce. Nový přístup, jež Gorbačov vnesl do sovětské politiky, působil jako důkaz, že systém disponuje vnitřními zdroji k nemalým reformám. Ve skutečnosti však byl Gorbačov při vši smělosti typickým produktem režimu – sice mnohem nadanějším než průměrní kolegové jeho doby, ale přesto sovětským funkcionářem.

Rudé právo samozřejmě zdůraznilo jeho stranické kvality. „Michail Gorbačov je významným činitelem komunistické strany a sovětského státu. Ve všech funkcích, kterými ho strana pověřuje, pracuje neúnavně a energicky... Za zásluhy pro sovětský stát byl vyznamenán třemi Leninovými řády, Řády Říjnové revoluce...“²⁸⁵ Už ale chybí informace o jeho extrémně rychlém kariérním růstu a o jeho návaznosti na aktivity „proreformního“ Andropova, který stál v pozadí jeho postupu na politický vrchol.

Gorbačov byl umírněný reformátor, snažící se napravit, oživit a poněkud liberalizovat strnulý sovětský systém, aniž by ho však zásadnějším způsobem měnil. Tento názor je ovšem poněkud sporný, tedy alespoň mezi politicky, či politologicko-historicky zainteresovanou odbornou veřejností. Převládá zde totiž teze, že sovětské zřízení a ekonomika bylo nereformovatelné. Mám tím na mysli sociálně-ekonomickou povahu řádu a charakteristiku vládnoucích kruhů. I přes enormní Gorbačovovu snahu se tyto aspekty s jeho pouhým nástupem k moci nedaly přetvořit. „Započali jsme velké věci a pustili jsme se do nich energicky, s nadšením. Jasněji dnes vidíme své možnosti a realističtěji hodnotíme to, co jsme dokázali.“²⁸⁶ Faktem ovšem zůstává fakt, že Gorbačov neměl jasné představy o reformách, jejich návaznosti a hloubce. Jeho zásahy do systému přerostly v revoluci a uvolnily energii, která nakonec zapříčinila jeho pád a de facto pád SSSR.

Zpočátku jeho působení v úřadu²⁸⁷ přistoupil Gorbačov k umírněným zákrokům a opatřením.²⁸⁸ Zejména mu šlo o problematiku nejpalcivější, o

²⁸⁵ Životopis M. Gorbačova. Rudé právo, č. 60, 12. březen 1985, s. 1.

²⁸⁶ Gorbačov, M.: Jsme na počátku nové cesty. Mladá fronta, č. 1, 2. leden 1986, s. 3.

²⁸⁷ Od března 1985 přibližně do poloviny roku 1986.

²⁸⁸ Vykoukal, J.: c. d.: s. 647.

ekonomiku. „Je třeba přímo říci, že všechno naše úsilí o změnu struktury národního hospodářství, o jeho převedení na intenzivní rozvoj a o urychlení vědeckotechnického pokroku začalo stále více narážet na nezbytnost radikální reformy hospodářského mechanismu a přestavby celého systému řízení ekonomiky.“²⁸⁹ S tímto koresponduje i fakt, že nejvíce pozornosti bylo věnováno disciplíně a efektivitě práce. Týdeník Hospodářské noviny zveřejnil překlad článku ze sovětského deníku Pravda: „Řada diskutujících poukazuje na důležitý fakt, že vlastní dodržování kázně a disciplíny nesmí být mechanické a vynucené.... Podstata socialistického chápání disciplíny není v tom přinutit pracujícího vykonávat to, co je v zájmu společnosti. Především jde o to, aby každý sovětský občan plně poznal a přijal za své, že dodržování kázně a disciplíny je v jeho vlastním zájmu...“²⁹⁰ Mladá fronta to komentuje, že i ty největší záměry zůstanou jen záměry, jestliže každý – ministr, dělník, vědec, stranický pracovník – nepocítí osobní zodpovědnost za práci, která je mu svěřena.²⁹¹ Československý tisk se majoritně touto skutečností zpočátku nezabýval, pouze stručně nabízel přeložená usnesení ÚV KSSS, nebo oficiální stanoviska Kremlu, bez jakýchkoliv kritických komentářů.

Jedním z hlavních počátečních cílů byla velmi nepopulární snaha vymícení alkoholismu. Zde byl patrný vliv Gorbačovova mentora Andropova. „Došlo k omezení výroby alkoholu, prodej se také snížil a může se prodávat jen v omezených hodinách, v mnoha restauračních zařízeních nelze alkohol zakoupit vůbec, došlo k přísnějším postihům alkoholiků atd.“²⁹² Toto ustanovení ale na druhou stranu budilo otázku, zda nebude v důsledku kontraproduktivní. V ruském prostředí vždy hrála tradice velmi silnou úlohu, o to více v prostých vesnických oblastech a na severu. Čili nařízení, které zavedlo snížení oficiální produkce alkoholu, zdaleka nevyřešilo jeho konzumaci. Tuto teorii potvrdilo zkoumání, které s časovým odstupem zjistilo, že došlo k rapidnímu růstu „pálení černého alkoholu“, což v důsledku přineslo ještě větší zdravotní problémy konzumentů. Cíl vypořádat se problematikou alkoholismu se vedení ne zcela zdařilo. Není na místě přít se o

²⁸⁹ Gorbačov, M. S.: c. d.: s. 71.

²⁹⁰ Společenské souvislosti jsou mnohostranné. Hospodářské noviny, č. 9, 28. únor 1986, s. 2.

²⁹¹ Osobní odpovědnost každého. Mladá fronta, č. 54, 5. březen 1986, s. 2.

²⁹² Vítek, M.: Bez alkoholu. Rudé právo, č. 110, 13. květen 1986, s. 6.

závažnosti alkoholismu v největší zemi světa, ale český periodika vehementně až dogmaticky omílala fakt, že skoncování s alkoholismem je všelék. Miloslav Víték ve svém článku vyzdvihuje návrhy na trávení volného času, které byly lidem nabídnuty. Podle něj nešlo tedy jen o to, drasticky omezit výrobu a následné pití alkoholu, ale také nabídnout obyvatelům rozumný ekvivalent v podobě společných víkendů, soutěží apod. Tendenčně poukazuje na principiální roli pracovních kolektivů a kulturních událostí, pořádaných pod záštitou strany. Skutečnost, že omezení produkce alkoholu způsobila dosti razantní úbytek ve státní kase, nebyl nikterak zmíněn.

Gorbačov si uvědomoval závažnost situace ve své zemi. Když se vrátil po zvolení generálním tajemníkem 12. března 1985 domů, řekl svojí ženě: „Tak nelze dále žít.“²⁹³ Podle revue *Nová mysl* šlo nejvyšším představitelům SSSR především o to, aby život sovětského člověka byl plně na úrovni požadavků a potřeb odpovídajících vstupu do 21. století. Jde o dosažení nového kvalitativního stupně socialistické společnosti.²⁹⁴ *Nová mysl* zde ale opět reflektuje jen to, co by ÚV KSSS rád udělal pro občany, ale co se opravdu stalo realitou, již zmiňováno není. Toto je společná vlastnost všem našim periodikům v počátcích perestrojky.

Počáteční prosazování změn byl velmi pozvolné. Dlouhou dobu trvalo postupné odstraňování představitelů staré brežněvovské garnitury z důležitých funkcí. Mezi nové vyvolené muže patří Viktor Čebrikov, který se později stal předsedou komise ÚV KSSS pro otázky právní politiky, Nikolaj Ryžkov, Jegor Ligačov, mj. byl později zvolen předsedou komise pro otázky zemědělské politiky, nebo Viktor Nikonov.²⁹⁵ Rudé právo, jako jediné tyto události zmiňovalo. Nicméně šlo opět jen o strohé vyjmenování členů, kteří byli novými a důvody odvolání jejich předchůdců, nebo proč byli vybráni právě tyto osoby, nebylo zmíněno.

Výraznější inovace se však už v počáteční fázi objevují ve sféře zahraniční politiky. M. Gorbačov formuloval převážně propagandisticky koncipovaný plán

²⁹³ Durman, K.: c. d.: 299.

²⁹⁴ Štefaňák, M.: Medzinárodný význam XXVII. zjazdu KSSZ. *Nová mysl*, č. 5, 1986, s. 21.

²⁹⁵ Noví členové vedení KSSS. *Rudé právo*, č. 96, 24. duben 1985, s. 6.

zneškodnění kompletního atomového arzenálu do roku 2000, ale spolu s tím začíná spatřovat světlo světa nová, protikonfrontační zahraniční politika.

Důkazem tohoto nového směřování v mezinárodní politice bylo schůzka nejvyššího představitele SSSR s francouzským prezidentem Francoisem Mitterrandem. Dialog se zabýval zejména klíčovými problémy mezinárodní situace. Mimořádný význam rozhovoru zdůraznili oba představitelé a potvrdili, že francouzsko-sovětské vztahy jsou plně porozumění a upřímnosti.²⁹⁶ Především Rudé právo poskytovalo vždy v oblasti mezistátních schůzek na nejvyšší úrovni, podrobné informace, i když tendenčně zaměřené.

V této oblasti se začala objevovat nová ideologická koncepce Sovětského svazu, která nesla název „Nové politické myšlení“. „Chápeme, že životní způsob nelze změnit okamžitě, naráz a že překonat strnulost v myšlení lidí je ještě složitější.“²⁹⁷ Tento článek, jako kdyby se snažil zmírnit přehnaně optimistická a halasná hesla bezprostředně po XXVII. sjezdu. Novinářská obec nebyla ale příliš konkrétní. Čtenář byl neustále konejšěn, že se všichni podrobují sebekritice a že se napravují chyby, které byly v minulosti přehlíženy, ale o jaké záležitosti šlo partikulárně, nebylo řečeno. Mladá fronta reflektovala tuto problematiku v mezinárodních souvislostech a otiskla Gorbačovův projev s komentářem Martina Komárka. „Abychom přežily, musíme odlišně žít a odlišně jednat, nově. Staré uspořádání, při němž se na národní bezpečnost pohlíželo především z hlediska vojensko-technických řešení a politiky síly při němž se svět měnil v rukojmí jaderné smrti, musí ustoupit celosvětové bezpečnosti, která zahrnuje všechny aspekty mezinárodních vztahů.“ Toto byl zcela nový směr nahlížení Sovětského svazu na zahraničně politické vztahy. Vyskytla se zde zcela nová situace, které odpovídalo i nové politické myšlení.²⁹⁸ Martina Komárka je možno zařadit k předním komentátorům Mladé fronty a jeho příspěvky zřetelně poukazují, že daná problematika jím není prezentována podle dogmatických stereotypů oné doby. „Změny, které nastaly v sovětské společnosti v roce XXVII. sjezdu KSSS, si

²⁹⁶ Sovětský svaz a Francie mohou dát Evropě příklad. Rudé právo, č. 158, 8. červenec 1986, s. 7.

²⁹⁷ Kazda, L.: Ohnisko pozornosti: přestavba. Rudé právo, č. 156, 5. červenec 1986, s. 6.

²⁹⁸ Komárek, M.: Pochopit souvislosti. Mladá fronta, č. 177, 30. červenec 1986, s. 5.

nepochybně zaslouží podrobnější pohled. Proto se k jejich jednotlivým stránkám budu snažit v následujících číslech vracet.“²⁹⁹

Deník Svobodné slovo seznámil čtenáře s Gorbačovým projevem z cesty po SSSR, kde se pochvalně vyjadřoval k nové politice strany a jejím konsekvencím. „Na mojí cestě se potvrdilo, že sovětští lidé přijali s hlubokým uspokojením opatření, která vytyčila strana. Ani jednou jsem se nesetkal s negativním stanoviskem na to, co strana dělá po XXVII. sjezdu.“³⁰⁰ Nikdo ze sovětských představitelů ovšem nezasílal, že existuje i druhá strana mince, že je zde vysoký počet podniků, které neplní plán a zdaleka ne všude je kvalita na požadované úrovni.³⁰¹ Novináři ovšem opomíjeli fakt, že zavedení nového hospodářského systému přinášelo nemalé problémy. Čtenář se dozvídal, jak jsou v Sovětském svazu hrdí na jejich reformu, ale to, že sovětská ekonomika díky ní trpěla těžké ztráty, se u nás nezveřejňovalo. Ovšem je nutné přihlídnout k faktu, že toto téma bylo i v Sovětském svazu tabu, takže reflektovat ho u nás, nebylo de facto možné.

I přes mimořádný význam samotných počátečních změn v sovětské politice se teprve postupně a pomalu začíná oficiálně prosazovat vědomí, že z krize nemá jiné řešení než podstatnou, kvalitativní systémovou změnu.³⁰² Tyto transformace měli spoustu jednotlivých faktorů, jeden z nich je hospodářský faktor, který reflektuje Zdeněk Hába v Politické ekonomii. „Nutnost změn v soustavě plánovitého řízení národního hospodářství či v hospodářském mechanismu se obecněji zdůvodňuje zpravidla existencí rozporu mezi dosaženou úrovní výrobních sil a danými výrobními vztahy a potřebou tento rozpor odstranit... Nejzávažnějším projevem tohoto nesouladu v současné době je nízká efektivnost fungování výrobních sil a vytváření ekonomických překážek.“³⁰³

S tímto stanoviskem úzce souvisí i fakt, že v Sovětském svazu chyběla lidem finanční motivace, o čemž psalo Rudé právo. „Velkým problémem sovětské ekonomiky – co do délky trvání, ale i co do významu – jsou nivelizační tendence

²⁹⁹ Komárek, M.: Čas dobrého startu. Mladá fronta, č. 5, 7. leden 1987, s. 6.

³⁰⁰ Celospolečenský úkol. Svobodné slovo, č. 180, 2. srpen 1986, s. 1.

³⁰¹ Komárek, M.: Čas dobrého startu. Mladá fronta, č. 5, 7. leden 1987, s. 6.

³⁰² Mlynář, Z.: c. d.: 125 – 126.

³⁰³ Hába, Z.: O některých vnitřních souvislostech soustavy plánovitého řízení. Politická ekonomie, č. 12, 1986, s. 1231.

v odměňování za práci. Mzda řadového pracovníka je téměř stejně vysoká jako mzda či plat vedoucího pracovníka.³⁰⁴ Dalším momentem, který byl v konotacích se principiálními změnami zmiňován je otázka sociálně-kulturní. „...primární cíl své nové kulturní politiky spatřuje strana v tom, aby se otevřel co nejširší prostor pro uplatnění schopností lidí, aby se jejich život stal duchovně bohatým a mnohostranným.“³⁰⁵ Bylo explicitní, že si Gorbačov uvědomoval jak je důležité, aby se obyvatelé měli možnost realizovat v privátní oblasti na jisté úrovni. Ovšem žádný článek nepsal o přání obyvatel SSSR, mít se jako na Západě. I Gorbačov se vyjádřil před americkým prezidentem: „Sověti se také chtějí těšit prosperitě, jako Němci a Japonci.“³⁰⁶ Nutnost změn v mnohých sférách byla naším tiskem relativně často zmiňována. Ale něco tak signifikantního jako zásadní systémová změna, bylo v našich tiskovinách zcela opomíjeno. Jistou reflexi, ovšem postrádající hlubší zamýšlení, otiskl moskevský zpravodaj Rudého práva, Milan Jelínek. „Do práce komunistů patří zamýšlet se nad tím, proč život šel a jde tak a ne jinak. Úspěchy, všechno dobré, má svoje příčiny. Stejně tak nedostatky, které brzdí a pokud se neodstraní, plodí další škody... Delegáti sjezdu, když kritizují, tak hovoří o oblastech, v nichž pracují, které dobře znají, kde nesou svůj díl stranické zodpovědnosti.“³⁰⁷ Z citace je patrný „patos a velkohubost“, se kterou se redaktor Rudého práva vyjadřuje o něčem tak banálním a zásadním pro politickou etiku, jako je schopnost přiznání si vlastní chyby a vlastního dílu zodpovědnosti.

Na průběh přestavby v Sovětském svazu reagovala M. Thatcherová při své návštěvě v Moskvě. Řekla, že rozhovory s M. Gorbačovem byly otevřené a plné porozumění. „Nyní si dokážu lépe představit, jak obrovským úkolem je pro sovětský lid přestavba.“³⁰⁸ V závěru návštěvy byl konstatován velký význam těchto dvoustranných rozhovorů, nejen pro obě zainteresované země, ale i pro celkovou mezinárodně-politickou situaci. I navzdory tomu, že v zásadních otázkách mezinárodního vývoje, mají tyto dvě strany protichůdná stanoviska, je Sovětský

³⁰⁴ Materiální stimuly – nástroj přestavby. Rudé právo, č. 293, 12. prosinec 1986, s. 6.

³⁰⁵ Solomencev, M.: Novými cestami. Tvorba, č. 11, 19. března 1986, s. 11.

³⁰⁶ O'Sullivan, J.: Prezident, papež a premiérka, Praha 2007, s. 240.

³⁰⁷ Jelínek, M.: Vyznání komunisty. Rudé právo, č. 50, 28. únor 1986, s. 7.

³⁰⁸ Cesta k rozvoji dialogu. Mladá fronta, č. 77, 2. duben 1987, s. 5.

svaz přesvědčen o nutnosti pokračování dialogu.³⁰⁹ Zmínky o návštěvě M. Thatcherové v Sovětském svazu informují jen v nejzákladnějších obrysech danou skutečnost. Například vystoupení v sovětské televizi nebo i mezi nejvyššími politickými představiteli, které bylo velmi úspěšné, nenalezlo v našem tisku odezvu. Nereflektován zůstal i fakt, že kdekoli, kde se Thatcherová dostala do kontaktu s veřejností, byla širokou veřejností vřele a nadšeně vítána.

3.2.4. Sbližování supervelmocí

Již zpočátku svého působení ve funkci M. S. Gorbačov potvrdil, že Sovětský svaz bude i nadále usilovat o mír a pokrok, že učiní vše pro uskutečnění dohody o předmětech a cílech bilaterálních schůzek v Ženevě. Na sovětské straně je prý v tomto smyslu dobrá vůle a připravenost.³¹⁰ Zřejmě by se dalo polemizovat s tím, že i nadále se bude SSSR snažit o mírovou politiku. Za Gorbačovových předchůdců se politika SSSR ne zcela dala označit za mírovou.

Gorbačov si byl vědom, že usilovné zbrojení v oblasti konvenčních a atomových zbraní může přivést lidstvo na pokraj zkázy. „Právě kolem otázek reálné náplně politiky schopné uchránit mír se bude v následujících letech rozvíjet hlavní boj. Komplikovaný boj, neboť máme co činit se společností, jejíž představitelé nechtějí střízlivě hodnotit reality světa a jeho perspektivy, vyvozovat seriózní závěry z vlastních i cizích zkušeností...“³¹¹ Autor článku blíže neupřesnil, které představitelé a společnost měl na mysli. Vše ale nasvědčuje tomu, že byly myšleny západní evropské státy včetně USA. Na počátku vlády M. S. Gorbačova bylo na Ronalda Reagana³¹² nahlíženo s neskryvaným despektem, zejména proto, že to byl on, kdo označil Sovětský svaz za „říši zla“.

³⁰⁹ Zasedání v Moskvě. Svobodné slovo, č. 78, 3. duben 1987, s. 2.

³¹⁰ Týden ve světě. Rudé právo, č. 78, 30. březen 1985, s. 6.

³¹¹ Kudrna, F.: Svět, ve kterém žijeme. Tribuna, č. 9, 5. březen 1986, s. 2.

³¹² Ronald Reagan byl prezidentem USA v období od 20. ledna 1981 do 20. ledna 1989. Jeho prezidentství je často vnímáno jako počátek politické dominance Republikánské strany a amerického konzervatismu ve Spojených státech. Pro jeho prezidentství je charakteristická nová ekonomická politika, přezdívaná Reaganomika, a konfrontační zahraniční politika vůči Sovětskému svazu a komunistickému hnutí po celém světě.

Sovětský svaz navrhl, aby obě supervelmoci během odzbrojovacích rozhovorů vyhlásily moratorium na vývoj, včetně vědeckovýzkumných prací, na zkoušky a rozmisťování útočných kosmických zbraní a zmrazily své strategické útočné zbraně. Moratorium by mělo platit od dubna do listopadu roku 1985.³¹³ I v amerických sdělovacích prostředcích byla tomuto návrhu věnována nemalá pozornost. Americký prezident ovšem reagoval jako obvykle, návrh je pro něj neakceptovatelný.³¹⁴ Například ve Velké Británii, jak uvádí londýnský dopisovatel Rudého práva, došlo díky prohlášení M. S. Gorbačova k rozkolu mezi dvěma hlavními stranami v zemi. Margaret Thatcherová odmítla novou sovětskou mírovou iniciativu³¹⁵, kdežto vůdce labouristické strany Neil Kinnock prohlásil, že sovětský krok by se měl z britské strany rozhodně podpořit.³¹⁶

Signifikantním rysem zahraniční politiky M. S. Gorbačova byly intenzivní styky s vedoucími představiteli západních států. Dne 27. května 1985 byl v Kremlu přijat předseda SPD, Willi Brandt³¹⁷. Oba dva nejvyšší představitelé označili uvolňování a bezproblémové sousedské vztahy za symboly osmé dekády dvacátého století. Což jen potvrdilo, že i státy s rozdílným politickým zřízením, odstraní společně překážky dialogu.³¹⁸ Se závažností situace koresponduje i fakt, že před plánovanou schůzkou Gorbačov – Reagan v listopadu 1985, se nechal slyšet generální tajemník OSN Javier Pérez de Cuellar, že „všechny země, zvláště ty nejsilnější by měly zahájit seriózní rozhovory o otázkách odzbrojení“.³¹⁹

³¹³ Sovětský svaz vyhláší moratorium na rozmisťování raket středního doletu. Rudé právo, č. 83, 9. duben 1985, s. 1.

³¹⁴ Odmítavá odpověď USA. Rudé právo, č. 191, 31. červenec 1985, s. 7.

³¹⁵ Snad po vzoru R. Reagana. Protože právě za R. Reagana v USA a M. Thatcherovou ve Velké Británii získaly vztahy mezi těmito dvěma zeměmi zcela mimořádný charakter. Tento zvláštní vztah nikdy takový v minulosti nebyl, alespoň ne od dob Franklina Delana Roosevelta a Winstona Churchilla.

³¹⁶ Významný mírový krok. Rudé právo, č. 84, 10. duben 1985, s. 7.

³¹⁷ Willy Brandt, narozen jako Herbert Ernst Karl Frahm (18. prosince 1913–8. října 1992) byl německý politik, kancléř Západního Německa v letech 1969 – 1974 a vůdčí osobnost Sociálnědemokratické strany Německa (SPD) v letech 1964 – 1987. Před nástupem do funkce kancléře byl starostou v Západním Berlíně. Po odchodu z úřadu kancléře vedl Socialistickou internacionálu. Jeho nejdůležitějším odkazem se stala Ostpolitik, tedy politika založená na zlepšení vztahů s Východním Německem, Polskem a Sovětským svazem. Tato politika působila v Západním Německu značně kontroverzně, ale Brandt díky ní získal Nobelovu cenu míru roku 1971.

³¹⁸ SSSR učiní vše pro upevnění míru. Rudé právo, č. 135, 28. květen 1985, s. 7.

³¹⁹ K setkání M. Gorbačova s R. Reaganem. Rudé právo, č. 172, 8. červenec 1985, s. 6.

Sovětský deník Pravda ostře reagoval na postoj USA, které se vyjádřily ve smyslu, že Sovětský svaz nedodržuje své stanovisko požadující bezvýhradný zákaz útočných kosmických zbraní. „Všechno to není ničím jiným než obvyklou špinavou metodou americké propagandy.“³²⁰ Prohlášení Pravdy byl otištěn v Rudém právu. Stejně vyzníval příspěvek k desetiletému výročí ratifikace závěrečného aktu KBSE.³²¹ Sovětský ministr zahraničí vyzdvihl význam evropského kontinentu pro zachování míru v celém světě. E. Ševardnadze³²² také prohlásil, že SSSR je připraven udělat vše pro pozitivní výsledek jednání s USA o jaderných a kosmických zbraních, kdežto americký ministr zahraničí George Schultz³²³ vystoupil naproti tomu s konfrontačně laděným projevem a hrubě se vměšoval do záležitostí jiných zemí.³²⁴ V tomto případě je opět patrná vysoká míra tendenčnosti redaktora Rudého práva, kdy je projev amerického ministra zahraničí Schultze prezentován bez souvislostí s předcházejícím a je vyňat z kontextu, čímž byl významně pozměněn význam.

³²⁰ Zbraně nesmějí do kosmu. Rudé právo, č. 176, 13. červenec 1985, s. 7.

³²¹ První naděje v jednání o odzbrojení se naskytla při neformálních rozhovorech na neutrální půdě – v Helsinkách - koncem roku 1972. Sovětský svaz, podpořen svými satelity, se nejprve snažil z této schůzky „vyšachovat“ Spojené státy, ale po negativní reakci západoevropských zemí se musel s jejich účastí smířit. V červenci 1973 pak vlastní jednání začala. Zúčastnilo se jich 35 zemí (evropské země s výjimkou Albánie, z mimoevropských USA a Kanada). Složitá jednání probíhala další dva roky. Při přípravě dokumentu, nazvaného Závěrečný akt, se nejvíce angažovaly neutrální země. Bylo nutné najít skutečně kompromisní prohlášení, neboť každá ze zúčastněných zemí měla právo veta. Podstatnou část prohlášení tak pomohly vytvořit Švýcarsko a zejména Jugoslávie. 1. srpna 1975 byl všemi 35 zeměmi přijat Závěrečný akt Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE). Celý dokument však byl ve smyslu mezinárodního práva bez jakékoli závaznosti – nedal se tedy vymáhat.

³²² Eduard Ševardnadze (25. ledna 1928 bývalá Zakavkazská SFSR v Sovětském svazu) byl v letech 1985 až 1990 ministr zahraničních věcí SSSR za éry Michaila Gorbačova. Od roku 1995 až do 23. listopadu 2003 byl prezidentem Gruzínské republiky. Ševardnadze si díky svým politickým schopnostem vysloužil přezdívku „Tetri Melia“ („Bílá Liška“). Jeho příležitost přišla v roce 1985, když se tehdejší ministr zahraničí Andrej Gromyko stal předsedou Prezidia nejvyššího sovětu. Michail Gorbačov nabídl uvolněnou funkci ministra zahraničí právě Ševardnadzemu, aby rozšířil okruh relativně mladých reformátorů ve vedení státu.

Ševardnadze sehrál významnou roli ke konci Studené války. Podporoval svobodnou volbu východoevropských satelitů a když se začaly ve východoevropských zemích hroutit komunistické režimy, odmítal žádosti vůdců východoevropských komunistických stran o sovětskou intervenci, která by měla potlačit většinou mírový proces demokratizace v jejich státech. Svůj postoj vysvětlil slovy: „Je čas uvědomit si, že ani socialismus, ani přátelství, ani dobré sousedské vztahy, ani respekt nemůže být vytvořen s pomocí bajonetů, tanků nebo krve.“

³²³ George Pratt Shultz (13. prosinec 1920) je americký ekonom, státník, a podnikatel. Sloužil jako americký ministr financí 1972 - 1974, a jako ministra zahraničí USA 1982 - 1989. Před vstupem do politiky, působil jako profesor ekonomie na MIT a University of Chicago, kde působil jako děkan. V současné době je významnou osobností Hooverova institutu. Významnou měrou se zasloužil o probíhání dialogů mezi Reaganem a Gorbačovem.

³²⁴ Setkání v Helsinkách zahájeno. Rudé právo, č. 191, 31. červenec 1985, s. 7.

Jasnou inspirací v tomto případě byla sovětská Pravda. „Spojené státy opět dokázaly, že pro ně sovětské návrhy nic neznamenaají.“³²⁵

Cestou k lepším vztahům se stala schůzka představitelů SSSR a USA v Ženevě. Důležité si uvědomit, že od posledního sovětsko-amerického setkání na nejvyšší úrovni, uběhlo téměř sedm let.³²⁶ Sovětská strana přisuzovala ženevskému setkání prvořadý význam a prý přijela do Ženevy s cílem udělat vše, pro úspěch schůzky.³²⁷ Během rozhovorů bylo dosaženo shody v některých konkrétních otázkách, ale i tak byla mezi státníky dohodnuta další setkání v budoucnosti.³²⁸ Redaktoři sovětského listu Pravda se domnívali, že hlavní přínos jednání je v tom, že se v Ženevě vytvářela nová psychologická atmosféra a hledal se nový společný přístup.³²⁹ Ovšem o pár měsíců později informovalo Rudé právo o zcela opačném postoji americké vlády, kdy mluvčí Bílého domu, Larry Speakes prohlásil, že „Spojené státy odmítají návrh Michaila Gorbačova na schůzku nejvyšších představitelů obou zemí s cílem jednat o zákazu všech jaderných výbuchů“.³³⁰

Velká očekávání vzbuzovala další schůzka Reagana a Gorbačova, nyní v hlavním městě Islandu, Reykjavíku. Sověští vedoucí představitelé vycházeli při své cestě do Reykjavíku z odpovědnosti za osud lidstva. Dále uvedly, že doufají, že stejný pocit zodpovědnosti přivedl na Island i Ronalda Reagana.³³¹ Pro toto jednání byly typické mimořádně vypjaté diskuze. Zatímco americká strana přišla prý na jednání s holýma rukama, sovětský představitel na nich předložil prezidentu Reaganovi několik vskutku radikálních návrhů. Šlo především o návrh na snížení stavu strategických útočných zbraní o padesát procent na obou stranách. Dále SSSR vyjádřil vůli zcela eliminovat americké a sovětské rakety středního doletu v Evropě a úplně pominout adekvátní jadernou sílu Velké Británie a Francie. Se všemi návrhy prezident Reagan buď souhlasil, nebo se stanoviska obou stran v průběhu jednání

³²⁵ Mír Evropě a celému světu. Rudé právo, č. 193, 2. srpen 1985, s. 7.

³²⁶ Rovenský, D.: Mezi Ženevou a Reykjavíkem, Rudé právo, č. 238, 9. říjen 1986, s. 6.

³²⁷ Rovenský, D.: Sovětsko-americké jednání na nejvyšší úrovni zahájeno. Rudé právo, č. 274, 20. listopad 1985, s. 7.

³²⁸ Společné sovětsko-americké prohlášení. Rudé právo, č. 276, 23. listopad 1985, s. 7.

³²⁹ Začátek složité cesty. Rudé právo, č. 278, 25. listopad 1985, s. 6.

³³⁰ Ustupme od propasti jaderné války. Rudé právo, č. 113, 16. květen 1986, s. 7.

³³¹ Rovenský, D.: S pocitem zodpovědnosti za osud lidstva. Rudé právo, č. 240, 11. říjen 1986, s. 1.

velmi přiblížila.³³² I přes uspokojivý průběh setkání se americký prezident rozhodl odmítnout nejvelkorysejší sovětskou nabídku, která byla v historii učiněna. Sovětská strana měla pro svoje návrhy jednu podmínku: oboustranný závazek na období alespoň deseti let neporušit dohodu o protiraketové obraně.³³³

Pro komentář, že Spojené státy přišly s „prázdnýma rukama“ se nabízí vysvětlení, že Washington považoval toto jednání více jako přípravu k dalším schůzkám. Naproti tomu SSSR se pilně připravoval, aby měl morální převahu. Tento důvod v periodicích uveden nebyl, což čtenář mohl pochopit tak, že veškerým iniciátorem likvidace atomových zbraní byl SSSR. I přes to, že Milan Syruček byl v době okupace Československa ilegálním vydavatelem Mladé fronty, jeho články o vztazích mezi SSSR a USA se nesly v duchu poplatnému tehdejší době. Očekával jsem zohlednění faktů, které např. Rudé právo neuvádělo, ale žádné výraznější nuance jsem nenašel. Podle pana Syručka, jehož článek byl otištěn v Tvorbě, komentoval americký prezident neúspěch smlouvy takto: „Generální tajemník požadoval formulaci, která by nám de facto znemožnila vyvíjet systémy SDI³³⁴ po celých těchto deset let... Americkému lidu jsem ale přislíbil, že SDI nevyměníme za žádný ústupek – že není na světě způsob, jakým bych Američanům sdělil, že je vláda nebude ochraňovat před jadernou nebezpečím.“³³⁵

Z článků je patrné, jak se český tisk k dané záležitosti stavěl. Pochopitelně bylo nejvíce reflexí v Rudém právu. Články se poměrně nevybíravým způsobem vyjadřují o americkém ministru zahraničí, Schultzovi a vyjednávání o odzbrojení pojaly tak, že veškerá snaha o pozitivní výsledek přicházela ze strany Sovětského svazu. Nebyl reflektován fakt, že sověti zásadně přehodnotili svůj postoj k Reaganovi. Jako jediný, kdo měl zájem na mírové dohodě a na podepsání smluv, byl zmiňován Gorbačov, což ne zcela byla pravda. Oba zástupci nejmocnějších států měli na srdci odzbrojovací proces stejně.

³³² USA zmařily historickou šanci – jedinečná příležitost však zůstává. Tribuna, č. 41, 15. října 1986, s. 1.

³³³ Syruček, M.: Otevřené dveře i po Rejkjavíku. Tvorba, č. 42, 22. října 1986, s. 6.

³³⁴ Strategic Defense Initiative. Strategická obranná iniciativa (SDI) byl návrh, který amerického prezidenta Ronalda Reagana. Jednalo se o využití pozemních a kosmických systémů, založených na ochranu Spojených států před útokem strategické jaderné střely.

³³⁵ Syruček, M.: Svědectví z vily Höfdi. Tvorba, č. 13, 1. duben 1987, s. 14.

V Reaganově životopise byla otištěna Gorbačovova první reakce na amerického prezidenta: „Když jsme si podali ruce, bylo slunečno a nebe bylo jasné. Potřásli jsme si rukama jako přátelé. On něco říkal, nevěděl jsem, co. Ale hned jsem cítil, že je to velmi autentická lidská osobnost.“ Vyložil ho jako člověka se silným charakterem, který je celým tělem a duší pravdivý.³³⁶

Při zmínkách o SDI se čtenář našich periodik dovídá pouze to, že USA ostentativně zastávaly svůj názor a nebyly ochotny v žádném bodě slevit ze svých nároků. SDI bylo prezentováno, jako tajná zbraň Američanů, díky které bude vesmír zaplaven jadernými zbraněmi, ale skutečnost, že pro Sovětský svaz to bylo nepřijatelné z důvodů finančních, nebyl zcela záměrně³³⁷ nikde prezentován. Za návrhem Sovětského svazu na likvidaci útočných zbraní stojí zejména finanční aspekty. Sovětský svaz by v žádném případě nebyl sto udržet krok ve zbrojení, mj. také proto, že prostředky z vojenské oblasti bylo nutné co nejdříve přeměrovat do sféry běžného konzumního života. Nabídka ze strany USA na sdílení protiraketového štítu, byla Gorbačovem striktně odmítnuta. I tato epizoda nebyla u nás nikterak reflektována.

Informace o obrovských sumách investovaných v Kremlem do zbrojení musela být pečlivě utajena jak před veřejností v SSSR, tak i v Československu. Zveřejnění těchto faktů by nepochybně vedlo k pochopitelným projevům nespokojenosti. Dále byl vyzdvižen fakt, že Sovětský svaz je ochoten vypustit z jaderného odzbrojení Francii a Velkou Británii, jakožto velký důkaz velkorysosti. Žádný článek už se ale nezmiňuje o tom, že je nanejvýš iracionální představa, že Velká Británie, nebo Francie, by mohla v budoucnu, bez podpory USA, zaútočit těmito zbraněmi na Sovětský svaz. Stejně tak nebyl zmíněn fakt, který je objektivní, že likvidací raket středního doletu a omezením strategických raket, by byly ponechány země NATO relativně slabé, oproti Varšavské smlouvě, která disponovala převahou v konvenčních zbraních.

Dalším stupněm ve vstupu do nové epochy dějin byla Washingtonská schůzka obou představitelů. 8. prosince 1987 byla na setkání na nejvyšší úrovni signovaná

³³⁶ O'Sullivan, J.: c. d.: s. 238.

³³⁷ Těžko lze předpokládat, že by tento fakt nebyl zmíněn z důvodů nedostatku informací.

smlouva o likvidaci sovětských a amerických raket středního a kratšího doletu, na níž byl závislý osud celého lidstva, totiž osud o jaderné katastrofě.³³⁸ Na rozdíl od Rudého práva, hledá Svobodné slovo v této významné události širší souvislosti. V článku od Spartaka Beglova³³⁹ se mimo jiné uvádí k celé události, že by nebyla možná bez toho, aniž by v Sovětském svazu došlo k rozvoji veřejné informovanosti, ale zároveň by něco takového nebylo možné, aniž by americká strana nevyšla vstříc a nesnažila se pochopit sovětské zájmy. „Prostě glasnost' je – podobně jako odzbrojení – ulice s dvousměrným provozem.“³⁴⁰ Fakt, že se politický komentátor APN vyjádřil s takovou otevřeností, pokládám za přelomové. V Rudém právu je znatelná tendence k „utuzování“ kritiky USA a vyzdvihování úspěchů Sovětské svazu jako celku, nikoli Gorbačova konkrétně. Bez Gorbačova by ale k nabrání nového směru v mezinárodní politice nedošlo nebo o mnoho let později. Svobodné slovo bylo v tomto případě odvážnější a „dovolilo si“ zmínit i to, že za veškerými pozitivy nestojí jen Moskva.

Následovalo setkání obou představitelů světových velmocí v Moskvě v roce 1988. Opět je patrná odlišnost mezi dvěma přístupy. Jedním v deníku Svobodné slovo a druhým v deníku Práce. Jednání nejvyšších představitelů SSSR a USA budou věnována problémům odzbrojení, řešení regionálních konfliktů, otázkám lidských práv a dvoustranným sovětsko-americkým vztahům.³⁴¹

Naproti tomu, deník Svobodné slovo otiskuje článek, který má poněkud „lidský“ rozměr. Není náhodou, že právě lidskost byla charakteristická pro vnímání mezi oběma státníky navzájem. Byl to Gorbačov, který označil Reagana slovem „ličnost“, což znamená lidský, charakterní. Autor se zde zmiňuje o okolnostech, které summitu předcházely. O významných událostech, které daleko přesáhly rámec sovětsko-amerických vztahů a které směřují k hlubokému sblížení obou zemí. V Moskvě vystoupí proslulá Newyorská filharmonie. Pod heslem „Stisk ruky přes oceán“ probíhá v sovětském hlavním městě festival afroamerické kultury,

³³⁸ Procházka, Z.: Předěl jaderné epochy. Rudé právo, č. 294, 15. prosinec 1987, s. 6.

³³⁹ Politický komentátor APN.

³⁴⁰ Beglov, S.: Glasnost' mezi státy. Svobodné slovo, č. 291, 11. prosinec 1987, s. 2.

³⁴¹ Nová etapa vzájemného dialogu. Práce, č. 125, 30. květen 1988, s. 1.

výstava knih a ilustrací amerických autorů a další a další akce. Oba dva představitelé vyzařovali optimismus vzhledem k nastávajícím jednáním.³⁴²

Výměnu ratifikačních listin ke smlouvě o likvidaci jaderných raket byla označena za historickou událost. Aby ovšem tato událost nevyznívala příliš pozitivně, byl otisknut příspěvek o tom, jak Reagan v Londýně, na cestě zpět, velmi poučoval o svojí politice a kázal o porušování lidských práv v Sovětském svazu.³⁴³ Ronald Reagan v našich podmínkách zřejmě nemohl být prezentován a tím pádem i vnímán širokou veřejností jako ten, který označil našeho největšího spojence za „říši zla“.

3.2.5. Trhliny ve zdech říše a její následný pád

V další fázi vývoje, která se započala na začátku roku 1987, docházelo k rozšiřování reformních snah na všechny stránky života. Tehdy začal Gorbačov zdůrazňovat zásadní aspekty glasnosti.³⁴⁴ Přestavba a její nástroj – otevřená politika – jsou jako tornádo. Přeměňují archaické způsoby řízení, chování a myšlení lidí, celé naše společenství.³⁴⁵ Takto se o novém politickém směru vyjadřoval Jegor Jakovlev, šéfredaktor Moskevských novostí. Hlavně v západní Evropě byly tyto noviny vnímány jako nositel pokrokových názorů v SSSR. Článek tohoto umírněného radiála Jakovljeva otištěný v Tvorbě naznačil budoucí směřování tohoto periodika. V roce 1987 vydal Gorbačov svoji prvotinu „Přestavba a nové myšlení pro naši zemi a pro celý svět“. „Podle slov autora nemělo jít vědecký pojednání, ani o propagandistickou příručku. Jsou to úvahy o přestavbě, o složitostech, které vyvstaly před sovětskou společností, o zásadnosti a velikosti přeměn, o komplikovanosti a odpovědnosti této doby... Autor podrobuje analýze zdroje a povahu změn, které probíhají v SSSR – v oblasti ekonomiky, sociální politiky, zákonodárství a upevňování demokratických norem života.“³⁴⁶ Nutno si

³⁴² Svět hledí k Moskvě. Svobodné slovo, č. 124, 28. květen 1988, s. 2.

³⁴³ Historická událost. Rudé právo, č. 131, 6. červen 1988, s. 6.

³⁴⁴ Glasnost – znamená zejména „otevřenost“ v politickém smyslu. Toto slovo bylo zavedeno ve spojitosti s dalším politickým pojmem přestavba. Termín označuje politiku maximální otevřenosti o činnosti státních orgánů a minimálního potlačování svobod slova a informací.

³⁴⁵ Schwarz, O.: Návštěva u Jegora Jakovleva. Tvorba, č. 1, 1988, s. 5.

³⁴⁶ Nad stránkami knihy Přestavba a nové myšlení pro naši zemi a pro celý svět. Tvorba, č. 44, 4. listopad 1987, s. 3.

ale položit otázku, byla Gorbačovova bezelstnost k lidem až tak opravdová? Stále se projevovalo, že Gorbačov měl pořád co tajit, o čem nebylo radno před veřejností otevřeně mluvit. Zejména tematika Stalinovy násilné kolektivizace zemědělství byla velmi ožehavá a zde se provinil proti glasnosti tím, že jednak ve svém díle ani neuvedl Stalinovo jméno, ale i oběti na životech, které násilná kolektivizace přinášela. Namísto toho se zmiňuje o mimořádné zaostalosti tradičního ruského zemědělství, spojené s jeho malostí a nejednotností.

Spád systematických změn nabíral rok od roku na rychlosti. V roce 1988 došlo i na reorganizaci a zjednodušení aparátu strany. Změny se dotkly až 60 % výborů v městech a na okresech. Koncem téhož roku schválil Nejvyšší sovět rekonstrukci zastupitelského systému a byla zřízena nová instituce, Sjezd lidových poslanců. Toto zásadní rozhodnutí bylo přijato po devatenácté všesvazové konferenci KSSS a znamenalo zásadní změnu struktury politického systému SSSR. „Nejvyšším orgánem státní moci se stane sjezd lidových poslanců zplnomocněný zvolit předsedu Nejvyššího sovětu. Hlavu státu, disponující velkými pravomocemi ve vnitřní i zahraniční politice, bude sjezd poslanců volit každých pět let s tím, že výkon funkce je omezen na dvě volební období.“³⁴⁷ Poté následovalo schválení uvolnění Andreje Gromyky z funkce předsedy prezidia Nejvyššího sovětu SSSR v souvislosti s odchodem do důchodu a zároveň byl předložen návrh, aby předsedou prezidia Nejvyššího sovětu byl zvolen M. S. Gorbačov. Poslanci obou komor sovětského parlamentu návrh jednomyslně schválili.³⁴⁸ Uvnitř strany se tímto krokem odpor „zpátečníků“ proti Gorbačovovi dále znásobil, ale v zemi jako celku byla jeho popularita na vrcholu, což mu dávalo novou energii při provádění změn.³⁴⁹

Mimořádně závažným zlomem pro komunistický systém se staly březnové volby roku 1989, představovaly doslova revoluční změnu. Objevila se možnost

³⁴⁷ Přestavba se stává nezvratnou. Svobodné slovo, č. 155, 4. červenec 1988, s. 1.

³⁴⁸ Orgány skutečné vlády lidu. Mladá fronta, č. 233, 3. říjen 1988, s. 1.

³⁴⁹ V průzkumu veřejného mínění uskutečněném o pár měsíců později, v lednu 1990, se Gorbačov v popularitě téměř vyrovnal Petru Velikému – ale daleko zaostával jak za Karlem Marxem, tak i za V. I. Leninem.

většího počtu kandidátů na jedno poslanecké křeslo. Toto byly první relativně svobodné volby v Sovětském svazu. Anglický politolog Geoffrey Hosking se vyjádřil, že v totalitarismu se začaly objevovat zárodky pluralismu. I přes to ale bylo možno nalézt v našem tisku komentáře opozitního významu. „V našich podmínkách nemá socialistický pluralismu místo a strojené budování jiných politických stran, oponentů KSSS, pozbývá významu.“³⁵⁰ Rudé právo opět převzalo text bez vlastních komentářů, což se stalo pro toto periodikum již obvyklým. Bylo zcela zřejmé, že redaktoři Rudého práva se v průběhu změn, které se děly v SSSR, čím dál více omezovaly na pouhé kopírování textů, bez uveřejňování svých vlastních stanovisek k problematice.

Události na mezinárodní scéně nabíraly neméně dramatický spád. Gorbačov si uvědomoval, že vnitropolitické přeměny tvoří spolu s oblastí vztahů k Západu spojitě nádoby. Zvolil mimořádný čin, rekukci armády, což bylo v sovětské poválečné historii absolutně nečekaným a novým krokem. Největší novum byla ale Gorbačovova idea „společného evropského domu“, jež odstranila tezi o dvou táborech, kapitalistickém a socialistickém, udržujících Evropu po několik desetiletí rozdělenou na dvě části. Toto bylo de facto odmítnutí třídního boje a přijetí všelidského zájmu. Stejně tak to ale znamenalo, že Gorbačov už stál zcela někde jinde než Lenin.³⁵¹

Závažnost událostí v Sovětském svazu se stala explicitní, když se začaly objevovat v našich periodických články typu: „...u mnoha vrstev obyvatelstva byl otřesen vztah ke stranickým orgánům. Situace směřuje k tomu, že strana je ve společenském životě odsouvána na druhořadé místo...“³⁵² Slova předsedy rady ministrů, Nikolaje Ryžkova byla přejata od tiskové agentury TASS. V druhé polovině roku 1989, narůstala v západním světě Gorbačovova popularita, ale doma byly výsledky sociologických průzkumu zcela opačné. Ještě v roce 1989 podporovalo Gorbačova více než 50 % obyvatel, v roce 1990 klesla míra důvěry na 20 %. Počínající rozsáhlá krize měla tři dominantní moementy: dezintegrace státu,

³⁵⁰ Hluboká kvalitativní obnova. Rudé právo, č. 235, 5. říjen 1988, s. 6.

³⁵¹ Švankmajer, M. a kol.: c. d.: s. 466 – 467.

³⁵² Přestavba zapustila kořeny. Rudé právo, č. 171, 22. červenec 1989, s. 7.

hospodářské obtíže a rozpad sovětské moci. Každý z nich mohl sám o sobě přivodit zánik státu. V této trojkombinaci se ale staly smrtelnou hrozbou.

Nekritičtější se stal počátek roku 1991, kdy Gorbačov ve svém novoročním projevu nazval tento rok „zvláštním“, v němž se rozhodne o osudu sovětského státu. Co se týká hospodářských reforem a jejich výsledků, nikoho už dnes nepřekvapí, že zcela propadly. Jejich výsledkem byl hospodářský kolaps a zchudnutí drtivé většiny obyvatelstva. Opozitum toho stálo oficiální vyjádření Moskvy, které otisklo Svobodné slovo. „Situace v sovětském hospodářství byla v prvních devíti měsících letošního roku (1989) velmi napjatá, složitá a rozporná, avšak začaly se už rýsovat některé nadějně jevy, prohlásil předseda Státního výboru SSSR pro statistiku V. Kiričenko.“³⁵³

Ekonomický komentátor APN, Alexej Dumov označil situaci v Sovětském svazu v říjnu 1989 za kritický.³⁵⁴ V březnu 1990 byl Gorbačov zvolen ku všeobecnému překvapení všech přítomných prezidentem, jediným sovětským prezidentem v historii. Ovšem následný politický vývoj naznačoval, že socialistické země začínají prožívat dramatické období svého vývoje.³⁵⁵

3.3. Poslední fáze epochy

3.3.1. Osudný srpen

V druhé polovině roku 1991 byl Gorbačov kritizován snad celým politickým spektrem. Poslední kapkou byl návrh na vytvoření nové svazové smlouvy, která měla zajistit reorganizaci Svazu ve volnější federaci republik.³⁵⁶ Pravděpodobně toto bylo jedním z mnoha faktorů, které vedly k puči dne 19. srpna 1991, který měl zabránit zhroucení systému a donutit Gorbačova, k vyhlášení výjimečného stavu. Ovšem po otevřeném vystoupení spiklenců, byl výjimečný stav odmítnut a proto došlo k rozhodnutí sesadit hlavu státu a na Gorbačovovo místo dosadit

³⁵³ Stále napjatá situace. Svobodné slovo, č. 249, 21. říjen 1989, s. 2.

³⁵⁴ Dumov, A.: Ozdravění hospodářství. Svobodné slovo, č. 243, 14. říjen 1989, s. 2.

³⁵⁵ Dolejší, A.: Strategie západu a přestavba. Tribuna, č. 33, 16. srpna 1989, s. 19.

³⁵⁶ Veber, V.: c. d.: s. 200.

viceprezidenta Gennadije Janajeva³⁵⁷, který by byl schopen a hlavně ochoten výjimečný stav vyhlásit. Vojenské složky a i KGB neuposlechli rozkazy a díky tomu zorganizoval Jelcin hnutí odporu, které zpečetilo osud režimu.³⁵⁸

3.3.2. Zánik SSSR

Kompletní sled událostí by se dal připodobnit k těm z roku 1917, avšak v opačném smyslu. Komunisté měli stále ještě navenek v rukou kontrolu KGB a armády, část jejich kádrů se organizovala v řadě „svazů“. Komunistická moc byla však zachváčena tou paralýzou jako carská či Prozatímní vláda v roce 1917, zatímco liberální levice šla cílevědomě za uchopením moci, neváhaje užívat všech prostředků z arzenálu bolševicko-populistické demagogie. Proto pokus o restauraci skončil fiaskem. Proces pádu režimu nabral na spádu 23. srpna, kdy Gorbačov předstoupil před ruský parlament, čehož využil Jelcin a podepsal dekret o zastavení činnosti KSSS a o konfiskaci jejího majetku. Dva dny nato rezignoval na funkci generálního tajemníka, rozpustil ÚV, dal souhlas k zákazu činnosti „politických stran“ v armádě, bezpečnosti a státním aparátu a k předání majetku KSSS pod kontrolu sovětů.

V prosinci 1991 Gorbačov podepsal dekret, jímž byly přesunuty jeho kompetence prezidenta SSSR a vrchního velitele ozbrojených na Jelcina. V momentě, kdy sděloval v televizním projevu „ukončení své činnosti v prezidentské funkci“, byla již v Kremlu spuštěna rudá vlajka a vyměněna za ruskou trikolorou.³⁵⁹ O půlnoci 31. prosince 1991 přestal Sovětský svaz oficiálně existovat jako stát. Sedmdesát čtyři let komunistické vlády v Rusku bylo ukončeno.

³⁵⁷ Gennadij Janajev byl sovětský a ruský politik. Už od 60. let působil v aparátu komunistické strany. Na počátku 90. let byl v nejvyšším komunistickém vedení, byl prvním a posledním viceprezidentem Sovětského svazu v letech 1990 až 1991. Byl jednou z hlavních tváří srpnového puče v roce 1991.

³⁵⁸ Malia, M.: c. d.: s. 486.

³⁵⁹ Durman, K.: c. d.: s. 477 – 486.

Závěr

Hlavním cílem předložené diplomové práce bylo seznámit čtenáře s postoji československé novinářské obce k historickým událostem, které probíhaly v osmdesátých letech dvacátého století v zemích pro nás tak blízkých, v Polsku a Sovětském svazu. Záměrem také bylo vysledovat případný vývoj v průběhu let u jednotlivých periodik. Jestli zastávaly stejnou linii, či se přizpůsobovaly vnějším okolnostem a také vysledovat případné diferenciaci mezi jednotlivými tituly. Důležitou roli v této práci hraje také sekundární literatura, se kterou byla zjištěná fakta komparována. Tímto jsou postihnuty fakta, která byla novináři zcela zamlčena nebo tendenčně upravena. Vzhledem k tomu, že míra politizace u všech sdělovacích prostředků byla po celá osmdesátá léta vysoká³⁶⁰, bylo záměrem sledovat alespoň mírné nuance.

Nejbohatším zdrojem informací bylo v obou případech Rudé právo. Je ale také na místě uvést, že míra politizace a propagandistického zabarvení textů byla u tohoto deníku nejvyšší. Novináři Rudého práva byli ve zkoumané době považováni za „novinářskou elitu“. Proto je zarážející, nebo naopak pochopitelné, že v tomto případě nelze ani náznakem mluvit alespoň o minimální žurnalistické proporcionalitě. Typickými mechanismy, kterými Rudé právo operovalo, byly zamlčování informací, zkreslování faktů a protizápadní propaganda.

Polské problematice se velmi hojně věnovalo dění po celou zkoumanou periodu. I přes to, že během tří zkoumaných let nebylo dění v Polsku stejně intenzivní, redaktoři Rudého práva si vždy našli „zásadní“ informaci, kterou je potřeba zmínit. Oblíbeným námětem článků v počáteční fázi vývoje bylo kritizování Solidarity za její nerealistické požadavky. Nebylo přesně zmíněno, co tak zásadního předáci Solidarity požadují, ale bylo jim stále vytýkáno, že požadavky jsou absolutně nesplnitelné. Jednotlivá stanoviska obou stran byla vždy položena tak, aby z nich vyplynulo, že se jedná o dva zcela nesmiřitelné elementy, samozřejmě v tom smyslu, že ta strana, která se snaží najít konsensus, je PSDS. Srpnové dohody

³⁶⁰ O jistém uvolnění by se dalo hovořit až v roce 1989, kde byly zprávy pod tlakem mezinárodní situace více objektivní. Ale v této době už byla většina energie novinářů věnována vnitropolitickým záležitostem.

jsou popisovány jako výsledek brutálního vydírání Solidaritou. Zejména tíživá sociální situace dělníků v loděnicích, která nejpodstatnější měrou přispěla ke stávkám, nebyla nijak zmíněna. Předpojatost, zejména k Lechu Wałęsowi, byla zřejmá a neskrývaná.

Téměř totožná situace byla v případě Sovětského svazu. Především byly často reflektovány postoje SSSR k mírovým iniciativám ve světě, předně schůzky na nejvyšší úrovni mezi Reaganem a Gorbačovem. Svým tvrdým postojem vůči celému východnímu bloku a komunistickému systému obecně si Reagan vysloužil pověst nesmířlivého politika, kterému jde jen o to, co nejvíce upozadit Sovětský svaz na mezinárodním poli. Z tohoto úhlu pohledu na něj bylo nahlíženo dosti podobně jako na Lecha Wałęsu. Oproti tomu nejvyšší představitel sovětského státu byl ten smířlivý vůdce s jediným cílem, dosáhnout za každou cenu celosvětového míru. S jasným cílem nepoškodit gloriolu Gorbačova jako bojovníka za světový mír, byla zamlčována fakta, která kardinálním způsobem jednotlivá jednání ovlivňovala. Typické pro redaktory Rudého práva také bylo, že měli sklony k přeceňování úlohy zbraní v potencionálním střetu.

Rudé právo obsadilo pomyslné první místo i v počtu otištěných závěrů a usnesení ze zasedání jak PSDS, tak i KSSS. Tyto články mnohdy zasahovaly přes více stran. Společným rysem také bylo, že ani v jednom případě nebyly jednotlivé stranické závěry opatřeny komentáři. V případě Polské sjednocené dělnické strany to bylo o to více překvapující, protože její oficiální stanoviska byla v souladu i s naší stranickou linií. U Gorbačovových výroků lze rezervovanost pochopit, protože zrychlené tempo vývoje v SSSR zdaleka nekorespondovalo s náladami v normalizačním Československu.

Většina autorů pracovala pod jedním periodikem. Výjimku představoval v druhé polovině osmdesátých let Milan Syruček, který byl dopisovatelem týdeníku Tvorba, deníku Mladá fronta a deníku Svobodné slovo. Právě u Milana Syručka a Martina Komárka z Mladé fronty bylo možné vysledovat jisté mírné odlišnosti od ostatních kolegů. Ale pouze v souvislosti se Sovětským svazem. V první polovině osmdesátých let v redakcích ještě tito novináři nepůsobili a tak tyto tituly postrádaly

výraznější novinářskou osobnost, která by určovala jejich tvář. Deníky Mladá fronta, Svobodné slovo a týdeník Tvorba poskytovaly takřka shodné informace, téměř všechny přejímané z tiskových agentur, čili jen stěží se dá mluvit o rozdílnosti postojů a to i přes to, že Svobodné slovo bylo deníkem Československé strany socialistické, čili zástupce „pluralitního politického systému u nás“. V druhé polovině osmdesátých let se největší měrou, i když stále v malém měřítku, u Svobodného slova na jeho tváři podílel autor František Jandl, jehož články spadají do publicistického termínu sloupek. Jednalo se o zamyšlení, ovšem nikterak hluboké, nad přestavbou v SSSR. Takže jejich odlišnost od zpráv přejímaných od tiskových agentur byla téměř nulová.

Milan Syruček byl v druhé polovině osmdesátých let dopisovatelem ze Západu, informoval o jednání z Reykjavíku a například z Washingtonu. Tyto zprávy byly relativně objektivní, ale jen takovým způsobem, pokud mírová jednání probíhala podle předepsaného scénáře. Jakmile došlo na ideový střet Gorbačova s Reaganem, byl vždy prezentován Gorbačov jako morální vítěz, který jedná čistě v zájmu vyšších etických principů.

U Martina Komárka z Mladé fronty byl patrný jeho svěží náhled na skutečnosti, i když samozřejmě ovlivněný dobou a jeho pozicí. V druhé polovině osmdesátých let, kdy začal psát o dění v Sovětském svazu, mu ještě nebylo dvacet pět let, což ho řadilo mezi nejmladší redaktory. Jistě ho ovlivnil fakt, že nepublikoval v době nastolení normalizace bezprostředně po roce 1968, jako jeho kolegové, a proto měl poněkud odlišné nazírání na daná fakta. V sovětské přestavbě spatřoval obrovskou naději pro socialismus, byl jejím zastáncem, ale zároveň dokázal postihnout i určité problémy, které ji provázely. V jeho člancích je ovšem také zřejmá jistá rezervovanost, kdy proces přeměn, na který poukazuje, je třeba aplikovat jen na modelu Sovětského svazu a nešířit ho do ostatních socialistických zemí.

Nikterak významnou pozici v kategorii deníků měla tiskovina ROH, Práce. Relevantnost a nezaujatost předkládaných informací se výrazně nelišila od ostatních srovnatelných subjektů. Spojujícím momentem denního tisku byla absence hlubších

rozborů situací. Velkou měrou je tato skutečnost zapříčiněna minimálním počtem autorských článků. V deníku Práce se hojně vyskytovaly články o vztazích Polsko-SSSR a Polsko-západní státy včetně USA. Byla vyzdvižována neutuchající morální a finanční pomoc Sovětského svazu, popisovány velkorysé dávky potravin, které proudí ve vagonech do Polska, ale mnohamilionové částky, proudící do státní pokladny ze Západu už reflektovány nebyly. Mediální obraz Západu byl velmi nelichotivý. Velmi často byl popisován jako „rozvraceč socialismu“.

Hospodářské noviny se k problematice Polska vyjadřovaly jen minimálně, což je zarážející fakt, protože polské stávky a následný vznik nezávislých odborů měly dosti výrazný dopad na ekonomiku. Za vyzvednutí stojí, že prezentace faktů této tiskoviny měla nejbližší k realitě. Jen zde bylo poukázáno na zásadní ekonomické problémy, které v Polsku byly už od počátku sedmdesátých let, a celkový kolaps ekonomiky nebyl připisován jen Solidaritě. V případě Sovětského svazu byl zcela tendenčně vyzdvižován stávající sovětský ekonomický model, a pokud došlo na zmínky o probíhajících hospodářských inovacích v SSSR, byly podávány jako čirá teorie, neaplikovatelná do reálného života.

Zarážející je skutečnost, že časopis Československé akademie věd, Politická ekonomie, se k tématu PLR nevyjádřil ani jedním úryvkem a revue Mezinárodní vztahy jen jedním článkem, na kterém se podíleli autoři V. Čebiš a V. Heřt. Na třinácti stranách jsou zmiňovány dopady vyhlášení válečného stavu v Polsku na mezinárodní dění. Samozřejmě pozitivní dopady. Bylo vyzdvižováno pozitivní stmelení socialistických států, které se vymezují vůči západním agresorům. Tato rozsáhlá sonda je typickým případem protizápadní propagandy a zkreslování faktů. Mediální obraz sovětských událostí podávaly tyto periodika přibližně ve stejné míře. Změny v SSSR popisovaly jako novou dimenzi a nové etapu rozvoje nejen společnosti, ale i hospodářství v socialistických podmínkách. Nicméně vždy se jednalo jen o „zdokonalování stávajícího modelu“. Zdůrazňovali nutnost důslednější organizace a strategických koncepcí a zcela opomíjeli fakt, že tyto zásahy nejsou dostačující pro výraznou kvalitativní přeměnu. Autoři článků v Mezinárodních vztazích do jisté míry připouštěli, že kapitalistická forma

hospodářství může fungovat a funguje, ale hned vzápětí ji označují za nepřenosnou do socialistického prostředí. V odklonu od centrálně plánovaného hospodářství vidí hrozbu, která by v důsledku znamenala postupnou závislost na USA. A vzhledem k tomu, že USA byly stále apriori nahlíženy jako protivník, je tato koncepce zcela nepřípustná.

Nová mysl v souvislosti s PLR nejčastěji používala slovo „kontrarevoluce“, čemuž také odpovídal obsah článků. Autoři nahlížení na nezávislé odbory jako na politického protivníka PSDS. Prezentovali Solidaritu jako hnutí, které se snaží převzít moc ve státě a využívá k tomu zástěrku odborů. To, že zejména hlavní představitel odborů, Lech Wałęsa vždy zastával názor: „solidarita je odborové hnutí, ne alternativa k vládní moci“, nebylo přirozeně zmíněno. S realitou si odporovalo i tvrzení, že Wałęsa provokuje vládu svými protistátními prohlášeními. Byl to právě Lech Wałęsa, kdo zastával umírněné stanovisko a mnohdy svým vyjednáváním předešel ostrým střetům s představiteli moci. Články v *Nové mysl* se snaží ve vztahu k sovětským událostem čtenáři vštípit názor, že průběh změn v Sovětském svazu má za cíl přenášet rozhodovací pravomoci na občany. Že vedoucí představitelé se snaží zakomponovat nejširší lidové vrstvy do rozhodování o politických krocích. Západní politické systémy jsou zde označovány jako vykořisťovatelské, ve kterých je primárním zájmem politiků boj o moc a ekonomickou převahu úzké skupiny lidí. I přes zjevné sblížení SSSR a západního světa je v tomto periodiku kapitalismus velmi často a nevybíravým způsobem napadán jako představitel imperialismu, neokolonialismu a pro výrazné antikomunistické a antisovětské nálady.

Následující hodnocení je společné pro obě případové studie. Případná konkretizace bude uvedena. Při komplexním zhodnocení schopnosti našich periodik informovat veřejnost o dění v Polské lidové republice počátkem 80. let a v Sovětském svazu za vlády M. S. Gorbačova je pro zkoumaný vzorek tiskovin společná absence hlubších reflexí, byly tendenčně zaměřeny a zejména u deníků se jen minimálně vyskytovaly autorské články. Nejvyšší míra tendenčnosti byla u

Rudého práva. Také proto, že jsem zde zaznamenal zdaleka největší počet článků explicitně se vyjadřujících k tématům.

Při pozorování vývoje názorů v čase lze brát v potaz jen deníky, protože vzhledem k počtu článků to u ostatních periodik nebylo nijak signifikantní. Rudé právo podávalo o dění v SSSR relevantní zmínky přibližně do poloviny roku 1989, protože od této doby se naši novináři zaměřovali spíše na vnitropolitické dění. Také byla zaznamenána klesající intenzita informovanosti o sovětských událostech. Zpočátku byl výskyt informací poměrně bohatý, ale hustota článků začínala od druhé poloviny roku 1987 slábnout. Zřejmě nebylo zcela možné se o přestavbě vyjadřovat apriori negativisticky, takže zmínky o sovětské progresivitě jednoduše ubývaly. Stejná situace byla i u deníku Práce. Ovšem opačná tendence byla pozorovatelná u deníku Svobodné slovo a Mladá fronta. U prvního jmenovaného to vzhledem k pozdějším událostem nepřekvapuje.³⁶¹ Toto se samozřejmě podepsalo i na informovanosti v Sovětském svazu. Intenzita článků se zcela opačně než u Rudého práva postupem času zvyšovala. U deníku Mladá fronta byl patrný názorový posun v tvorbě zejména Martina Komárka, který se na tváři tohoto deníku podílel nejvíce. Postupně přecházel do hlubších souvislostí, které v počátku přestavby nezmiňoval.

Oproti tomu události v PLR byly reflektovány adekvátně k jejich intenzitě ve všech denících. Na druhou stranu, i když byla politická scéna v Polsku v relativním klidu, zejména Rudé právo zásobilo čtenáře informacemi o „protistátních živlech“. Patrný rozdíl je v celkovém přístupu deníků. Zatímco na konci osmdesátých let se v tvorbě odráželo celosvětové politické klima, u Polských událostí tyto stimuly zcela absentovaly. Neboť dva nejvýznamnější představitelé globálních politických změn, Reagan a Gorbačov, teprve čekali na svůj vzestup. A proto se nedá v tomto případě hovořit o názorovém posunu, neboť celosvětový status quo se zdál být neměnný, což ovlivnilo i to, že situace v Polsku nevyústila přímo v tak zásadní zlomový moment jako perestrojka v Sovětském svazu.

³⁶¹ Během přelomových událostí roku 1989, bylo v souvislosti s tématy, které publikovalo (podrobnosti o Sametové revoluci, studentské aktivity), Svobodné slovo označováno za „revoluční periodikum“.

Předložený text nastínil problematiku československého dobového periodického tisku a jeho schopnosti popřípadě neschopnosti zrcadlit kardinální politické změny v 80. letech dvacátého století ve vybraných socialistických zemích.

Prameny a literatura

a) Prameny

- Důvěrník (příloha deníku Práce) – 1980 – 1982, 1986 – 1989.
- Hospodářské noviny (ekonomický týdeník ÚV KSČ) – 1980 – 1982, 1986 – 1989.
- Mezinárodní vztahy (Československá revue pro zahraniční politiku) – 1980 – 1982, 1986 – 1989.
- Mladá fronta (deník ÚV SSM) – 1980 – 1982, 1986 – 1989.
- Nová mysl (teoretický a politický časopis ÚV KSČ) – 1980 – 1982, 1986 – 1989.
- Politická ekonomie (měsíčník Československé Akademie věd) – 1980 – 1982, 1986 – 1989.
- Práce (deník Revolučního odborového hnutí) – 1980 – 1982, 1986 – 1989.
- Rudé právo (deník ÚV KSČ) – 1980 – 1982, 1986 – 1989.
- Svobodné slovo (deník Československé strany socialistické) – 1980 – 1982, 1986 – 1989.
- Tribuna (týdeník pro ideologii a politiku) – 1980 – 1982, 1986 – 1989.
- Tvorba (týdeník pro politiku, vědu a kulturu) – 1980 – 1982, 1986 – 1989.

b) Literatura

- Abalkin, L.: Cesty a problémy přestavby, Praha 1989.
- Ash, T. G.: Rok zázraků, Praha 2009.
- Ash, T. G.: Středoevropan volbou, Praha 1992.
- Baturin, J. M. a kol.: Jelcinova epocha 1988 – 2000, Praha 2003.
- Beránková, M., Malec, K.: Dějiny české žurnalistiky do roku 1945, Praha 1976.
- Beránková, M. a kol.: Dějiny žurnalistiky III. díl, Praha 1988.
- Crozier, B.: The Gorbachev phenomenon, London 1990.
- Crozier, B.: Vzestup a pád sovětské říše, Praha 2000.
- Davies, N.: Boj o Varšavu, Praha 2005.
- Davies, N.: Evropa. Dějiny jednoho kontinentu, Praha 2005.
- Davies, N.: God's playground. A History of Poland since 1795 to the present. New York 2005.
- Davies, N.: Polsko, dějiny národa ve středu Evropy, Praha 2003.
- Dunlop, J. B.: The rise of Russia and the fall of the Soviet empire, Princeton 1993.
- Durman, K.: Popely ještě žhavé: velká politika 1938-1991 (Konce dobrodružství 1964-1991), Praha 2009.

- Durman, K.: Útěk od praporů, Praha 1998.
- Ericsson, R. E.: The Soviet Union 1979 – 1990, San Francisco 1990.
- Gorbačov, M. S.: Přestavba a nové myšlení pro naši zemi a pro celý svět, Praha 1987.
- Gorbačov, M. S.: Vybrané projevy a stati, Praha 1986.
- Halecki, O.: A history of Poland, New York 1983.
- Hroch, M. a kol.: Úvod do studia dějepisu, Praha 1985.
- Chwalba, A.: Polsko 1989 - 2008 Dějiny současnosti, Brno 2009.
- Jelcin, B. N.: Proti srsti, Praha 1991.
- Johnson, P.: Dějiny 20. století, Praha 2008.
- Judt, T.: Poválečná Evropa. Dějiny od roku 1945, Praha 2008.
- Kotyk, V.: Velcí Evropané, M. S. Gorbačov, Praha 1999.
- Kovács, I.: Pilsudski... Katyň... Solidarita..., Brno 2010.
- Křen, J.: Dvě století střední Evropy, Praha 2005.
- Kubíček, J.: Český politický tisk, Brno 1982.
- Kubíček, J.: Bibliografie periodik vydávaných na Moravě 1986 – 1995, Brno 2000.
- Kubíček, J.: Padesát let komunistického tisku na Moravě, Brno 1974.
- Longworth, P.: Dějiny Impéria, Praha 2008.
- Malia, M.: Sovětská tragédie, Praha 2004.
- Martens, L.: Sovětský svaz a sametová kontrarevoluce, Nymburk 1996.
- Michnik, A.: Sokratův stín, Bratislava-Brno 1998.
- Mlynář, Z.: Reformátoři nebývají šťastní, Praha 1995.
- Mlynář, Z.: Krize v sovětských systémech od Stalina k Gorbačovovi, Praha 1991.
- Nove, A.: Glasnosť in action, Cambridge 1989.
- Ort, A.: Evropa 20. století, Praha 2000.
- O'Sullivan, J.: Prezident, papež a premiérka, Praha 2007.
- Paczkowski, A.: Půl století dějin Polska, Praha 2000.
- Pipes, R.: Vixi, Praha 2005.
- Reiman, M.: Lenin – Stalin – Gorbačov, Havlíčkův Brod 1991.
- Roberts, J. M.: Dvacáté století – dějiny světa, Praha 2004.
- Řezník, M.: Dějiny Polska v datech, Praha 2010.
- Řezník, M.: Polsko, Stručná historie států, Praha 2002.
- Service, R.: A history of twentieth-century Russia, Harvard 1998.
- Service, R.: Rusko od roku 1991 do současnosti, experiment s jedním národem, Praha 2006.

- Shlapentokh, D.: Soviet ideologie in the period of Glasnost, New York 1988.
- Švankmajer, M. a kol., Dějiny Ruska, Praha 1999.
- Veber, V.: Komunistický experiment v Rusku 1917 – 1991, Praha 2001.
- Vinen, R.: Evropa dvacátého století, Praha 2007.
- Vykoukal, J. a kol.: Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989, Praha 2000.
- Wandycz, P. S.: Střední Evropa v dějinách, do středověku do současnosti, Praha 1998.
- Wegs, J. R., Landrech, R.: Evropa po roce 1945, Praha 2002.